٢٢٥٤

باسمه تعالی

فهرستبرگه منابع چاپ سنگی - اداره مخطوطات

شماره ثبت:	۱۸۰۶
رده‌بندی دیویی:	۱۲۹ ب ش/ح ۷۵۵ س ۲۳/۱ فا ۸
سرشناسه:	بهادر، علاء الدین احمد، شارح
عنوان قراردادی:	[حدیقة الحقیقة و شریعة الطریقة. شرح]
عنوان:	طریقه بر حدیقه به ضمیمه حدیقة الحقیقه
کاتب:	نجم الدین بنجابی — تاریخ کتابت:
محل نشر:	لوهارو — ناشر: مطبعه فخر المطابع لوهارو — تاریخ نشر: ۱۲۹۰ ق
صفحه شمار:	۱۵، ۳۱، ۱۸۸ ص — مصور☐ درسی☐ گراور یا افست☐
زبان:	فارسی — ابعاد: ۲۵ × ۱۲ — نوع خط: نستعلیق
روش تهیه:	وقفی☐ اهدایی☐ خریداری☑ ارسالی☐
توضیحات:	خریداری — تاریخ ثبت: خرداد ۱۳۲۳
یادداشتها:	۱. عنوان روی جلد: طریقه بر شرح حدیقه. ۲. ۱۵ صفحه ابتدای کتاب سبب تالیف کتاب از رکن الدین قادری و ۳۱ صفحه بعدی شرحی است که وی بر حدیقه نوشته است و در ادامه ...
موضوع(ها):	۱. سنائی، مجدود بن آدم، ۴۷۳؟ - ۵۲۵؟ ق. حدیقة الحقیقه - نقد و تفسیر. ۲. شعر فارسی - قرن ۶ ق. - تاریخ
شناسه(های) افزوده:	الف. سنائی، مجدود بن آدم، ۴۷۳؟ - ۵۲۵؟ ق. حدیقة الحقیقه. شرح. ب. قادری حصاری، احمد رکن الدین، مقدمه نویس. ج. بنجابی، نجم الدین، کاتب. د. عنوان.
فهرستنگار:	اسدزاده — تاریخ فهرستنگاری: اسفند ۸۹

۱۳۲۳/۱۱/۶

عنوانِ طریقہ بر حدیقہ۔

موضحہ
خامۂ تالیف طریقہ
یعنی شرح حدیقہ رشحۂ خامۂ معجز نگار
حضرت نواب مستطاب معلی القاب اریکہ آرای جاہ و حشمت
غواص بحر عرفان شناور قلزم حقیقت و طریقت مولائی مطاع نواب
مرزا علاؤ الدین احمد خان بہادر دام اقبالہٗ فرمانفرمای لوہارو
المتخلص بہ علائی مدظلہ العالی جریدۂ کلک حقایق نگار قدوۃ
الاصفیا زبدۂ ارباب حق و یقین مقتدای خداشناس مرشد خدا آگاہ مخدوم خدا
جوی خداگوی یگانہ دان یگانہ بین مولانا بالفضل
اولٰنا مولوی محمد رکن الدین صاحب قادری الحصاری
لازالت شموس فضلہم طالعۃً
بالدوام۔

منطبعہ فخر المطابع لوہارو باہتمام مرزا عبد القادر بیگ صاحب تحصیلدار لوہارو

سبب تالیف

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله تعالی شانه و هو ورآء الورآء والصلوٰة والسلام علی سیدنا خیر الورآء و آله الاتقیآء و رحمت الله علی جمیع الاولیآء و الاصفیآء و العرفآء - امّا بعد چنین گوید فقیر محمد رکن الدین قادری حصاری که فقیر حدیقهٔ سنائی مینوشت چون در صحت اکثر الفاظ شبه واقع میشد و بسیاری از ابیات را مطلب واضح نمیگشت بخدمت شریف جناب عالم باعمل و فاضل بی بدل صوفی صافی مشرب فیضمآب معلّی القاب نواب محمد علاء الدین احمد خان صاحب بهادر سلّمه الله تعالی المتخلّص به علائی حاضر شده صحت الفاظ و حلّ مطالب ابیات مشکله نموده مطمئن میشد - روزی کارکنان مطبع را فرمودند که همین وقت کاپی حدیقهٔ حضرت سنائی را نوشته حاضر کنید تا جمله بصحت آراسته و به تحشیه پیرا منطبع گردد و مشتاقان کلام حضرت سنائی را حظّی وافر نصیب گردد و باعث احیاء نام حضرت

حکیم

حکیم رحمة الله تعالی علیه شود هنگام صحت بعض بعض ابیات مشکله را خود شرح میفرمودند برای استفاده فقیر نیز حاضر میشد و طالب شرح اکثر ابیات میگردید فرمودند که مطالب این شعرها که شما طالب هستند آسان است عرض کردم بیشک بر همچو فاضلی که حضور اند آسان تر گر بر همچو ما مشکلتر است عرض فقیر را قبول فرمودند بعد ازان حلّ هر شعری که میخواستم بتوضیح و تفصیل و تطبیق آیات و احادیث آشکار و روشن میساختند همان تقریر را از کاپی نویس بر حاشیه حدیقه مینویسانیده ایم - سبحان الله چنین شارح حدیقه بعد سنائی کسی نشده و نخواهد شد اگر خواهد شد تلمیذ یا دزد مطالب همین سلطان التارکین خواهد بود - اگر کسی انگشتی برین شرح نهد و یا نه پسندد حاسدی خواهد بود یا کم مایه از علم و فضل که فهمش برموز و مطالب صوفیانه او نمیرسد آن بیچاره از عقل دور معذور و آنرا از حسد دیده کور - سلطان التارکین در حقیقت حدیقهٔ مرده را زنده ساخته و متروک را مروّج که از دست نویسندگان کم علم که بالکل غلط و بی اعتبار شده بود از سر نو بپایه صحت رسانیده اند و در احیاء نام حکیم معین و مددگار حضرت سنائی شده اند ذلک فضل الله یؤتیه من یشآء والله ذو الفضل العظیم ع آنرا که بدادند بدادند بدادند

التّوضيحُ في سبب تأليف الطّريقة
على الحديقة من الماهر الكامل

الجامع الفاضل الاديب اللّبيب والعالم العارف
الصّوفي الصّافي الحكيم الاديب اشجع القوم السّابق
الكرم الباذل الشهير الحبر النحرير ميرزا محمّد
صف شكن خان بهادر خَالِ صاحب الطّريقة ابقاهم الله
على مدارج العزّة والاقبال
ومتّعنا الله بفضائلهم
والكمال *

بسم الله الرّحمن الرّحيم الحمدُ لله الّذي خلق الانسانَ
وانطق له اللّسان وعلّمه البيانَ وشرح لهُ الصّدرَ وجعله
مخزن العرفان وجعل قلوبُ المؤمنين العارفين معدن
اسرار القدسِ والايقانِ ونوّر مشكوة صدورهم
بمصباح الايمان والصّلوة والسّلامُ على سيّدنا ونبيّنا
محمّد النّبيّ الاميّ الّذي خصّه الله بختم الرسالة

وجعله

وجعلهُ افصحُ العرب والعجم وعلّمه الله جلّ قدره مالم يعلم اتاهُ
جوامع الكلم وسبّح الحجر في يده وكلّم سيّد الرُّسل
وهادي السّبل الذي اوتي له الحُكم والحكم وعلى آله الذين
كانوا شموس سماء الهداية فى الخلائق وافضل النّاس
فى العالم واصحابه الذين كانوا خيرا لامّة امروا بالمعروف
ونهوا عن المنكر وفضّلوا على جميع الامّة بالخير
والفضل الاتم * فبعد * اني كنت فى الوطن
كرجل الزّمن فى المضائق الشّديدة والمحن العديدة
فوراد فى قلبي وخطر ارادة السّفر لعلّ يكون لي وسيلة الظفر
وسبب دفع الكلفة والضرر فالهمني الملهم ان
أسافر من ثمّه للقاء الامير الكبير الى قصبة لوهارو
دار امارته ورياسته وملك حكومته وسياسته فسافرت
كانّ نهضت من وطن الاقامة الى دار السّلامة
فبعد قطع المراحل وطيّ المنازل فزت في بلدة رياسته
وامارته فوجدتها معمورة عن عمادته وهنا سمعت عن

حال الامير الله مذكور على السنة رعيته بالعدل والانصاف
والمروة ومحمودًا ومشكورًا بالنصفة والفتوة فحمدت الله
حمدًا وافيه وشكرت الله شكرًا كافيه ان اوصلني بالخير
والعافية ولقيت من الامير ايته اعظم شأنًا واكرم احسانًا
واشرف نسبًا وافضل حسبًا واعلم علمًا واحسن عملًا واصدق
بيانًا واجمل جمالًا ومنظرًا واكمل منزلةً وقدرًا اكرمه الله
على امثاله واقرانه في الزمان واعزه الله وفضله فضلًا وعلمًا
على الاقران والمكرم والمعظم بالفضل والعلم والمحترم
بين العوام والخواص بالسخاء والحلم احسن الله خلقه كما
احسن خلقه بين الانام وشرفه على جميع اهل الزمان جودًا
ومروةً كشرافة الجمعة على سائر الايام واصطفاه بين
الخلايق بمحامد الاخلاق واجتباه بمحاسن الشفقة
والوفاق في الافاق الذي اسمه مشهور كالشمس في
رابعة النهار في البلاد والامصار فخر الدولة نواب
محمد علاء الدين احمد خان صاحب بهادر اطال الله عمره

فزاد الله قدره ويزيد اقباله ومرتبته يومًا فيومًا الى يوم القرار
وافاض الله على العالمين احسانه وبره الى ما كان الشمس مضيئًا
في السماء والماء في الابحار والانهار فسر خاطري بلقائه
ورؤيته جماله وانشرح بالي وفرح قلبي بدرك فضله ووجدته
عالمًا كاملًا في العلم الحكمة وعلم الادب وماهرًا في فن التصوف
والهندسة وفي الشعر وفن الفارسي ولغة العرب وواقفًا بعلم
الحديث والفقه والاصول وفارس مضمار المعقول والمنقول
لا شك انه ذي المفاخر العلية والمناقب البهية لقيته فاذا
وجدته في حالة الامارة وكثرت مشاغله في النظم و
نسق الملك وتمشية امور الانتظام وامضاء الاوامر
والنواهي والاحكام وانتساق المهام متوجهًا في امر الغريب
وشغل العجيب اعني رايت كتابًا بين يديه وصرف توجهه اليه
وهو حديقة حكيم سنائي الذي كان معروفًا ومعتبرًا في الحكماء
واعرف في العرفاء في العارفين المتقدمين لا يقدر احد من
اهل العلم ان يفهم متبادرًا معناه ورموزه ومراداته ولا يستطيع

احدٌ ان يدرك فى بادي النظر غوامض مطالبه واشاراته وهو
ايّ النوّاب المتخلص بالعلائي مصروف في كتابة شرح مقاصده
والفاظه ومعانيه وحلّ معضلاته ومشكلاته ومراداته التي
ما فيه ويقول شرحه بدون التامّل والتدبّر والخوض والتفكّر
كانّ المصنّف بنفسه يُبيّن ما اراده وينحل اغلاقه ومطالبه الى ان
فرغ من شرح باب الاوّل ما كان فيه من ابيات السهل والمشكل
والاشعار المُدّقق المأوّل فعجبتُ انه كيف شرحَ بان ما تدبّر
فيه وادق واوضح مقاصد الحديقة كالسّنائى وما تفكّر فيه فاشتاق
قلبي ان النظرهٗ فنظرتُ بما شرح وقال ورايتُ ما اقتصر فيه وما
نأذا لاحظته وطالعته دريتُ وعلمتُ انّهٗ شرح شرحًا عجيبًا
وبيّن بيانًا غريبًا وما ترك لفظًا الّا شرحهٗ وحرفًا الّا اوضحه
وتبيّنهٗ وسلك في حلّ مقصده مسلكًا ما سلك احدٌ من السّلف
ولا من الخلف اي كشف الغطاء عن صُور معناه ورفع الحُجب
عن اشكال اشكاله وتبيّن مقصد السّنائى كما هو وحلّ اعضاله
فعند ملاحظة هذ الشراح لا يقال الّا تائيد الروح المصنف

يعني سنائي ام سُنوح خرق العادة او ظهور الكرامة عن الشّارح
اعني العلائي لعمري الآن من رؤية الشرح يُعلم انّ هذا الحديقة
صار بُستانًا ريّانًا لسير العارفين وحديقة بسّامًا وبسيمًا
مفرحًا للنّاظرينَ وسُلّمًا للعروج على سُقف المقامات العالية
ودُرهانًا مُسلّمًا لاثبات مقالات الصّوفية الصّافية وينبغي
ان يقال بعد النظر في الشرح الحديقة ان الحديقة قبل هذا
كان دُرًّا مكنونًا فنشرهٗ وكان كنزًا مخفيًا فنشرهٗ وعطّر مشام
العارفين من روائحه والشرح صدور الشائقين من فوائحه
واستيقن بحول الله جلّ شانه وقوته ان هذا لشّرح بهذ العنوان
اذا تمّ وعلى هذ الطريقة لكلّ الحديقة اذا ختم فيكون
هذ الشّرح كاسمه طريقةً مستقيمةً ونميقةً انيقةً لاصحاب
التصوّف موصلًا الى الحقيقة والغرابة ان الشّارح قليل
الفرصة من شواغل لمهمّات الرّياسة ومشاغل العدالة
والسّياسة فمقاله فى هذ الباب لا بدّ ان يُقال انّه من
كرامته ام حدّة رائه وسلامته ام تبحّره فى كلّ العلوم

وجميع الفنون ولاكنّ عندي هذا الكلّ من المتخيّلات

غير انه في هذا الامر مؤيّدٌ من الله جل شانه العليم ومُلهمٌ مِنَ

القادر الحكيم وانّه هداه الى سبيل الرّشاد ووفّقه بالخير

والسّداد وارجوا من الله جل قدره القدير ان يُتمّ هذا الشرح ويصله الله جل شانه

بالخير الى الاتمام ويختمه الله جل قدره بفضله وكرمه بحسن الاختتام

واني الملقّب بصف شكن خان يغفر الله جل شانه

ذنوبه وستر عيوبه كتبتُ

هذا السطور في حالة قصر باعٍ

فى تسطير عبارة العربيّة

كاهل العرب وعدم

مهارتي في فن الانشاء

على طريق اهل

الادب فالظنّ

انه لا يكون خاليا عن الخطاء فمن الناظرين العفو والصفح

والعطاء والحمد لله وله الثناء وله العظمة وله الكبرياء *

عنوان

بطرز مثنوي چكيده خامهٔ معجز نگار

حضرت مولائي علائي مدظلّه العالي كه بامداد

ضمير صافي وخاطر صفا تخمير بي مدد شرحي وكتابي

وعارفي از شكرفي طراز دامن صفحه ولگار رخسار گشته معه

آغاز شرح مطالب قدسيّه حديقهٔ شريفه

لاادري

در پس آئينه طوطي صفتم داشته اند
آنچه استاد ازل گفت همان ميگويم

لمولانا العلائي الشارح لابيات السّنائي

جلوه چمان فيض حق اندر دلم — شعشعه انداخته تا در گلم
خامه بجادو شكني كرده ساز — طبع باعجاز فرو خواند راز

نقش نخستین که دلاویز رفت   طبع بر آن نقش چنان تیز رفت
گر اثر فیض سروش است این   نی ز خطا بلکه ز هوش است این
گفتن ناگفته که مشکل بود   از اثر فکرت کامل بود
لیک بود بستن عقد گهر   از گهر سفته بسی نغز تر
خفتن گوینده از آن شد که مست   زنده کنم نام بهر انجمن
طرز نوی بین درین رهگذر   ریختم الماس و گهر بر اثر
تا نشود کار به پوینده تنگ   تا نه برد جاده ز جوینده رنگ
بر اثر خضر سفرسای گام   تا نشوی خواجه خضر اخرام
خاتم اگر زینت خنصر بود   نیست نگین کاردی ابتر بود
گنج اگر چند بود در نهان   محرم ره شو که بیابی نشان
من که درین راه بسر تاختم   وقت گرانمایه درین باختم
همسفرم خود دل من بود و بس   راهنمون جز دل من هیچکس
با دل و با دیده شدم عذرخواه   مرحله چند نوشتیم راه
تا بسر گنج رهم اوفتاد   چشم بآرام گهم اوفتاد
بخت بیاورد و سپردم کلید   پیر خرد جست و بدادم نوید

جان بدلم مژدهٔ دولت رساند   هم دل و هم دیده بفرق فشاند
خامه برقص آمده اندر بنان   رقص قلم برده ز ناهید جان
شوق بیار است پر و بال خویش   طبع فرو ماند ز اشغال خویش
تازه شده جان به شمیم الست   خاطر و دل رفت خرد گشت مست
نفی سوا نقش ضمیر اوفتاد   عرش که نظاره مسیر اوفتاد
غیر جز از هستی موهوم چیست   گوی ز موجود که معدوم چیست
قطره بدریا نشود چون شود   کم نفزون رفت چو افزون شود
دیده که نور از رخ خورشید یافت   صیقلی خویش شد و دید یافت
غیر مبین غیر مباش از خدای   غیر نگر غیر شود وای وای
آتش رخشنده چه دارد هوس   خیز و سپندی کن و دریاب بس
گر تو چو پروانه بسر تاختی   جان بسر شعله همی باختی
سوز نهانی ز برش دم زند   شمع صفت کار تو برهم زند
هستی پروانه به شمع است و بس   محرم این راز جز او نیست کس
هان نرهی تا تو از این دامگاه   راه نیابی بسر گنج شاه
چونکه سر شعله زبانم گرفت   رفت و ادب دست در عنانم گرفت

عیب بر آئینه بسند سیاه	باش و ز آئینه سیاهی مخواه
گفتهٔ من گر نه پسند آیدت	نکته نه در دل خرد افزایدت
ور ز علائی نه پذیری سخن	رو تو ازین بیش ستیزه مکن
مان بوحل همچو خر ای شوم خام	دادمت از گنج نشان والسلام

در تبیین

آغاز کار در تفسیر باب اوّلِ حدیقه و توضیح اختتام نخلبندیِ مقاصد تحمید و توحید از طریقه از نتایج فکر حضرت نوّابی مولائی مولنا علائی مدظلّه العالی

قطعه

کلک معنی تراز جادو فن	رشحهٔ یافت چون ز جام الست
در رهِ حمد سر بسجده نهاد	دل بشرحِ حدیقه اندر بست

نقش دو [12] و شش ز ابیر ابلق	در صفر چون مه [14] دو هفته نشست
مهر اندر بره به زر بخشی	مه برون کرده از ترازو دست
بست و پنجم [25] ز ماه فروردین	خامه زاب سیاه شد سرمست
آن بد آغاز کار در تقویم	ور ز انجام پرسیم این است
مهر در کام شیر و مه در دلو	چاک مرداد [24] ماه در پیوست
عام صغر و جمادی الثانی	هزده صد شصت و ده به آخر گشت
شامگاهان ز روز بهرامی	که علائی ز مشک سائی رست

مئ باقی ز دست ساقی خواست
شعله در جان زد و قدح بشکست

تم

من الوقایع البدایع — الاشارة بالبشارة

نحن نقص علیک احسن القصص

بسم الله عالم السر و الخفی جل شانه

ای درون و برون ز تو معمور ✤ بر زبان همه ز تو مذکور ✤ حمد تو ورد جمله جانداران نام تو بخشش
گنه‌کاران ✤ پادشاهی عطاکن شاهی ✤ زیر حکمش ز مهر تا ماهی ✤ هر وجودی که هست شد موجود
همه را ذات پاک اوست وجود ـ بود او بود اول و آخر ـ مظهر اوست باطن و ظاهر
خدای که هست هر همه او و هر چه هست همه از وست ـ حمیدیکه از هر چه ستایند فزون ـ وحیدیکه از آنچه اندیشند برون
پیداکن وجود از عدم بزرگی بخش بنی آدم پذیرنده دعا برآرنده مدعا اول بی ابتدا ـ آخر بی انتها
مرا که هیچ نیم چه مجال که حرفی از دفتر ثنایش گویم خرانکه سر نیایش بدرگاه مصطفوی سوده وسیله نجات بگفتن نعت جویم
زبان تا بود در دهان جایگیر ثنای محمد بود دلپذیر حبیب خدا اشرف انبیا که عرش مجیدش بود متکا
سوار جهانگیر یکران براق که بگذشت از قصر نیلی رواق ـ نبی الثقلین امام الخافقین افضل المرسلین
شفیع المذنبین خاتم النبیین ✤ محمد کازل تا ابد هر چه هست بآرایش نام او نقش بست رسولی که ناکرده قرآن
درست کتب‌خانه چند ملت بشست
هزاران هزار درود نامحدود و صلوات و سلام
لایحصی و لایحد و لایحصر و لایعد بر روان پاکش و بر تمامی تابعان فرمان برانش خصوصاً بر آل اطهار و
یارانش تا قیام قیامت باد ✤ موجب تسطیر این سطور بخامه می سپارد که در این روزهای

فرخ فال نواب عالی وقار رئیس نامدار سخن سنج سخن پیرا پایه فی غلطم سخن را از دبلند پایه
سخن فهمی کی علو فهمش آنچه از سخن فهمان کسی بخوض بسیار هم فهمیدن نتواند بمشعله دارے
ذهن نقاد و طبع وقاد بیک نظر باول مرتبه بر منتهای مطلبش میرسد و والا دانشی که مضمون
هر عبارت مغلق و مأول که عقول مشکل کشای دانشمندان پس از تفحص بسیار هم در حل آن عاجز ماند
بی تامل و تعمق نظر خیابان بیان نماید که مقصد و مطلب اصلی آن همان باشد - بدایت او بکلام
نهایت فهم سخنوران بلند مقام - اول او آخر هر منتهی - بخدا معلوماتش ظل علم یزدانی -
و والله مفهوماتش پرتو الهام ربانی برین خدائی که ابا عن جد امارت دنیوی را هم باو
عطا فرموده - متصف بصفات در اماثل واقران نموده امیر عالی مرتبت خدا ترس
خدا پرست خدا دوست کریم وجواد جوانمرد وخوش گو خلیق و نیک نهاد نواب مستطاب معلی القاب
میرزا محمد علاء الدین احمد خان صاحب بهادر لا زالت شمس حیاته واقباله طالعة ونجم جلالته علی
مفارق العالمین ساطعة - امیری که کارش همه با ارباب صدق و صفاست وگفتارش
جمله پسندیده عرفا شوقش بدیدن کتابهای صاحبدلان و ذوقش بملاحظه کلام کاملان
عمرش دراز و بخت بلند باد و دمساز باد بحرمت النبی و آله الامجاد آمدم برین که درین
ذوق و شوق کتابی پر از گهر ابدار طریقت و لآلی شاهوار حقیقت مصنفه حکیم غریق بحر توحید
و معرفت الهی حکیم مجد الدین سنائی معروف بحدیقه که در حقیقت حدیقه ایست پر از گلهای
رنگارنگ حقایق عرفانی پیش نظر والایش بود که ناگاه از ملهم غیبی بالهام لاریبی
بگفتن شرحش ملهم گردید المنة لله که بحسن سعی طبع رسایش نوبت ختم شرح باب اول
آن رسید - حبذا شرح انشراح بخش صدور و حقایق گنجور و تشریح بیانش نور افزای

دلهای معرفت معمور - فصاحت عبارتش فصاحت دل فصاحت - و توضیح مطالبش
وضاحت نفس وضاحت - الغرض پس از تصحیح و تنقیح چون خاطر گرامیش آنرا
مطبوع ناظرین والا دستگاه و خداجویان معرفت دستگاه دید عزم طبع آن
منقوش طبع عالی فطرتش گردید تا همچو نور کوه طور باطراف عالم رخشد قصه کوتاه
عزم طبعش همان و انطباعش همان همینکه طبعش باهتمام تمام صورت اتمام گرفت
از آنجا که مطبوعیت خاصان حق خبری از مقبولیت بارگاه مطلق میدهد و سعی
هیچ خیر سگال رایگان نمیرود و بزیره خدا اجل شانه نه آنست که جزای آن منحصر
بر عقبی ست بلکه در دنیا هم بمنطوق لازم الوثوق لهم البشری فی الحیوة الدنیا
و الآخرة خوش خبری هاست و ان الله لا یضیع اجر المحسنین بران گواست به ظهور معنی
این آیه وافیه کریمه زبانی جناب کمالات انتساب معرفت قباب عارف بالله مصداق اولئک هم
المتقون و مبشر بان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون رموز دان رموز حقانی خزینه دار [illegible]
عرفا عالم باعمل عارف اکمل عامل باحکام شریعت غرا مقتدای اصفیا نعمان ظاهر جنید باطن شناور بحر
واعبد ربک حتی یاتیک الیقین حضرتنا و مولانا رکن الدین حصاری کان ظلاله دائما مبسوطا علی
المفارق المعتقدین المسترشدین الی یوم الدین نبیره معرفت و نبیره قطب عصر خویش فص خاتم اولیای
صفا اندیش محب رب جلیل مظهر خلت خلیل حضرت شاه اسمعیل قدس الله سره العزیز که در آن
ایام وارد وقت و برکت افزای قصبه لوهارو بودند بلکه اکثر اوقات بنگام گفتن شرح شریف ازین داشته
برکتهای و سعادتهای مجلس افزودند دریافت شد که جناب مولانا در حالت منام بفحوای حدیث
لم یبق من النبوة الا المبشرات و المبشرات الرؤیا الصالحة - مشرف بدیدن رویای صالحه دقه

که بلحاظ صاحبدلی و صفای باطن و سیر مقامات عالیه آن نوم اعین هوشیاری با خدا و هزار چند به از بیداری
ما و شما توان شمرد و مانند خواب عوام متخیل بخیالات و وساوس شیطانی لکمثل الاضغاث معاذ الله گمان نتوان برد گردید
و خوابی بشارت افزا دیدند المنة لله و وقت رؤیت رؤیای صادق قریب صبح صادق که محل ورود تجلیات
و نزول انوار و برکات حضرت واهب العطایات بود بعینه کما هو آن خواب بشارت مآب را بهمان عبارات که مولانا بدست
مبارک خود مزین بکتابت فرموده لطف فرموده اند بلا تغیر و تبدل الفاظ در تحریر می آرد و بنا بر استفاده
و افاده ناظرین حقیقت آئین مینگارد وهو هذا قریب صبح صادق بخواب دیدم که چند مردم از صالحین
بلباس سفید که بعضی ازان بلباس اهل عرب بودند و بعضی بلباس عجم در مطبع تشریف آوردند ما جمله کسان برای تعظیم شان
برخاستیم یکی را از ایشان پرسیدیم که از کجا آمده اید فرمود برای استدن شرح حدیقه که نواب علاء الدین تصنیف نموده
آمده ایم تا در حضور خاتم المرسلین خوانده شود عرض کردم که حضرت را چگونه خبر شد فرمودند سنائی صاحب خبر داده
دالان رفت اجزای شرح را برآوردند یک کس ازانان پارچه سفید را بر هر دو دست خود گسترد و اجزای شرح را دران
پارچه سفید پوشید و بر سر خود نهاده رفتند الحمد لله علی ذلک که این المتخص من حقیر پر تقصیر آلوده رنج و محن المعروف
بمرزا صفت شکن که گناهانش از حضرت حق آمرزیده باد در خاتمه گارش بخیر شود مضمون خواب بشارت مشحون بی تصرف خود در
الفاظ و حروف و عبارت مکتوب ارشاد کرده جناب مولانا قلمبند ساختم و بدرج کردن آن پرداختم تا در بیان خوابی کمی بیشی نشود
و کسی حرف نگیرد و انگشتی ننهد نعم شرحی که ذکرش تا ملا اعلی رود و مقبول بار یابان بارگاه عرش اشتباه جناب مصطفوی شود
الحق حرحه کی پدیدآمد اخلاص و خلوص ببحضرت علم پزیری و گفتن شرح حدیقه سنائی نصیب این شارح یعنی نواب کامیاب
المتخلص بعلائی که ذکر اوصافش بالا گزشت شده در اخلاف و اسلاف بجز دیگری رونداده باشد – بر این مژده گر جان
فشانم رواست – که این مژده روشن کن جان ماست – خداوند تعالی ببرکت قبول رسول مقبول شارح این حدیقه را از
محبت خود مخمور و در مرضیات خویش ثابت قدم و مسرور داشته مع فرزندان و برادران از دنیا و دین بهره ور و مستفید دارد

خواب

اِفادات خاصّه
یا فتّاح

صفحه اوّل – ای درون پرور و برون آرای ای خرد بخش و بی خرد بخشای
درون پرور مراد از درون دل عارف است که بمعرفت حق پرورش یافته و خرد
نه خرد ظاهر و نه عقلی که افادهٔ صنعت و حرفت کند – و این است عقل معاش – و خردی که
یگانه فهم است آنست عقل معاد – و عقل عارف یعنی آن باشد که پرورندهٔ باطن و آرایندهٔ ظاهر
نباشد مگر صانع بی همتا – چه صانع را در اتمام مصنوعات اگر کمالی حاصل باشد جز این که
ظاهر مکر آراید – نتواند که در باطن چیزی بکاهد و بیفزاید واما این صفت در صنعت کمال
خاصهٔ ذاتی باشد که صانع حقیقیش نامند – هان هان یاد داری و از راه نزدی که پرورش
درون مراد از عطیه ایست که از فضل محضه خویش مر افراد انسانی که بهترین موجودات و مصنوعات
و مفیض و واسطه ظهور نفس کل است بعطای ادراک و تعقل و حسن سیرت و تخیل بخشیده –
و تشریف گرانمایه اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَة – که در سوره بقر واقع است یافته –
و برون آراستن ظاهر است که نظر بخوبی حرکات و شمائل فرموده – و این هم خاصهٔ ترکیب
انسانیت که کمال حسن و صورت را در ما و طین که مایهٔ تخمیر این طلسم شگرف است به تناسب اعضا
چنانکه از دیاد و انتقاص را در جزو صنعت نظر بتکمیل آن راه نباشد جلوه گر ساخته – نه بینی که خاکی
پیکر تیره سرشت بجمالی که دانی و بهاری که بینی نوامندی نظاره و نظر است – و ازینجاست که زمرهٔ
لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم فهم در دلها انداخته و این در سورهٔ تین واقع است

مراد

اگرچه تقویم مراد از احسن حالات و اوضاع است که شعار باشد امّا کیفیتی دارد که حاوی جمیع صفات حاصلهٔ انسانیت بجامعیت که آن دثار است . و معنی مصرع ثانی خود پیداست که در جمیع موجودات فروغ نورانی که آمیغی درخشانی است و فیض آن در جزو و کلّ صورت معنی جاری و ساریست و آن خرد است که شمع الٰهی تعبیر بدان میرود و هیچ یکی از مصنوعات جز بشرف موجودات عطا نشده ـ امّا بر بخیر دبخشودن خاصّهٔ ذات منعمی است کریم که از خوانِ نوالش نیک و بد بهره اندوز آیند و نعمتها ربایند کامها رانند و کارها سازند ـ چه بخشودن بمعنی رحمت آوردنست بخشای صیغه امر از بخشودن و اینجا بترکیب فاعلی واقع شده ؎ بنادان آنچنان روزی رساند که دانا اندران حیران بماند مصـ

صفحه ۱ عرش با فرش جزو مبدء تست * الخ ـ امام برحق پیشوای مطلق فلذهٔ کبد بتول سبط رسول سادس آل عبا جعفر صادق امام الاصفیا علیه و علی جدّه و ابیه السّلام فرمود هٰذه قبّة النّاس و للّٰه قبب کثیرة ـ چنانکه حکیم خود درجای میفرمایدست آسمانهاست در ولایت جان ـ کارفرمای آسمان جهان ـ پس ظاهر است که از عرش تا فرش از مبدعات اوتعالیٰشانه جزوی است از کل ـ عقل با روح شتابنده یکی است از بارگاه او بسوی عالم و این هم عقل است که تابع روح باشد و آنست عقلِ عرفا نه مراد از عقل که تابع نفس است و آنست عقل جهلا که مائیم اگر از حق نگذریم ما دشمائیم مصـ ـ

صفحه ۱ نامهای بزرگ محترمت الخ ـ و این باعتبار خواص اسماست ـ نه مگر از من بهتر دانسته باشی اگر گاهی بزرگیری ازان توانسته باشی چه اکثر بطریق اعمال و اشتغال بکار آیند و منفعت ها بخشند چنانکه فرمود علیه الصّلوٰة و السّلام تفکّروا فی اسماء اللّٰه و آلاء اللّٰه ولا تفکّروا فی ذات اللّٰه مصـ

صفحه ۳ کفر و دین هر دو در رهت پویان الخ ـ ؎ اختلاف کفر و دین آخر بیکجا میرسد

خواب یک خوابست باشد مختلف تعبیرها ـ و جای گفته شوریدهٔ باشد که در معنی سفته ؎ در حریم والحق که دشمنی کفر و دین چه راست * از یک چراغ کعبه و بتخانه روشن است ـ حسن دهلوی گوید کافران سجده که در پیش بتان میکردند * همه سو روی تو بود همه رو سوی تو بود مصـ

صفحه ۳ ـ لا و هو هر دو زان سرا بهی الخ ـ سرای بهی عبارت از مرتبه اطلاق است که سلب و ثبوت درانجا نامعتبر باشند و بحضرت غیب هویّت مفسّر گردد که مرتبه عماست پس ظاهراست که لا و هو حبیب و کیسه تهی آیند چه آن مرتبه گنجایش بزیر نفی و ثبوت نیست و جز احدیت نامی ندارد کما قال النبیّ صلعم اذا سئل این ربّنا قال فی عماءٍ فوقه هواءٌ و تحته هواءٌ چنانکه حکما بر آنند که لا بشرط شیئی و شیئی بشرط لا باشد ؎ ای زدهم غیر غوغا در جهان انداخته گفته خود حرفی و خود را در گمان انداخته مصـ

صفحه ۳ هر کجا عارفیست در همه فرش الخ ـ و این تلمیح است بارشاد راستی بنیاد شناور بحر عرفان تابنده گوهر معدن صدق و ایقان جناب علی مرتضیٰ امام اوّل علیه السّلام که فرمود سلونی عمّا دون العرش و این منزلت خاص است که غیر چون اوئی را حاصل نشود مصـ

صفحه ۳ واهب عقل و ملهم الباب ابداع ایجاد شی از لاشی و نزد حکما ایجاد شیے بلا مادّه و مدّت و اختراع ایجاد مطلق و انشا هم برین منوالست مصـ

جلال صفحه ۳ دل عقل از جمال او حیران الخ مراد از عقل عقل کل و عقل اوّلست و آن جبرئیل است یا فلک الافلاک و عقل حقیقت انسانی را گویند بدان جهت که مفیض و واسطهٔ ظهور نفس کل است و آنرا بچار نام تعبیر رود عقل کل ـ قلم اوّل ـ روح اعظم ـ و امّ الکتاب ـ و از روی حقیقت که هست آدم عقل کل است ـ و حوّا صورت نفس کل ـ امّا بر مذهب فلاسفه جوهر مجرد با از مادّه که عقل کل نامند ـ و بر مذهب صوفیهٔ کرام نوریست حقیقی که در آئینه پیکر حضرت ختمی پناهی

جلوه گر آمده یا روحی که سِرّش معلن نباشد چنانکه فرمود - اوّل ما خلق الله نوری - و هم جای فرموده اوّل ما خلق الله الرّوح و جای فرموده اوّل ما خلق الله القلم ۱۲

صفحه ۴ - نفس در موکبش کمر دوزیست الخ - موکب سواران مجموعه خاص که در زبان فرنگی اردل گویند - و نیز احتشام و آئین سواری سلاطین - امّا کمر دوز کمربند است که در اصطلاح اهل هند پیتی خوانند - و عرب آن را انطاق گویند ۱۲

صفحه ۴ - نیست از راه عقل و وهم و حواس الخ حواس خمسه ظاهر است که سامعه و باصره و ذائقه و لامسه و شامّه باشند - آری تا عقل و وهم و حواس آله حق نشود در مرتبه قرب فرایض سالک را حاصل نگردد - از راه عقل و وهم و حواس خدای شناس نمیتواند شد - چه دران مرتبه حق فاعل است و بنده آله او و دران صورت بمقتضای فاعلیت حق تعالی آشنا سای کنه خود خواهد بود - پس لازم آمد که از راه اینها جز خدای هیچکس خدای شناس نیست و آن زمان خود اینها بدل شوند و باین طریق از راه اینها خدا شناسی حاصل آید دما یزال عبدی[۱۲] حیث

صفحه ۴ هر چه را هست گفتی از بن و بار الخ هان یاد داری که هست آمیغی کیست - و موجود حقیقی تعالی شانه الله اکبر سبحان الله عمّا یصفون - باقی هستها بهستی موهوم هستند پس هر چیز را که از اصلی و فرعی هست - آری هست او از مجردات و مادیات باشد هست گفته باشی صد بدا مبث که او را شریک سبحانه تعالی دانستی - باید که ازین مقدّمه با هُش باشی - و معنی اوّل او لتراکه از هستی حق تعالی شانه هر چیز را شهود خود ساختی - و در تصوّر و تعقّل در آوردی و باین طریق او را هست دانستی مراد او را شریک گفتی چه حق تعالی اغیر آنست و بوجهی من الوجوه کنه ذات او متعقّل و متصوّر نیست کما قال امام الخامس باقر علیه السلام کلّما میّزتموه باوهامکم فی ادقّ معانیه فهو مخلوق مثلکم مردود الیکم ه هر چه اندیشی پذیرای فناست ٭ آنچه در اندیشه نآید

۱۲ یتقرب الیّ بالنوافل حتی احببته فاذا احببته کنت سمعه الذی یسمع به و بصره الذی یبصر به و یده التی یبطش بها و رجله التی یمشی بها

آن خداست - و فخر بشر امام رسل حضرت ختمی پناهی علیه الصلوة و السلام فرمود - و انّه لیغان علی قلبی و انّی لاستغفر الله کلّ یوم سبعین مرّة - دانی که عصمت نبی ثابت است امّا آنچه ایشان در استی بنیاد بدان رفت که استغفر الله کلّ یوم از آنست - که در آنی و در لحظه آنچه از حقیقت انوار ذات بحت بشهود حضرت ختمی پناهی میگشت و نظر بآن پر ستتر میفرمود - امّا در پرده دیگر در آن دیگر از نور جلالی ذاتی مکشوف میشد و تجلّی نوری بالاتر ازان مرتبه مشهود جناب وی میگشت - که بتوقّف در مقام اوّل عبادتی که بمقتضای شناخت نشأه اوّل کرده بود بعد از انکشاف مقام ثانی ازان استغفار میکرد - و ازینجاست که تجلّیات حق عزّ و جلّ هم مکرّر و هم نهایت پذیر نباشد - و این حالت مخصوص این نشأه است و تا ابد الاباد حال برین منوال خواهد رفت هر گاه نبی صادق را با همه قربتی که دارد حال این باشد و در مقامی و مرتبه قرار نگیرد دیگر اگر از هستی حق هر چه متعقّل و متصوّر گرداند شریک دانبا ز گفته باشد زنهار گرد این خیال نگردی و حق تعالی را آنچه در تصوّر و تعقّل آید غیر آن شمر لانه ورای الوراء ثم ورای الوراء ثمّ ورای الوراء ۱۲

صفحه ۴ عشق را داده هم بعشق کمال الخ پیداست که عشق از امور نسبی است طرفین را لازم باشد نه یکطرف را چنانکه گفته اند ه تا که از جانب معشوق نباشد کششی ٭ کوشش عاشق بیچاره بجای نرسد - محرم اسرار قدوسی راز دار دفتر قیومی جلال الدین رومی میفرماید ه لیک عشق عاشقان تن زه کند ٭ عشق معشوقان خوش و فربه کند - باید دانست که از عشق دو جای دو نام رفت مراد از عشق اوّل عشق عاشق است و مراد از عشق ثانی عشق معشوق - چه عاشق را بکشش معشوق در عاشقیت کمال بهم رسد - و اگر گوئیم که مراد از عشق اوّل عشق است - و از عشق ثانی ذات باری عزّ اسمه بوده - چنانکه عراقی رحمه الله در لمعات عشق را بذات

عشق را بذات حق سبحانه تعالی التفسیر کرده میتوانیم گفت که این صفات کامله را بذات مقدس خود
کمال بخشیده اما اطلاق عشق حقیقی وقتی میشود که بذات حق سبحانه تعالی متعلق باشد نه بغیر
اما معنی مصرع ثانی اینست که عقل را که مفتاح اغلاق ابواب ظاهر و باطن است همان عقل پابند ساخت
چه عقل در وادی نظر و استدلال افتاده است و همان استدلال عقلیه پای او شده ؎ پای
استدلالیان چوبین بود + پای چوبین سخت بی تمکین بود ـ واین کلیه ایست در تفرقه حال
عشق و عقل چنانکه گفته که حق تعالی عشق را اکمل بعشق ساخته ـ ای عشق را بنفس عشق کمال داد
واین کمال رتبه عشق است که در تکمیل خود محتاج بغیر نیست و خود نفس او متمم خود اوست ـ
اما عقل را العقل عقال کرده چنانکه از معقولات محدوده گام فرا پیش نمیتواند نهادن
نه قادر بر تکمیل است و نه خود کامل قادر و از یجاست که تفاوتی در رتبه عشق و عقل بهم رسید مصرع

صفحه ۵ عقل حقش بتوخت نیک شناخت + عجز در راه او شناخت شناخت ـ کما قیل العجز عن
الادراک ادراک ـ اما در نسخه مطبوعه بمبئی این شعر را چنان یافتیم ـ عقل حقش بتوخت نیک
بتاخت + عجز در راه او شناخت شناخت ـ عقل حقش بتوخت معنی آنست که عقل حق معرفت او را
چنانکه امکان عقلی بود بگذارد اگرچه بجای نرسید که می بایستی رسیدن اما گوئیم که نیک بتاخت
وخوش بتاخت ولیکن عجز در راه او از ضعفی که داشت بخت خویشتن را شناخت چنانکه
در خویش زور شناسائی کامل نیافت پس او را شناخت ـ از عجز مورد رحمت و موصل
به قربت گشت کما قیل الحیرة فی المعرفة معرفة مصرع

صفحه ۵ بدلیلی عقل کی شاید الخ دلیل عقلی غیر لفظی مصرع

صفحه ۵ ای شده در نهاد خود عاجز الخ تو که در علم خود زبون باشی الخ چون ندانی سزا شناختن الخ
معنی دو بیت اول که از مضمون من عرف نفسه فقد عرف ربه ناشی است ظاهر است ـ

معنی بیت ثالث آنکه ذات مقدس الهی را چنانکه حق معرفت است و بدلایل عقلی و نقلی
متحقق شده نتوانی شناخت پس لباختن او را چون تو هم کنی ـ و بعقل خود طریق شناخت
او را بنوعی معقول سازی و حال اینست که ذات او تعالی شانه غیر شیء و صوریت که تو سازی
و اگر ساختن را بمعنی صنع گفته شود می باید گفت که کسی که ابزار نتوان شناخت صنع او را
که در خور تقدیس و تنزیه اوست چون تو هم توان نمود ـ چه بسیاری از مصنوعات او مجهول
الکیفیت واقع شده و علم ما محیط آن نمیتواند بود مصرع

صفحه ۶ غایت عقل در رهش حیرت الخ تلمیح است به رب زدنی تحیرا فیک باید دانست که رازدان
اسرار قدس حضرت ختمی پناهی صلی الله علیه وسلم با همه علو مراتب صوری و معنوی بکمالات خاصه
مختصه ظاهری و باطنی در نهایت حال زدنی تحیرا فرموده باشد عقل در راه معرفت حق تعالی
جز حیرتی بیش نخواهد بود ـ چه عقل در دبستان عرفان که مختص ذات انبیاست جز نو آموز
طفلی بیش نیست نکته یاب این قدسی نگارش علائی در مصرع ثانی بجای عقل در نسخه خلق
هم دیده میتواند شد که لفظ غیرت را اسنادی بدان رود باین معنی که تا غیرت اصل مایه طینت
و سرمایه جبلت نباشد به پرستاری احد صمد در حوزه نه افتد ـ و بر سبیل حصر و انحصار در عقیده
عامل نبود ای ایاک نعبد و ایاک نستعین نمیگردد چه قایل بتعدد آلهه شدن یا مخلوقی را که قادر
بدفع مضار از خود نباشد مثل آفتاب یا بت پرستیدن از کمال بیغیرتی و ننگ و شرم بی ناموسی است
چه بسا وقت نیر عالم آرائی غبار زده کسوف و خسوف میگردد ـ و پامال ذرات و سحاب میشود
و نمیتواند که چنین مضرتی از خویشتن دفع سازد و بر چنین منوال است صنم و وثن که جماد محض است
و در حقیقت لا ینفعکم شیئا داخل و از یجاست که انبیا علیهم التحیة والثنا که یگانه شناسان حقیقی اند
و حاملان احکام شریعت ناموس عالم اند ـ و برید بارگاه صمدیت جبرئیل امین ناموس اکبر را

همین غیرتست که معنیٔ این مراتب شده در آصنی به پرستش همچو خودی نگشته و آز یجاست
که از توفیقات ازلی و هدایت لم یزلی در پرستش پی به معبود حقیقی برده و داند که ذات مقدسی است
که بی مثل و مانند و بیچگون و بیچون و بی شبه و بی نمون است و اگر اسناد بخالق کنیم غیرت را میتوان گفت
که انّ سعداً لغیورٌ و انا اغیر من سعد والله اغیر منی — مظهر اسما و صفات حق است پس
هر غیرتی که در افراد انسانی ودیعت شده پرتو غیرت نوری خواهد بود که جانم فدایش باد
ـه زان سبب عالم غیور آمد که حق — برد در غیرت برین عالم سبق — او چو جانست و جهان چون کالبد
کالبد از جان پزیرد نیک و بد — اگر غیرت حق در رفع مظنونات فاسده و تخیلات باطله و تسویلات
لاطایله معاون مومن و پرستار خاصّه بارگاه صمدیت نشدی کدام یک ازینها بر جادهٔ استقامت
راسخ قدم بوده و از شرک و کفر مصئون مانده — و غیر ملت بمعنی جهل است و این جهل خود جهل در ادراک
که عین ادراک است ـه

صفحه ٦ — آن احدی که عقل داند و فهم — وان صمدی که حس شناسد و وهم — هان و هان دانسته باشی
که حق عزّ و جلّ واحد عددی نیست چه واحد عددی محصور است و متناهی و ذات بحت منزه است
از حصر و تناهی — چنانچه احمد ابن یحیی رازی را پرسیدند که احاد جمع احد است گفت معاذالله
احد را جمع کجا باشد — و اگر باشد جمع واحد باشد بدانکه احد یگانه است در ذات خویش و ذاتی است
در یگانگی باهم سرشته که از یکی جدا نتوان کرد — چرا که در آن مرتبه لحاظ صفاتی نباشد و بعضی
بحسب لغت در معنی احد و واحد تفرقه نکرده اند امّا برخی معنی احدیت که سلب اعتبارات است
در معنی احد نهاده اند — و معنی واحدیت که به ثبوت اعتبارات است در معنی واحد اعتبار نموده اند
و این است تفرقه اگر پنداری — صمد در لغت اطلاق کرده شود بر چیزی که او را جوف نباشد
چنانکه گویند المصمود لیس بمجوف یاد دارم که روزی در صحبت ادیب لبیب فاضل اریب جامع معقولات

و فلسفه فخر الاعصار افتخار الادوار مولانا بالفضل اولنا مولوی فضل حق که جالیس بمینوباد
جا داشتم یکی از طلبا که در نظریات و طبعیات طبع ارجمند و نظری بلند داشت — از معنی
صمد پرسید فرمود که صمد را در هندی ٹھوس باید دانست و آن چیزی باشد که نه از و کاستن
و کشیدن توانیم — و نه در و فزودن و دمیدن دانیم — امّا صمد بمعنی ملاذ و ملجا آمده چنانکه
الله الصمد و لیکن حاصل معنی صمد که در ان اقوال متعدده بر زبان رفته بی نیاز است و صمدیت
بی نیازیست مرکز دایرهٔ حقیقت قطب سماء تحقیق عارف کامل واصل شیخ عربی رحمه الله
در آخر فصوص الحکم در فص حکمه صمدیه در کلمهٔ خالدیه فرموده — و این است غایت غیر مشهور و نادر
چه از وجود پیغمبری که فیمابین فترت آخر مبعوث شده باشد کسی کم اطلاع دارد — وهی که
سر دفتر ارباب تحقیق است فرماید — که بعد از رفع روح پاک و کلمة الحق عیسی ابن مریم علیه
و علی نبینا السلام و پیش از بعث و جلوه آرائی انوار قدس بذات مقدس حضرت ختمی پناهی
خالد ابن سنان در بلاد عدن بشرف نبوت اختصاص رفت و چون او علیه السلام مظهر اسم
صمد بود و ذکر آن ملتجی میشدند قوم نبوی او در مهمات مختص شد حکمت صمدیه بکلمه او
و او علی نبینا و علیه السلام چون اطلاع یافت که حضرت خاتم انبیا را بمقتضائی — ما ارسلناک الا
رحمة للعالمین بدعوت کافّه امم مبعوث گردانند و عموم خلایق بشرف متابعتش از تیه غوایت
و ضلالت بسر منزل هدایت رسند از حضرت عزّت استدعا نمود که او را نیز از دعوت عامّه
حظّ وافر باشد و قبض روحش به اجل مسمّی نموده آید و بعد از امانت احیا کنند تا عامّه را از
برزخ که میان دنیا و آخرت است و برائی العین مشاهده کرده انبا و اخبار نماید چه عامّه
انقیاد نمیکنند انبار انبیا را در احوال برزخ ما بین الموت و البعث مثل انقیاد ایشان
مر انبار کسی را که خبر دهد بعد از موت و تاثیر مثل این حالت در ایمان عموم خلق ادخل و ابلغ است

و او علیه السلام اظهار نبوت در دنیا نکرد کما قیل لمّا قال خالد علیه السلام فی قومه صمداً
محتاجاً الیه ملجأ لهم یستندون الیه فی کلّ حاجة و کان مظهراً للاسم الصّمد و ذاکراً ربّه
بالاحد للصّمد اختصّت حکمته الصمدیة بکلمته اما حکمت خالد ابن سنان کما قال شیخ العربی
فانّه اظهر بدعواه النبوّة البرزخیّة فانّه بعد ما ادّعی الاخبار بما هنالک الّا بعد الموت
و خالد ابن سنان در عدن بوده او یکی از چهار کس است که مابین جناب مسیح و حضرت
ختمی پناهی علیه الصلوٰة بوده و او اظهار کرده بدعوی نبوت برزخیة ای احوال برزخ را
که درمیان دنیا و عالم آخرتست و خالد دعوی نکرد اخبارِ احوالات عالم برزخ را
مگر بعد از موت - از جهت آنکه تا زمانی که کسی درین عالم است از احوال آنجای اخبار
نتواند کرد و او خواسته بود که بر سبیل بصیرت و بینائی اعلام کند فامر ان ینبش عنه
و یسأل فیخبر انّ الحکم فی البرزخ علی صورة الحیوٰة الدنیا پس امر کرد اتباع خود را انکه بعد
از رفتنش از دنیا قبر او را بشگافند و از وی سوال کنند پس او خبر میکند از احوال برزخ که حکم
برزخ مثل حکم حیوٰة دنیاست و اصلا تفاوت نیست در تألّم و تلذّذ و شقاوت و سعادت
گویند دختر خالد بخدمت حضرت ختمی پناهی آمد جناب وی علیه السلام ردای مبارک خود گسترد
و او را بر و نشاند و فرمود یا بنت نبیّ اضاعه قومه و حضرت ختمی پناهی سورهٔ اخلاص
برخواند او گفت که پدرم این سوره را بسیار میخواند - پس از آنست که حکمت صمدیه را بکلمه خالدیة
تخصیص رفت و فرمود علیه السلام انی اولی الناس بعیسی ابن مریم فانه لیس بینی و بینه نبیّ
اینجا مراد از نبی پیغمبریست داعی خلق بسوی حق صاحب الشریعة المستقیمة - بعضی بر آنند
که در زمان خالد ع آتش عظیم از مغاره پدید آمد که ضرع و زرع همه پاک بسوخت و قوم جان داد
و آنچه بود از مال و ستور و گله همه با آتش فنا رفت قوم بخالد آمدند فرزندان را وصیت کرد

که من بدرون این مغاره میروم تا آتش بکشم شما باید که تا سه شبانروز از جای نجنبید و بعد از ان
مرا ندا کنید تا سالم بیرون آیم - و اگر پیش ازین ندا زنید مرا سالم نیابید - این بگفت
در رو بمغاره نهاد هنوز دو روز و دو شب نگذشته بود که ابلیس ایشانرا از راه برد و اضطراری
در قوم پدید آمد - وصیت او را باختند - و سوی مغاره تاختند و همه یکباره ندا در دادند
و صیحه زدند خالد از ان مغاره برون آمد اما الم بر سر مبارکش از صیحهٔ ایشان پدید آمده بود
با بی دانشان عتاب نمود که چرا وصیت را رائیگان گذاشتند آخر بود که چون من بمیرم
مرا دفن کنید و تا چهل روز بر سر خاکم منتظر نشینید و پس از ان بروز چهلم قطیعی ای رمهٔ گوسپند
که مقدم آن حمار نیز باشد اعنی کره دُم بریده محاذی قبر من بایستد آنگاه قبر را بشگافید
و مرا بیرون آرید تا آنچه برائی العین از احوال قبر و برزخ از یقین و رویت مشاهده رفته است
با شما گفته باشم - این بگفت و جان داد و چنانکه گفته بود کردند و خواستند که قبر او را بشگافند
و او را از زمین برکشند عیالش بر آن راضی نشدند و بحمیّت جاهلیّت وصیت پدر را ضایع کردند
تا ابن المنبوش نباشند - چه دران زمان آن نبش و حفر قبر عار داشتندی - ۱۲ هم

صفحه ۶ نه فراوان نه اندکی باشد الخ و آنی که بحجب مظاهر ذات و اسماء و صفات از تنزّلات
و تعیّنات متکاثره فراوانی و تکاثر در ذات حق عزّ و جلّ بهم رسیده است و پیش از ظهور خلق
و خلق آفرینش قلّتی در ذات پاک نبوده است الآن کما کان و کان کما الآن اما یکی اندر یکی
آنست که عدد یک را که فراوانی و قلّت در وگنجایش پذیر است چه از بیشی و در اضعاف و تضعیف
و قلّت او در تقسیم و تنقیص با همه اگر در **یک** ضرب کنند **یک** حاصل شود پس احدی
و آن یکی که نه در وهم آید و نه در عقل گنجد بعد از ظهور در مظاهر که عین مظهر است و مغایرتی ندارد
چگونه تعدّد و تکثّر در و میتواند گنجید و آن یکیست که در وجود ممکنات از روی سریان از

زعالم واحد عددی در اعداد ظهور کرده وذاتش بکثرت نگرائیده چه وجود حقیقی همان واحد است
ووجود ممکنات همه موهوم کُلُّ شَیْءٍ مَا خَلَا اللّٰهَ بَاطِلٌ باید دانست که همان وجود مطلق است
که در مظاهر خود بر سبیل عینیت ساری وجاری است - چنانچه محدث دهلوی فرماید ؎ ساری
نموده در همه اعیان چنان عیان - کز غایت ظهور نهانست در نهان ✤ پیش از ظهور بود و
ما کان شی معه ✤ بعد از ظهور هست علی ما علیه کان ✤ از نام دار نشان که تواند نشان دهد ✤ گویا
هزار نام ونشانست بی نشان ✤ نزدیک عارفان محقق محقق است ✤ کو عین عالمست ولیکن ورای آن
سیفی بخویش نسبت هستی گمان تست ✤ ای وای بر کسی که باند درین گمان تا آن وهان اگر آشفته سری
از خویشتن بیخبری بگزارش مطلبی بلند که درگره از معانی باشد زبان بکشاید وآنچه از حقایق
سرودنی نیست سراید ندانم تا چها بر جانش از تیره دلان گوته نظر افتد چه اسم اگر از حسن مسمی
خبر ندهد - نامی هست بی نشان ونشانی هست نام را ننگ دانسته باشی که سر خطابم بکیست
بیا تا بنمایم که این ستیزه با نفس خویشتنم هست چه نگارش شرح حدیقه وتقریر مطالب ارجمند تصوف
وسلوک که سر علوم جان روشن دلی هست در صورت ظاهر با من هیچ میرز هیچدان که از قلت بضاعت
ننگ خویشتنم مناسبتی دارد که کفر را با دین وفسق را با ورع هست - ندانی که مردی ام
لشکری پیشه ع - فن آبای من سلحشوریست) پیداست که ناشناسائی را با همه بیگانگی از
معرفت وعرفان آشنائی چه - وتا بینائی را با همه تیره کاریهای دنیا با تصوف وسلوک
شناسائی چه - مگر سبب این پرواز بی هنگام وترکتاز بیجوش دل گرمیهای لطف حضرت
مولنای حصاریست بیگانه بین بیگانه جوی بیگانه پسند بیگانه گوی رکن الملة والدین که برکات
انفاس حضرتش شبهای تار اندیشه مرا مشعله دار هست ورنه ؎ من زکجا وین پر وبال از کجا
من که وتعظیم جلال از کجا - پس باید دانست که تا حرفی چند از نکات توحید ورموز وحدت وجود

بنها

بتصریح سپرده باشم حاشا اگر زنگ کدورت تیره هوائی مذاق وغبار جهل از چشم بصیرت
ومردمک ضمیر زدوده باشم - بدان وبشنو که وجود در جهان یکیست که **واحد** در اعتبار است
و **احد** در شمار واوست واجب الوجود   ووجود واجب وهرچه جز او ذاتی وصفتی
وخواهی ودارائی وگوئی وجوئی وشنوی وشماری ماسوا است ونقوش ماسوا را عکوس دانند
وعکوس را ممکن الوجود خوانند وازینجاست که گفته اند ؎ هرچند از ویئم ولیکن همه او نئیم
مانندهٔ بیلی که تراشیده زعاج است ✤ اما در عالم اعتبار واجب الوجود را در اصطلاح عرفا بتنزلات خمسه
تعبیر کرده اند **تعین اول وحدت است وتعین ثانی را نام احدیت** -
وتعین ثالث را نشان بتعین روحی رفته **وتعین رابع** را مثالی گفته اند **وتعین خامس**
جسدیست که ما در وبوده ایم واین است عالم آب وگل واین است حجاب اکبر بر دل
واین است در معرفت حق چون سدهای در گل ای مشکل هزار مشکل زنهار هشدار که تعین اول
که وحدت است بعلم اجمالی اعتبار رفته - وتعین ثانی که احدیت است بعلم تفصیلی نام گرفته
واین است تعین ثانی که باعیان ثابته وحقایق ممکن نام بر آورده - واین است تعین ثانی
که سر از برقع علم تفصیلی برون کرده وخویشتن را بحقایق ممکنات فرا نموده - اما تعینات
ثلثهٔ باقیه که **روحی ومثالی وجسدیست** عبارت است از عکوس حقایق واعیان -
وازینجاست که تعین اول وتعین ثانی را در مرتبه وجوب در آرند وآنرا علم محضه دانند
چه آن عبارت باشد از علم اما تعینات ثلثه را تعینات خارجیه گویند چه آن عکوس باشد
نه ذات واجب ونه عبارت از علم واجب واین تعینات خارجیه را که **روحی و**
مثالی وجسدیست در مرتبهٔ امکان بکشند چه این عکوس باشند نه ذات وعلم
واین تعینات امکانیه که تعینات خارجیه بوده اند در ترتب آثار وتکلیف احکام ثواب

وعقاب محل افتاده اند - که جایگاه باشد - و آماجگاهش گویند و مورد خوانند نه مراد است
از اعیان ثابته - چه اعیان ثابته عبارت از علم است - و او از ذات واجب جدا نیست
بخلاف تعیّنات امکانیهٔ خارجیه - چه آن عبارت از علم و ذات واجب نیست بلکه
از عکوس مفهوم و معتبر است - لفظ همه اوست ازینجاست که باعتبار اعیان ثابته و حقایق
ممکنات گفته اند - که حقایق ممکنات اشارت بصور علمیه باشد - نه این است که موجودات
خارجیه عین واجب باشند تعالی شانه عمّا یقولون اما مسوّد اوراق گوید
ترسان و درین راه پوید لرزان ؎ عالم از شور و شر عشق خبر هیچ نداشت + فتنه انگیز
جهان غمزهٔ جادوی تو بود - بار خدایا بجان من چرا آویزند بموسی کلیم چرا استیزند
که رمز إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ از جان پر شور و زبان پر زور چگونه خاست -
بیا تا مراعات نمایم و بنشین تا جایگاهت افزایم ؎ گرچه خوردیم نسبتی است بزرگ
ذرهٔ آفتاب تابانیم - و هم ازینجاست که تعیّنات خارجیه در مرتبهٔ امکانیه نهاده شده اند
و ذات واجب تعالی را با صفات او در مرتبهٔ وجوب ثابت کرده اند چنانچه در تفصیل
این اجمال پیشوای اهل حق و یقین نکته سنج اسرار آن و این غریق لجهٔ عرفان جنید ثانی
امام ربانی مجدد الف ثانی که معاصر شیخ عبد الحق دهلویست رحمهم الله در مکتوبات خویش
فرماید که اکثر صوفیه علی الخصوص متأخران ایشان ممکن را عین واجب تعالی دانسته اند
و صفات و افعال آنها عین صفات و افعال او تعالی انگاشته اند و میگویند و لهذا
همه اوست ثمّ بالله همه اوست - و مقتدای ایشان درین باب کشف و شهود است
شیخ اکبر شیخ الشیوخ شیخ الطریقه محی الملة و الدین صاحب فصوص که به شیخ عربی
نام بر آورده و از طبقهٔ ثالثهٔ متأخرین صوفیه است آنچه درین مسئله از روی تحقیق

و تدقیق که لمعات انوار نهانخانهٔ ضمیر صافی اوست و هم از روی کشف و شهود که بارقهٔ اسرار
فیوض آمیغی است از خامه و خاطر ریخته آنست که اسما و صفات واجب تعالی با ذات
حق تعالی در عینیت سر شوده اند و همچنان در خویشتن عین یکدیگر نیز بوده پس در آن موطن
اسمی و رسمی و تعددی و تکثری پیدا نیست و چون تفرقهٔ اسم و رسم از میان خاست تباین
و تمایز کجا باشد اما غایت ما فی الباب اسما و صفات و شیون و اعتبارات در حضرت علم
تباینی و تمیزی گرفته اند از روی اجمال و هم از روی تفصیل اگر تمیز اجمالیست همانا
معتبر خواهد بود به تعیّن اول و اگر تفصیلی است مسمّی به تعیّن ثانی توان شد - پس تعیّن اول
وحدتست و آنست حقیقت محمدی و تعیّن ثانی احدیت باشد و اینست حقایق سایر ممکنات
و این حقایق را خود عین ثابته باید پنداشت و این هر دو تعیّن علمی که وحدت و احدیت است
در مرتبهٔ وجوب بثبوت شتافته اند و لاجرم بوئی از وجود خارجی نیافته اند بالجمله در خارج
غیر از احدیت موجودی نیست و این کثرت مشهوده که در چشم اعتبار بخارج سجد عکس اعیان
باشد که اعیان ثابته مراد از وست و ازینجاست که ترتب آثار ثواب و عقاب ابدی
بر آن توان داشت و پنداشت - اما خود کثرت عکوسیه در خارج بر سه نوع قسمت پذیرفت
قسمت اول تعیّن روحی است و ثانی مثالی و ثالث جسدی که بشهود و شهادت
تعلق دارد و همین است تعیّنات خارجیه که در مرتبهٔ امکانیه مثبت نموده اند و عبارت از
تنزلات خمس همین تعیّنات پنجگانه بوده - پس هرگاه در علم و خارج غیر از ذات واجب
و اسما و صفات واجب که عین ذات اند چیزی ثابت نشده باشد و صور علمیه عین ذی صورت باشند
نه اشباه آن و نیز صور منعکسه اعیان ثابته را عین آن اعیان گفته آید نه امثال آن ناگرفت
و ناگزیر حکم باتحاد رود و چون متحد شود همه اوست گفته آید و انا الحق از جان سر زند

ـه آن راز که در سینه نهانست نه وعظ است - بر دار توان گفت به منبر نتوان گفت -

اعلم ان الاوّل ما حصل به الفرديّة انما هو بعينه الثابتة لان اوّل ما افاض بالفيض الاقدس من الاعيان هو عينه الثابتة والاوّل ما وجد بالفيض المقدس فی الخارج من الاکوان روح المقدس کما قال اول ما خلق الله نوری ای فحصل بالذات الاحديّة والمرتبة الالٰهية وعينه الثابتة الفرديّة الاولى ولذلك قال الشيخ الاکبر وانما کانت حکمته فرديّة لانّه اکمل موجود في هٰذ النوع الانساني ولهٰذا ابدا بدا الامر وختم وکان نبيًّا وآدم بين الماء والطّين ثمّ کان بنشأة العنصريّة خاتم النّبيين

ـه در دیده و دل از دل و از دیده جدائی * بجائی و چون می نگرم در همه جائی -

امّا در وجود دیگری سریانش نرفته که احتمال تعدّد و تکثّر باشد - لا وجود الا الله و لا موجود الا الله کل شیئ هالک الا وجهه والیه ترجعون - محمود کاشی رحمة الله علیه که شیخ وقت است در ترجمه عوارف فرماید که بجای هالک یهلک نگفت تا معلوم شود که وجود همه اشیا در وجود او امروز هالک است نه در مستقبل از روی تخصیص امّا حواله مشاهده این حال بفردا متعلق بآنست که در حق محجوبان است کما قال عزّ وجلّ انّهم یرونه بعیدا ونریٰه قریبا - ع با وجود تو ز من آنیاید که منم

صفحه ۷ در دوئی جز بد و سقط بود الی جز بحق و بد و یعنی بحق و تائید او در دوئی سقوط نشود و یا بگوئیم که در دوئی جز بد و یعنی جز اثنین سقط باشد چه دوئی باعث سقط شده - و در مصرع ثانی یکی بیاء عربیست که افاده معنی مصدری دهد - ای یک بودن وحده لا اله الا هو مص

صفحه ۷ ید او قدرتست و جه بقاش الی اشارتست بآیه ید الله فوق ایدیهم - بر دو د

سوره فتح درباب - وجه بقاش اشارتست به اینما تولّوا فثمّ وجه الله - بیاد در بقر جوی چه یبقیٰ وجه ربّك ذو الجلال والاکرام - نزول عطاش اشارتست بحدیث حضرت ختمی پناهی صلی الله علیه وسلم - کما قال ینزل ربّنا تبارك وتعالیٰ کلّ لیلة الی سماء الدّنیا حین یبقیٰ ثلث اللّیل الاخر ثمّ یقول من یدعونی فاستجب له من یسئلنی فاعطیه ومن یستغفرلی فاغفرله حتی ینفجر الفجر -

صفحه ۷ - قدمینش جلال قهر و خطر - الخ اشارتست به یضع الجبّار قدمیه فیها فیقول قط قط قط فهنالك تمتلی - و مراد از قدم جماعتی باشند که حق سبحانه تعالی مقدّم ساخته برای دوزخ ایشان را از شرار خلق خود - چنانچه مومن مقدام دوست بسوی خلد و نعیم - و گفته اند که وضع قدم بر شئ عبارت است از ردع و قمع - و گویند مراد از و تسکین فوران اوست - چنانچه گفته شود بمقام ابطال امری - وضعته تحت قدمیّ - و رجل عبارت است از زجر و این از جمله متشابهات است و گویند که جماعتی است آماده برای دوزخ چنانچه میگویند رجل جراد ای جماعته - امّا مصرع ثانی اشارت است بمضمون این حدیث که فرمود قلب المؤمن بین الاصبعین من اصابع الرّحمٰن ان یشاء لا ثبته وان یشاء لا زاغه - امّا مراد از اصبعین صفات جمال و جلال است یعنی دل مومن میان دو صفت است از صفات متقابله از قبض و بسط و فرح و غم و هدایت و ضلالت اگر خواهد تعالی شانه ثابت دارد آن دل را بر ایمان و هدی و اگر خواهد مائل گرداند از ایمان بسوی ضلالت و غوایت - و باز دارد از طریق ارشاد و هدایت - اللّهمّ اهدنا الی سواء السّبیل ووفقنا لمرضاتك

فانّك تضلُّ من تشاءُ وتهدي من تشاءُ وانتَ العزيزُ الحكيم - ۴

صفحه ۷ - با وجودش ازل پر برآمد الخ ازل لا بدایة له زمانی است که وجود زمانیت در و نباشد - هم از فهم وقیاس دور - وهم بزبان خیال و راز تر - نه زمان ابتدا پذیر - و نه زمان انتها توز - پس میفرماید که ازل باهمه شانیکه دارد با ذات حق تعالی شانه پر برآمده است بر برآمدن خجلت کنایه از قرب زمان باشد که تعیّن ابتدائی در وراه یابد اگرچه بنظر به پیش آمدن خود در ایگه آئی داشت امّا نسبت بوجود حق که ازلش خود از لیست دیر آمده و میتواند شد که ازل مراد از قدم زمانی بی زمانی باشد مص

صفحه ۷ - کی مکان باشدش زبیش و زکم الخ بامکان آفرین مکان چه کند الخ مکان بمعنی راه باشد و مکان در جای بمعنی مکان بحکم عقل میباید گفت که مکان مکانی نداشته باشد چه مکان را مکان بودی بایستی آن مکان را که مکان مکان بودی و هم مکانی و هم چنین هلم جرا گوئیم برو تا مکانی که بوئی و تا زمانی که جوئی آخر خبر از این که امکنه غیر متناهی لازم آید دگر بدست چه افتد و این باطل است پس ثابت شد که مکان را مکانی نیست امّا قدرت کامله ایزدی مقوّم اوست چون محقق گشت که مکان را مکان نباشد پس هرزه جز ستیزی را آنکه مکان آفرین را خود مکان چون باشد و بیت دوم خیابان بند گلهای این معنی است چه مکان عبارت از سطح باطن حاوی است که مماس باشد او را سطح ظاهر محوی چنانکه مذهب مشائین است یا بعد مجرد که مذهب اشراقین است نه بعد مفروض که مذهب متکلمین است -

صفحه ۸ - رقم عرش بهر تشریف است الخ یعنی تشریف عرش و تعریف کعبه و تعریف و تنکیر متقابل باشند و مراد ازین تعریف اگرچه تعیّن است امّا نه تعیّن ذات و نه بدین معنی که کعبه متقاضی تعیّن ذات بحت تواند شد بل ازین تعیّن جهتی تحقیق تعیّنی است که جهت عبادت را مراد باشد چه نسبت که در کعبه و صاحب کعبه دائر است نسبتی است که درمیان عبد و معبود و عبادت دائر باشد و این تخصیص از روی مصلحت است و مصلحت شرعی آنکه در نفاذ امر و انقیاد آن از جانب عبد سعادت مومن و شقاوت منکر پیدا شود -

واین پیدائی تفرقه حق و باطل را آئینه دار آید ورنه - کافران سجده که در پیش بتان میکردند + همه سو دیتو بود و همه رو سوئیتو بود -

صفحه ۸ - لامکان گوی حاصل دین است + سر بجنبان که جای تحسین است - الحق این مصرع که حکیم رود نازشی دارد چنان عالی واقع شده - که اگر دست و بازنیم و جهیم و خیزیم جای تحسین باشد چه جای سر جنبانیدن و این از آن است که در رمز حکیم نکتها بجهید چه ثواب اعمال صالحه و آن چه از مثوبات در حسنات واقع شود نماید که اِلَیْهِ یَصْعَدُ الْکَلِمُ الطَّیِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ یَرْفَعُهُ - بفرمای که اگر صعود و رجوع به لامکان نیست آخر قرارگاهش کجاست مگر در خانه آونگی آویخته باشی و آبرو دی معنی فهمی ریخته باشی - باش که حاصل دین گفتن لامکان را کمال التحسین است و تحسین کمال - من و خدا حکیم که خدا اش با او با دچوگان زد و گوی برد -

صفحه ۹ - یوم نطوی السماء رو برخوان - اشارتست بآیه کریمه - یَوْمَ نَطْوِی السَّمَاءَ کَطَیِّ السِّجِلِّ لِلْکُتُبِ که در سوره انبیا واقع است -

صفحه ۹ - ها و هو را میان و نیم زنند - باید دانست که ما سوا شناسان یگانه بین که پروانه انوار ذات اند چون دم از نور خالص که ذات است زنند نخست ها و هو را لی کنند که این ها و هو برای تعیّن مشارالیه بکار آید و پیداست که ذات بحت هیچ اشاره مشار و با ذات تعریفی معروف نشود چه ادات در مرتبه غیبت هویت مذکور شود نه در حضور - و از ینجاست که این مرتبه گنجائی ذکر ادات ندارد و از ینجاست که قطع این اشارات لازم افتاد ـ باسر زلف تو مجموع پریشانی خویش + کو مجالی که یکایک همه تقریر کنیم -

صفحه ۹ - دهر فی قالب قدیمی او + طبع فی باعث کریمی او - در نسخه مطبوعه که از بمبئی یافتیم این شعر را بطرز که نوشته آمد دیده ایم باید دانست که دهر عبارتست از نسبت امور متغیره ثابته قدیمه با امور متغیره

مانند نسبت عقول با افلاک و زمان امریست که نسبت کرده آید بسوی امور حادث را چنانکه
گوئیم که فلان حادثه در زمان فلان واقع شد پس مراد آنست که قدم او از آن عالم نیست که تعبیر آن بدهر کنیم —
و کریمی او طبیعی نیست که وراء اختیار او باشد و بحسب طبیعت بی اختیارانه از و صادر شود بل اختیاری است
چه کردگار در افعال خویش فاعل است مختار — آنچه خواست کرد و بیافرید آنچه نخواست نکرد و بگذاشت —
و این است ابطال مذاهب باطله فَاِنْ شَآءَ فَعَلَ وَاِنْ شَآءَ تَرَکَ سُبْحَانَهٗ تَعَالٰی عَمَّا یَقُوْلُوْنَ
عُلُوًّا کَبِیْرًا — ۱۲

صفحه ۹ — عقل باشد بخلط و وهم محیط الخ میتواند شد که از خلط مراد اخلاط اربع هم باشد —
چه ترکیب آن بکسر و انکسار وجود دیگر عنصریست که مرئی باشد و آنست کثیف و مشهود —

صفحه ۹ — زرق و تلبیس مخرقه نخرد — مخرق بالکسر دره که از کرباس بپیچند و بکنی زنند و شمشیر چوبین —

صفحه ۱۰ — از درّه و نگاشت صنع آله — مراد از درون روح است و حیکه بسترش گوئیم — و روحی
که چیست نتوانیم گفت اگر گوئیم همین قدر گوئیم که امر ربانی است و هم خوانیم که قلب انسانی است — اما
نه مضغه صنوبری — بلکه مکانی در باطن که قرارگاه مکین است — جانم فدای مکین باد — و این درون که ما گفتیم
و دهنی که روح و قلب است مجرد از ماده باشد زرد و سپید و سرخ و سیاه مراد از اخلاط اربع باشد
که اصل ماده ترکیب عنصریست — زرد صفرا سپید بلغم — سرخ دم و خون — سیاه سودا که تربیت بدن به اخلاط است

صفحه ۱۱ — کیسه برامد و زپرده مدر — کیسه دوختن بدل امو مؤنه فلاسفه و حکما گرویدن —
پرده دریدن خاک بر سر ایمان بیختن — کاسه لیسیدن باقوال واهیه حکما مبتلا شدن — عشوه خریدن
تقلید گروه باطله کردن چنانکه جامی گفته اند ؎ دل منور کن بانوار جلی + چند باشی کاسه لیس بوعلی —
و این از شیخ بهاء عاملی است رحمه الله تعالی که فخر المتأخرین و افتخار المتقدمین بود — و نان و حلوا
از و شهرتی دارد ——— اصل جناب وی از جبل عامل است

که از

که از مضافات شام است — و آنکه گویند اصفهانی است غلط است — و پایه رفیع او را سنجید باشی
اگر بکلام او رسیده باشی و فرماید رباعی رویت که ز باده لاله می وید ازو + از تاب شراب الهی وید ازو
دستے که پیاله زدست تو گرفت + گر خاک شود پیاله می روید ازو +

صفحه ۱۱ — نیست گوئی جهان زشت و نکو الخ همه زو یافته نگار و صور الخ — این بحث اختلاف
عقاید است — چراکه متکلمین و علمائے ظاهر بوحدت وجود اقرار ندارند — اما جهان زشت و نکو
عالم آب و گل و عالم جاوید است — مراد آنست که این هر دو عالم نیست جز از و یعنی جز ناشی از و
کَمَا قَالَ عَزَّ وَجَلَّ قُلْ کُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ و هم گفته اند که راجع باوست تعالی شانه
کَمَا قَالَ عَزَّ وَجَلَّ وَاِلَی اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ و یا گوئیم بشکل که جز ملک او کَمَا قَالَ فِیْ مُحْکَمِ
کِتَابِهٖ وَلِلّٰهِ مُلْکُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ — یا دانیم که بوسیله امر و ایجاد کَمَا قَالَ عَزَّ وَجَلَّ
وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّکَ — بلکه خود اوست چه نزد اهل تحقیق عالم تعینات و تنزلات
ذات واجب الوجود است و مظهر عین مظهر — هیولانی اصل ای مادی لا اصل مستعد للاتصال
والانفصال بالذات — ای آنچه منسوب است بماده و هیولا از عالم اعراض و کیفیات جسمانی و پیکر که
از صورت ترکیب دارد —

صفحه ۱۱ — سوی حق شاهراه نفس و نفس — الخ مراد از نفس نفس ناطقه — و نفس دم است —
و آن دم پاک که بنفس را کی تعبیر آن رود چنانکه گفته اند — اِلَیْهِ یَصْعَدُ الْکَلِمُ الطَّیِّبُ وَالْعَمَلُ
الصَّالِحُ یَرْفَعُهٗ — از ینجاست که تکمیل نفس ناطقه — و صعود انفاس پاک منحصر است در آئینه دل
زدودن و آن میسر نیاید — الا بصیقل ریاضت و مجاهده و دوام ذکر و آگهی ؎
ای پیر عشق صحبت یوسف رخی طلب + باشد که باز همچو زلیخا جوان شوی +

صفحه ۱۲ — گرچه در آئینه تشکل بوی + آنکه در آئینه بود نه توئی — این شعر را در نسخه مطبوعه بمبئی

وآین ها را صید بکند مص

صفحه ۱۲ — یوسفی از فرشته نیکوتر - الخ رسم است که چون در پولاد مصقول نظر کنی چهره در رو مانند دیو ناخوش نماید —

صفحه ۱۳ — هرچه روی دلت مصفاتر - الخ - پس این شعر را چنین یافتیم —
چون ز امتت فزونش بود اخلاص + گشت بوبکر در تجلی خاص
اشارت است بحدیث حضرت ختمی پناهی صلعم که از جمع الجوامع منقول است کما قال النبی صلی الله علیه وسلم یا ابا بکر اعطاک الله رضوان الاکبر - قال وما رضوان الاکبر یا رسول الله فقال ان الله یتجلی للخلق عامة ویتجلی لک خاصة -

صفحه ۱۳ — هر یکی صورت محالی بست + دل و جان در پی خیالی بست - خیال قوتیست که بر عکس از مدرکات محسوس است - و بر حس مشترک نشیند - صورت آن از خیال مصور گردد واین از حواس باطنی است مص

صفحه ۱۴ — گفت شکلش چنانکه مضبوط است + راست همچون عمود مخروط است -
عمود مخروط خراشیده و دراز روی - واهل هندسه جسمی را دانند - که طرفی از و بنقطه منتهی شود وطرفی از و بسطح ومحیط او سطح مستدیر باشد مص

صفحه ۱۵ — وان یکی استوا و عرش و سریر + کرده در علم خویشتن تقریر - استوا قرار گرفتن و چیره شدن و بتمامی رسیدن - و نیز خطی است مفروض - که سرش از قطب شمالی پیداست - و سر دیگر بقطب جنوبی پیوندد - واین خط درمیانه فلک گذرد - اما دراینجا از روی اقتباس است که فرموده الرحمن علی العرش استوی که در سوره طه واقع است اما باید دانست که استواء حق نه استواء لغوی است - بلکه بمعنی استیلاء حق است -

برین طور یافته ایم - و معنی آن ظاهر است - بجان دژم چرا ستیزه روا داری - برو و بکار خویش باش مص

صفحه ۱۲ — آینه و صورت از سفر دور است - الخ در چاپ بمبئی این شعر را چنین یافتیم و معنی آن مبداست -

صفحه ۱۲ — تو نه بینی جز از خیال و حواس - الخ - باید دانست که آنچه قابل اشارت حسی است اگر قسمت پذیر نیست - آنرا نقطه اعتبار کنند - و اگر بجهتی قسمت پذیرد آنرا خط گویند - و هرچه بدو جهت قسمت گیرد آنرا سطح دانند - و پیداست که چون در معرفت این جزئیات که از جمله مدرکات حواس است زبون باشی - بخیال و حواس عارف کردگار چون باشی - و باید دانست که اصل علم جومیطری که مراد از مبادی علم هندسه باشد همین خط و سطح و نقطه بوده —

صفحه ۱۴ — تو درین راه معرفت غلطی - الخ - در بطی یای خطاب است - میفرماید که قیل و قال که دار حال است سال و مه غلط رفته و از معرفت و راه حق خبری نگفته حدیث فریاد بط عموماً - گویند که در قرارگاه بطان روبهی در افتد مستور - و بوته از برگ و گیاه بر کند - و در برکه اندازد - تا قافله سالار بطان که قراول و یتاقی ایشان باشد فریاد برآورد - و ایشان بران فریاد بی هنگام روی در هم کشند - و روبه یکی را از ایشان برباید تا پندارند که فریاد ایشان بی سود نبود - وای بجا صلی ۷ ای خوشا حالت آن نقش که در پای حریف + سر و دستار نداند که کدام اندازد + واین حکایت صید روبه است که بر کنار غدیری که مسکن بطهاست آمده چند دفعه بوته خار در آب اندازد - بطان فریاد برآورند چون ببینند که خار است آسوده گردند - و این حیله چند کرت چنین نماید - تا بکلی آنها غافل شوند - و صدای آب و بوته را محض وهم خود پندارند - و دیگر بصدا و آنچه در آب است متوجه نشوند آنگاه روبه با بوته در دهان گرفته خود در آب در آید -

که اضافی بادیش گفت ـ و آن استیلا ـ استیلاء حق باشد عزّ وجل بر سایر مخلوقات ـ
امّا نسبت استوا بتخصیص بعرش کرده ـ بوجه عظمت فلک اطلس ست که بی عقل هم او را عقل کلّ
و عقل اوّل داند و این در عظمت و بزرگی در تمامی ممکنات نام آور تر ست مراد آنکه رحمن مستولی بر
فلک الافلاک که مستولی ست بر جمیع موجودات و این آیه و آیات دیگر که بعضے ازان در ابیات
ماقبل و مابعد در محلّش مذکور شده و خواهد شد مثل وَجَآءَ رَبُّكَ وَاِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ
وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ وَيَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ ـ وَالسَّمٰوٰتُ مَطْوِيّٰتٌ بِيَمِيْنِهٖ
وَيَا حَسْرَتَا عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فِيْ جَنْبِ اللّٰهِ ـ وَهَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ
وَخَلَقْتُ بِيَدَيَّ اِلٰى غَيْرِ ذٰلِكَ و از حدیث قوله عليه السلام لِلْجَارِيَةِ الْخَرْسَاءِ
اَيْنَ اللّٰهُ فَاَشَارَتْ اِلَى السَّمَاءِ فَلَمْ يُنْكِرْ نَحْكُمْ بِاِسْلَامِهَا ـ وَاِنَّ اللّٰهَ يَنْزِلُ اِلَى السَّمَاءِ
الدُّنْيَا ـ وَاِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰى صُوْرَتِهٖ اِلٰى غَيْرِ ذٰلِكَ متمسّک مجسّمه ست ـ
که میگویند حق سبحانه تعالی جسم ست و بدین آیات و حدیث از روی نقل استدلال کنند ـ
امّا دلیل عقلی آنکه ـ صانع عالم بضرورت عقل می باید ـ که موجود در خارج باشد و هر موجود
در خارج یا متحیّز ست یا حال در متحیّز ـ و صانع عالم نمیتواند بود که حال در متحیّز باشد
چه لازم می آید احتیاج صانع بمحل ـ و این منافی وجوب ذاتی ست ـ پس ناچار میباید که متحیّز باشد
و متحیّز بالذات نمیباشد مگر جسم ـ آی بار خدایا گردم اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ بر نه آرم
اگر فرمائی گلو فشارم ـ باید دانست که در ردّ دلیل عقلی آنها جواب اینست که این بدیهه وهم است
نه عقل ـ و حکم وهم در معقولات باطل ست و مردود ـ چه کلّیّت کبرا که هر موجود در خارج
یا متحیّز ست یا حال در متحیّز ممنوع ست ـ امّا از روی نقل در تردید آن جواب اینکه
این ادلهٔ سمعیهٔ ظنیّه اند که معارض اند مر ادلهٔ عقلیهٔ قطعیّه را ـ در مادّه بی جسم

دیچون

دیچون و بیچگون بودن حق تعالی شانهٗ و دلیل سمعی ظنّی هرگاه معارض باشد با دلیل قطعی عقلی
پس مدلول ظنّی دو نوع باشد یا واجب التأویل است یا واجب التفویض مص

صفحه ۱۵ ـ وان اگر راسخن ز قعد و جلس ✣ بسته بر گردن از خیال جرس ـ اشارت ست
به کریمهٔ تبشیر اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ جَنّٰتٍ وَّنَهَرٍ فِيْ مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيْكٍ مُّقْتَدِرٍ
که در سورهٔ قمر واقعست بحسب معنی ظاهر باغ و روضه و نهر را دانسته باشی امّا بقول بعضے
نهر بمعنی وسعت و فراخی و روشنی ست و مراد مقصود ازین اوضاع و نعمای که ظاهر کرده شده
مقامیست در زیر ظلّ پادشاهی که جان عالم فدایش باد و آن توانائیست مذکور در هر لسان معبود
در هر مکان که به اعتبار از خلوص اگر خوانی دانی و هم ندانی خود خوانی مص

صفحه ۱۵ ـ وجهه گفته یکی دگر قدمین ✣ کس نگفته دراکه مطلب این ـ در نسخهٔ مطبوعهٔ بمبئی و دیگر
نسخه های قلمی این شعر چنین یافتم ـ وجهه گفته یکی دگر قدمین ✣ کس نگفته دراکه مطلب این ـ
آیه که در مادّه وجه و حدیثی که در خصوص قدمین وارد ست گفته آمدیم برو و در یاب مص

صفحه ۱۷ ـ دو دو عالم یکی کند صادق ✣ سه سه منزل یکے کند عاشق ✣ غرض از سرعت سیر
سالک دلشکسته ای از عالم دو دو هستی باختن و در راه دو منزل را یکی کرده بر سر ملّت جان باختن تا باشد که از دو عالم
دنیا و آخرت یا عوالم اربعه که ناسوت و ملکوت و جبروت و لاهوت ست مراد باشد مص
امّا سه منزل منازل عشر ست ـ اوّل توبه و بیرون کشیدن خود از مظالم النفس ـ دوم صبر و شکر ـ سوم
خوف و رجا ـ چهارم درویشی و فقر و ورع ـ پنجم صدق و وفا و اخلاص ـ ششم محاسبه و مراقبه
که منزل بلند ست عارف سالک را ـ هفتم تفکر و تدبّر ـ هشتم توحید و توکل ـ نهم محبت و شوق
دهم یاد کردن مرگ و آن یقین نام ست د استوای ایمان و زینت ترک ـ یا مراد باشد از اطوار سبعه
که پنج ازان بعالم امر متعلق بود ـ قلب ـ روح ـ سر خفی ـ اخفا ـ اما دو بعالم مادّه

مُراد توان داشت در این تضمن بیان حال صادق و عاشق و تفرقه حالت هر دو هم میشود کما لا یخفی
علی الفطن العارف در این صورت مرتبه صادق ارفع از عاشق و علوّ مرتبه صدیق ظاهر که صدیق
از مُرادان و محبوبانست و عاشق از مریدان و محبانست – مصر

صفحه ١٨ – عقل دانند اندرین درماند * زانکه درماند هر که زین درماند * ای عقل دانده باعتبار
صفت موصوف آی عقل که دانا و توانا بر کارهاست اندرین مراتب از حفظ و مرتبت درماند چه خوارق
و معجزات آن باشند که خارق و معجز عقل باشد و عقل در ادراک آن درمانده شود – مصرع ثانی
علت است مصرع اول را – چه بر درماندن عقل و به کُنه ذات نرسیدن امریست معیّن پس کسیکه
حالش بدینمنوال بود دیقیین که در دانستن هیچ امور درماند مصر

صفحه ۴۴ – سبب هدیه ابادی او * نفس را مهتدی و هادی او * هدیه تحفه و نعمت و ارمغان
ابادی جمع ایدی و ایدی خود جمع ید باشد درینحالت ابادی جمع الجمع باید خواند اما نفس
جان و دل است و آهنگ و شوق پس مهتدی که صیغه اسم فاعل است بمعنی مهتدی الیه که مفعول است اگر
واقع شود تا می تواند که معنی مصرع را آبی و رنگی به تکلف بدست آید و ازینجاست که حذف
ایصال از جمله محسنات کلام آمده ای چیزی که هدایت کرده میشود نفس را بسوی او – و الا معنی
صاف و روشن بدیهیست که مهتدی بمعنی هادی و هادی مترادف مهتدی واقع شده و ایهام حسنی دارد

صفحه ٢٣ – حضرتش را زبهر باده و زر * بی نیازی پیر و پیغمبر * مگر این شعر رمز بیست
بر رد مذهب معتزله و متابعان ایشان کلهم فی النار و رد بعضی از حکما که در ترکتاز تحقیق
عقل را باخته اند چون فلاطون و ارطالیس که ایشان ارسال رسل را بر ایزد سبحانه تعالی
لازم پندارند و نتایج و ثمراتی که در عالم از وجود انبیا علیهم التحیه و الثنا مترتب شود بواسطه آنها
ظاهر شدنی نه انگارند و دانند که این امور از جمله واجبات و فرائض حق است و این خود غلط باشد

چه بر ذات توانای واجب او جو که زمام یَمحُو اللهُ مَا یَشَاءُ وَ یُثبِتُ وَ عِندَهُ
اُمُّ الکِتَابِ بکف اختیار او باشد امثال اینچنین امور از روی مصالح و ارادات می توان شمرد
نه از رهگذر واجبات اعاذنا الله ضعف قادر بر کمال در پیرامن خیال گزشتن خود کفر است و ازینجاست
که در اصول چون بحث از عدل رفت اهل سنت از گوشه بام وجوب عدل بر ذات پریده اند و فرقه
اثنا عشریه آنرا از فرایض و اصول ایمان پنداشته اند – خیز تا بر کلک آن نقاش جان افشان کنیم *
کاین همه نقش عجب در گردش پرکار داشت –

صفحه ٢٣ – کرده از بهر رهبری شش میر * گربه را نبی سگی را پیر * شش میر اینجا
اصحاب کهف اند ایشان اکابرزادگان شام و یمن بوده اند و ششم ایشان شبان زاده است که در ایمان
با ایشان موافقت آورد چنانچه در کتاب آسمانی و تفاسیر قرانی هم بکنایت و هم بصراحت ازان سخنها
رفته کما قال عز و جل وَ یَقُولُونَ سَبعَةٌ وَ ثَامِنُهُم کَلبُهُم اصل حال این است که
جباری از ملوک شام که از شام سیاه تر رای داشت دقیانوس نام بود در دار الملک سوس و افسوس
که دم انا و لا غیری بر آوردی و خود را از تیره رای که داشت صمد و بی نیاز دانستی این
اکابرزادگان در خدمت آن فرومایه کمر بر میان بسته اند تا از شر جبار امین رهند گویند که دفعی
ایشان بحضرت وی بپای ایستاده اند که دو گربه را جنگ و آویزش هم پیوست تا از فراز بام
بر سر و پیشگاه آن دل سیاه افتاده اند رسیدن گربه بر سر او همان بود و رفتن هوش از سر آن جبار
جبان همان – ایشان چون تماشای استیلای ترس و مخافت بر ذات او دیدند به اندیشه پرداختند
چنانکه بمشعله داری توفیق و پشت گرمی فکر رسا که نصیب ما د بر این اتفاق ساختند که کسیکه
از گربه دل برهم زند و آشوبد خدای توانا چون می تواند شد دل از طاعت و عبادت آن فرومایه بخود آی
که نه خدائی بود بر داشتند و پا به صحرا گذاشتند تا آنکه به شبانی ور خوردند و ماجرا فرا پیش نهادند

وی که صادق بود موافق افتاد روی به ایمان آورد و از من پرس که گوی برد. بالآخر از بیم
این جبار بدکردار بغاری خزیدند که جیرم نام داشت و کوه را با خلوص می گفتند. سگی
که رفیق طریق شبان بود دنبال ایشان را نگذاشت تا با ایشان در غار درآمد و سر راه دشمن گرفت
و بنشست و آن سگ را قطمیر گویند باقی بطون کتب آئینه دار ست اگر بیش ازین که گفتم کسی
طلبکار ست پس چون اصل مایهٔ توفیق و نورافشانیٔ هدایت جنبش دُم و سر گربه بر خاسته است
در مصرع ثانی گربه را نبی از آن فرموده چه معنی نبی اینجا از روی توضیح لغت ست که خبر دهنده
ترجمهٔ آن باشد و سگ را پیر گفتن هم ازین رو و صورت بست که بمرافقت یاران نیکو فرجام
در پیوست اما اگر این مصرع را بقصهٔ دیگر تعبیر کنیم می تواند شد چه در نفحات جامی مذکور است
که امام الاصفیا شیخ اخی فرج زنجانی را گربه بوده است که چون اهل صفا نماز گزاردی چنانکه
حافظ شیراز از روی لطافت و ظرافت که شعرا را باشد جای میفرماید ع ای کبک خوش خرام
کجا میروی بایست * غره مشو که گربهٔ عابد نماز کرد * مقرر بود که این گربه تا بامدادان
درویشان و مهمانان را بر در خانقاه فراهم دیدی بانگ بعدد ایشان زدی تا خادم شیخ
بر بانگ او کاسه پُر از آب به هر بانگ که عدت احباب باشد در دیگ ریختی تا بخش یاران بروقت
معین با ایشان رسد روزی خادم به تفحص یاران خانقاه پرداخت و ساز و برگ مهمانی بر بانگ
گربه ساخت اما اختلافی در بانگ و عدت بهم رسید گربه برآشفت و خادم بشگفتی رفت
تا گربه بجای مهمانان رسید و بر یکی را از ینها بو کردن گرفت و بهمه رنجالت بر یکی از ینها بول انداخت
گویم که آبرو دیش ریخت چون جستند یافتند که وی مؤمن دیگانه نبود بل کافر و از دین بیگانه بود
شمس شیرازی خوش گفته ع یار مردان خدا باش که در کشتیٔ نوح * هست خاکی که
به آبی نخرد طوفان را * و هم نقل است که روزی خادم خانقاه دیگ بر آتش نهاده بود

و شیر انداخته تا شیر بای پزد خود جای رفت و دیگ را بی نگهبان گذاشت تا آنکه سیاه ماری
از راه دود دوان در دیگ افتاد گربه که شیر غلامش با دگر دِ سر دیگ می گشت و بانگ میزد
اما خادم که غافل از ماجرا بود خبر نداشت سخت بر خاشی درمیان گربه و خادم غافل بهم پیوست
خادم چشمی بینا و دلی دانا نداشت همچنانکه گربه را زبانی گویا نبود گربه چون دید که حال چنانست
خویشتن فدای یاران کرد و خود را در دیگ گرم انداخت تا جان باخت دیگ را
بر آوردند و شیر را برون کشیدند یافتند که ماری بزرگ سیاه در دیگ افتاده است
و لنعم ما قیل ع ای پیر عشق صحبت یوسف رخی طلب * باشد که باز همچو زلیخا جوان شوی *
اما سگی را پیر اشارت باشد از سگی که منظور نظر شیخ کبری شیخ نجم الدین نیشاپوری گشته
رحمة الله علیه گویند که روزی شیخ سعد حموی را بخاطر گذشته است که مگر اثر صحبت
هم چیزی است و آیا کسی باشد که در سگ صحبت وی اثر کند. شیخ کبری که پیشوای اوست
و او استاد حموی است بنور کرامت و مکاشفه آن اندیشه را دریافت برخاست و
بر در خانقاه خرامید تا دیدند که از بازار سگی بر در خانقاه ایستاده است شیخ نظری
که جهان سوز دار جان سوخته بر و انداخت تا کارش تمام شد تیر نظر داد طلبگاری
نهادش گشت نصیبی بیش داشت که بیکسان هم نصیب باد سگ فریاد بر آورد و بخود آمد
در حیرت رفت بشتافت و راه گورستان گرفت روز و شب در صحرا بودی
و سر بر زمین سودی دیده اند که چندین از سگان پیرامن او گشته اند و ذات او تنها
نگذاشته اما بهر ادب خموش نشسته و دهن بان از فریاد و حرکت بیش وی بسته
تا روزگاری دراز برین بماند و مرد. الله الله ع تا نفخت فیه من روحی شنیدم شد یقین
برمن اینمعنی که ما زان وئیم او زان ماست * مصر

صفحه ۴۵ ـ دست او همچو چشم بینا شد + تاج بر فرق آل سینا شد + آن بمعنی اهل و قبائل اینجا مراد از آل سینا کسانیکه جهت رؤیت بمعیّت حضرت کلیم علیه السلام بر طور رفته اند و جان باختند مصـ

صفحه ۴۷ ـ کن دو حرفست بی نوا هر دو + هو دو حرفست بی هوا هر دو + ذات او سوی عارف و عالم + برتر از کیف و ما و از هل و لم ـ در ابتدا به تنزیه ذات حضرت عزت فرماید که امر کن آنچه مسموع شده دو حرف بی نوا خالی از صوت باشد و مراد ازین کلمه کلام نفسی است که تحقیق آن در حق قدیم بودن کلام الله در کتب مبسوطه واقع شده از قبیل صوت و حرف نتوان پنداشت و هو که ضمیر نسبت موضوع جهت اشارت غیبیت چنانکه مرجع صفات ذات جمیع اسمای حق بحساب جمل کبیر راجع بآن شود دو حرف بی هواست یعنی بی افتادگی و هوا در نهایت علوّ حقیقة یا معرّا از هوا و هوس چرا که اگر شمهٔ از هوس و هوا در نفس باقیست بحقیقت آن اشاره نمی تواند رسید رومی فرماید ـ تا هوا تازه است ایمان تازه نیست + کان هوا جز قفل آن دروازه نیست + اما ذات مقدس باری نزد کسی که عارف و عالم است به ذات و علوم ربانی برتر و بری از کیف و ما و هل و لم بود چه مقولات تسعه عرض و کیفیات جسمانیست و بس نه ذات مقدس بحت تعالی الله عما یقولون مصـ

صفحه ۴۸ ـ در چنین عالمی که روشن دو + زشت باشد تو او بوی او تو + گر نگوئی بد و نکو نبود + ور بگوئی تو باشی او نبود + گر ندانی ز دین تهی باشی + ور بگوئی مشبّهی باشی + چون برون از کجا و چون بود او + گوشهٔ خاطر تو کی شود او + گوئیم این چار بیت چار رکن تنزیه و تقدیس حضرت عزت است جلت اسمائه میفرماید که در چنین عالمی که مجاز است و دو رو دارد و اقتضای دوئی کند زشت باشد که تو او باشی و او تو یعنی با این هستی عاریتی و عدم رفع انانیت

دعوی وحدت وجود و معرفت ذات کنی معاذ الله اگر نگوئی به او یعنی قائل بوجود و جب نشوی و هستی او را بیک نحوی و رنگی ثابت نکنی خوب نیست و بکفر گرائی و اگر این را بگوئی و اثبات هستی حق کنی او حق نباشد بل تو باشی یعنی هر چه در حق قرار دهی آن وجود تو باشد نه او چرا که هر چه متصور و معقول است او او نیست تعالی شانه وراء الوراء ثم وراء الوراء هو الله الذی لا اله الا هو و اگر این را که خدای هست ندانی و در عقل خود معقول نسازی از دین تهی باشی ـ و اگر گوئی مشبّهی باشی چه حق جل و علا بهیچ اشارت مشار نشود که بهر چه سوی او اشارت کرده آید تشبیهی پیدا شود فتمّ الافادات وقد فرغنا من تفسیر الکلام ونؤمن بالله ونحمده ونشکره ونستعینه ونستغفره ونتوکل علیه اللهم اعطنا شوقا الی لقائک واجعلنا متوجها الی جنابک ـ اللهم اجعلنا انسین بک مستوحشین عن غیرک راضین بقضائک صابرین علی بلائک متلذذین بذکرک فرحین بکتابک مناجین بک فی اناء اللیل واطراف النهار والسلام وهو خیر الکلام حرّره علاء الدین المستهام حفظه الله عن شر النفس والظلام وشر الغی والملام باسمک یا علام بمنّک یا منعام ۵

قطعه

بماند سالها این نظم و ترتیب	ز ما هر ذرّه خاک افتاده جائی
غرض نقشیست کز ما باز ماند	که هستی را نمی بینم بقائی
مگر صاحبدلی روزی برحمت	کند در حق این مسکین دعائی

تمام شد

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

بتائیدات حکیم علی الاطلاق مثنوی ثریا نثار از ارشادات طیبات
سلطان العارفین افضل المتقدمین ساکر رحیق عرفان امام الائمه
صفی الشعرا حکیم مجد الملة و الدین آدم الثنائی رحمة الله علیه الموسوم به

حدیقه سنائی

حسب فرمایش امیر ابن الامیر ابن الامیر سرآمد کملای روزگار
فخر اعصار و ادوار فیضمآب مستطاب معلی القاب ممدوح
مصطفی که الشیخ حبیب الله نواب مرزا محمد علاء الدین احمد خانصاحب
بهادر فرمانده ریاست لوهارو لا زالت شموس دولته و فضله
طالعة بالدوام در مطبع فخر المطابع لوهارو در ماه صفر سنه ۱۲۹۰
هجری نبوی صلی الله علیه و آله و سلم به تصحیح و تنقیح تمام حلیهٔ انطباع پوشید

و ما فی الوجود الا الله جل جلاله

بسم الله الرحمن الرحیم

ای درون پرور برون آرای — وی خرد بخش بی خرد بخشای

خالق و رازق زمین و زمان — حافظ و ناصر مکین و مکان

همه از صنع تو مکان و مکین — همه در امر تو زمان و زمین

آتش و باد و آب و خاک سکون — همه در امر قدرتت بیچون

عرش تا فرش جز و مبدع تست — عقل با روح پیک مسرع تست

در دهان هر زبان که گردانست — از ثنای تو اندرو جانست

نامهای بزرگ محترمت — رهبر جود و نعمت و کرمت

هر یک افزون ز عرش و فرش و ملک — ز آن هزار و یکی و صد کم یک

هر یکی زان بحاجتی منسوب — لیک نامحرمان از آن محجوب

یا رب از فضل و رحمت این دل را — محرم دید نام خود گردان

کفر و دین هر دو در رهت پویان — وحده لا شریک له گویان

صانع و مکرم و توانا اوست — واحد و کامران نه چون ما اوست

حیّ و قیوم و عالم و قادر — رازق خلق و قاهر و غافر

فاعل جنبش است و تسکین است — وحده لا شریک له این است

عجز ما حجت تمامی اوست — قدرتش نایب اسامی اوست

لا و هو هر دو زان سرای بهی — باز گشتند جیب و کیسه تهی

برتر از وهم و عقل و حس و قیاس — چیست جز خاطر خدای شناس

هر کجا عارفیست در همه فرش — هست چون فرش زیر نعلش عرش

هرزه بیند روان بیننده — آفرین جز بر آفریننده

آنکه داند ز خاک تن کردن — باد را دفتر سخن کردن

واهب عقل و ملهم الباب — منشی نفس و مبدع اسباب

همه از صنع اوست کون و فساد — خلق را جمله مبدأ است و معاد

همه از او و باز گشت بدو — خیر و شر جمله سرگذشت بدو

اختیار آفرین نیک و بد اوست — باعث نفس و مبدع خرد اوست

هیچ دل را بکنه او ره نیست — عقل و جان از کمالش آگه نیست

دل و عقل از جلال او خیره — چشم و جان با کمال او تیره

عقل اول نتیجه از صفتش — راه داده ورا بمعرفتش

سست جولان عزّ ذاتش وهم — تنگ میدان ز کنه وصفش فهم

عقل را برسوخت آتش او — از پی رشک کرد مغرش او

نفس در موکبش کمر دوزیست — عقل در مکتبش نوآموزیست

چیست عقل اندرین سپنج سرای — جز مزوّر نویس خط خدای

نیست از راه عقل و وهم و حواس — جز خدا ایچ کس خدای شناس

عزّ وصفش که روی بنماید — عقل را جان و عقل برباید

عقل را خود کسی نهد تمکین — ق — در مقامی که جبرئیل امین

کم ز کنجشککی آید از هیبت — جبرئیلی بدان همه صولت

عقل کانجا رسید سر بنهد — مرغ کانجا پرید پر بنهد

هرچه را هست گفتی از بن و بار — گفتی او را شریک هش میدار

جز بحسّ رکیک نفس خبیث — نکند در قدم حدیث حدیث

در ره قهر و عزّت و صفتش — کنه تو بس بود بمعرفتش

چند ازین عقل ترّهات انگیز — چند ازین چرخ و طبع رنگ آمیز

عقل را خود بخود چو راه نمود — پس بشایستگی ورا بستود

کاوّل آفریدها عقل است — برتر از برگزیدها عقل است

عقل کل یک سخن ز دفتر او — نفس کل یک پیاده بر در او

عشق را داده هم بعشق کمال — عقل را کرده هم بعقل عقال

عقل مانند ماست سرگردان — در ره کنه او چو ما حیران

عقل عقل است و جان جان است او — آنچه زان برتر است آن است او

بتقاضای عقل و نفس و حواس — ق — کی توان بود کردگارشناس

گر نه ایزد ورا نمودی راه — از خدائی کجا شدی آگاه

الفصل فی المعرفة

بخودش کس شناخت نتوانست — ذات او هم بدو توان دانست

عقل حقش بتوخت نیک بتاخت — عجز در راه او شناخت شناخت

کرمش گفت مر مرا بشناس — ورنه کی شناسدی بعقل و حواس

بدلیل حواس کی شاید — گوز بر پشت قبّه کی باید

عقل رهبر ولیک تا در او — فضل او مر ترا برد بر او

بدلیلی عقل ره نبری — خیره چون دیگران مکن تو خری

فضل او در طریق رهبر ماست — صنع او سوی او دلیل و گواست

ای شده در نهاد خود عاجز — کی شناسی خدای را هرگز

تو که در علم خود زبون باشی — عارف کردگار چون باشی

چون ندانی سزا شناختنش — چون تو هم کنی بساختنش

هست در وصف او بوقت دلیل / نطق تشبیه و خامشی تعطیل

غایت عقل در رهش حیرت / مایهٔ عقل سوی او غیرت

وهم ها قاصرست ز اوصافش / فهمها هرزه میزند لافش

عقل و جان ز امر او و مالک اوست / منتهای مرید و سالک اوست

عقل تا رهنمای هستی اوست / هستها زیر پای هستی اوست

فعل او خارج از درون و برون / ذات او برتر از چگونه و چون

انبیا زین حدیثها حیران / اولیا زین صفات سرگردان

ذات او را نبرده ره ادراک / عقل را جان و دل درین ره خاک

عقل بی کحل آشنائی او / بیخبر بوده از خدائی او

چکنی وهم را بجنبش حث / کی بود با قدم حدیث حدث

او ز ناچیز چیز کرد ترا / خوار بودی عزیز کرد ترا

فی التوحید

احدست و شمار ازو معزول / صمدست و نیاز ازو مخذول

آن احد نی که عقل داند و فهم / وان صمد نی که حس شناسد و وهم

نه فراوان نه اندکی باشد / یکی اندر یکی یکی باشد

علامی سلمه الله تعالی

در دوئی جز بد و سقط نبود / هرگز اندر یکی غلط نبود

تا ترا در درون شمار و شکیست / چه یکی خوان چه دو که هر دو یکیست

تو چراگاه دیو دان بیقین / چه و چند و چرا و چون و چنین

نه بزرگیش هست ز افزونی / ذات او برز چندی و چونی

نیست از بهر طالب عاجز / آلت گفتن اندرو جائز

کس نگفته صفات مبدع هو / چند و چون و چرا و چه و کی و کو

ید او قدرتست و وجه بقاش / آمدن حکمش و نزول عطاش

قدمینش جلال قهر و خطر / اصبعینش نفاذ حکم و قدر

هستها تحت قدرت او بند / همه با او و او همی جویند

جنبش نور سوی نور بود / نور کی ز آفتاب دور بود

با وجودش ازل پریر آمد / نگه آمد ولیک دیر آمد

در ازل بسته کی بود عملش / یک غلام است خانه زاد ازلش

از ابد دور دار وهم و گمان / که ابد از ازل گرفت نشان

کی مکان باشدش ز بیش و ز کم / که مکان خود مکان ندارد هم

با مکان آفرین مکان چه کند / آسمان گر خود آسمان چه کند

علامی سلمه الله تعالی

نه مکان پی برد بدو نه زمان　　نه بیان زو خبر دهد نه عیان
نه بارکان ثبات او قائمش　　نه مکان جای هستی ذاتش
آنکه در بند صورت و نقشی　　لبته استوی علی العرشی
شرع مقلوب امکان گوئی　　عرش مقلوب را کجا جوئی
صورت از محدثات خالی نیست　　در خور عز لایزالی نیست
زانکه نقاش بود نقش نبود　　استوی بود و عرش و فرش نبود
استوی از میان جان میخوان　　ذات او بسته جهات مدان
کاستوی آیتی ز قرآن است　　گفتن لامکان ز ایمان است
عرش چون حلقه از برون در است　　وز صفات خدای بی خبر است
در صحیفه کلام مسطور است　　نقش و آواز و شکل از او دور است
ینزل الله هست در اخبار　　آمد و شد تو اعتقاد مدار
رقم عرش بهر تشریف است　　نسبت کعبه بهر تعریف است
لامکان گوی حاصل دین است　　سر سبحان که جای تحسین است
بشنوی حسن زان جست است　　که علی لفظ لامکان گفت است
خلق زین صفت جهانی ساخت　　تا ز بهر تو آشیانی ساخت

علامی اسلمه الله تعالی

آسمان دی نبود امروز است　　باز فردا نباشد او نوز است
در نوردد ز میش ستر دخان　　یوم نطوی السماء بر خوان
عارفان چون دم از قدیم زنند　　ها و هو را میان دو نیم زنند

فصل فی التنزیه

دهر نه قالب قدیمی را　　طبع نه باعث کریمی را
نشود دهر و طبع بی قولش　　همچو جان از نهاد بی طولش
این و آن هر دو ناقص و ابتر　　آن و این هر دو ابله و بی بر
ماده او ز کهنه و نو نیست　　اوست کز بسته اجزا او نیست
بنهایت نه ملک او معروف　　به بدایت نه ذات او موصوف
زرق و تلبیس خرقه نخرد　　سوی توحید و صدق ننگرد
دیده عقل بین گزیند حق　　دیده رنگ بین نبیند حق
باطل است آنچه دیده آراید　　حق در او هم آب و گل ناید
عقل باشد مخلط و هم محیط　　هر دو آن لیک بر بساط بسیط
خلق را ذات چون نماید او　　بکدام آینه در آید او
جای و جان هر دو بیکار تواند　　کو توال نفس شمار تواند

علامی اسلمه الله تعالی

چون برون آمد از جان و زجای — پس بدانی خدای را بخدای
بار توحید هر کسی نکشد — طعم توحید هر کسی نچشد
هست در هر مکان خدا معبود — نیست معبود در مکان محدود
مرد جسمی ز راه گمراهست — کفر و تشبیه هر دو همراهست
در ره صدق نفس را بگذار — خیز و زین نفس شوم دست بدار
از درونت نگاشت صنع اله — نه ز زرد و سپید و سرخ و سیاه
وز برونت نگاشته افلاک — از چه از باد و آب و آتش و خاک
داده خود سپهر بستاند — نقش الله جاودان ماند
فعل و ذاتش برون ز آلت و سوست — بس که هوئیتش براز کن و هواست
آنکه بی رنگ زد ترا بیرنگ — باز نستاند از تو هرگز رنگ
نگذارد فلک بتو جاوید — رنگ زرد و سیاه و سرخ و سپید
جمع کرد از پی تو بیش از تو — آنچه اسباب تست پیش از تو
آفریدت ز صنع در تکلیف — کرد فضلش ترا بجود تعریف
گفت گنجی بدم نهانی من — خلق الخلق تا بدانی من
کرد از کاف و نون بدر تمیز — دیده را کیدهان برانگیز

زیر گردون ز امر وضع خدای — ساخته چار طبع بر یک جای
جمع ایشان دلیل قدرت اوست — قدرتش نقشبند حکمت اوست
کینه را مدوز پرده مدر — کاسه را ملیس و عشوه مخر
همه اضداد لیک زامر اله — همه با یکدگر شده همراه
همه را تا ابد بامر قدم — زده بیرنگ در سرای عدم
چار گوهر بسعی هفت اختر — شده بیرنگ را گزارشگر
آنکه بی خامه زد ترا بیرنگ — هم تواند گزاردن بیرنگ
نیست گوئی جهان زشت و نکو — جز از و و بدو و بلکه خود او
همه زو یافته نگار و صور — هم هیولانی اصل و هم پیکر
عنصر و مادّه هیولانی — طبع و الوان چار ارکانی
همه را غایت و تناهی آن — زد بان پایه الٰهی دان

فصل فی الربوبیّة و العظمة

پس چو مطلوب بود اندر جای — سوی او کی بود سفرت از پای
سوی حق شاهراه نفس و نفس — آینه دل ز دودن آمد و بس
آینه دل ز رنگ و زنگ نفاق — نشود روشن از خلاف و شقاق

صیقل آینه یقین شماست / چیست خالص صفای دین شماست
پیش آن کش بدل شکی نبود / صورت و آینه یکی نبود
گرچه در آینه بشکل توئی / آنکه در آینه بود نه توئی
دیگری تو چو آینه دگر است / آینه از صورت تو بیخبر است
آینه و صورت از صفت دور است / کان پذیرای صورت از نور است
نور خود ز آفتاب مبر پیداست / عیب در آینه است و در دیداست
هر که اندر حجاب جاوید است / مثل او چو بوم و خورشید است
گر ز خورشید بوم بی نیروست / از پی ضعف خود نه از پی اوست
نور خورشید در جهان فاش است / آفت از ضعف چشم خفاش است
تو نه بینی جز از خیال و حواس / چون نه خط و سطح و نقطه شناس
تو درین راه معرفت غلطی / سال و مه مانده در حدیث بطی
گوید آنکس درین مقام فضول / که تجلی نداند او ز حلول
گرت باید که بر دهد دیدار / آینه گرد دار و روشن دار
کافتابی که نیست نور دریغ / آبگینه نماید اندر میغ
یوسفی از فرشته نیکوتر / دیو روی نماید از خنجر

حق ز باطل معاینه نکند / خنجرت کار آینه نکند
صورت خود در آینه دل خویش / نه توان دید زانکه در گل خویش
گجل از سلسله که یوسفتی / که ز گل دور چون شدی رستی
زانکه گل مظلمست و دل روشن / گل تو گلخن است و دل گلشن
هرچه از دولت مصفاتر / زو تجلی ترا مهیاتر
چون ز امّت فزونش بود اخلاص / گشت بوبکر در تجلی خاص

فی جماعة العمیان و احوال الفیل

بود شهری بزرگ در حد غور / اندران شهر مردمان همه کور
پادشاهی بران مکان بگذشت / لشکر آورد و خیمه زد بر دشت
داشت پیلی بزرگ با هیبت / از پی جاه و حشمت و صولت
مردمان را ز بهر دیدن پیل / آرزو خاست زانچنان تهویل
چند کور از میان آن کوران / بر پیل آمدند از آن عوران
هر یکی را بلمس از عضوی / اطلاع اوفتاد بر جزوی
هر یکی صورت محالی بست / دل و جان در پی خیالی بست
چون بر اهل شهر باز شدند / بر ایشان دگران فراز شدند

آرزو کرد هر یکی زایشان
هیئت و شکل پیل پرسیدند
تا بدانند شکل و صورت پیل
آمدند و بدست بپسودند
آنکه دستش بسوی گوش رسید
گفت شکلیست سهمناک عظیم
وانکه دستش رسید زی خرطوم
راست چون ناودان میانه تهیست
وانکه را بُد ز پیل ملمو دستش
گفت شکلش چنانکه مضبوطست
هر یکی دید جزوی از اجزا
هیچ دل را ز کلی آگه نی
جملگی را خیال های محال

آنچنان گمرهان و بدکیشان
وآنچه گفتند جمله بشنیدند
هر یکی باز نان دران تعجیل
زانکه از چشم بی بصر بودند
دیگری حال پیل از و پرسید
پهن و صعب فراخ همچو گلیم
گفت گشتست مر مرا معلوم
سهمناکست و مایهٔ هیبت
دست و پای سطبر بر بودستش
راست همچون عمود مخروطست
همگنان را نظر فتاد خطا
علم با هیچ کور همره نی
کرده مانند غتفره بجوال

از خدای خلایق آگه نیست
عقلا را درین سخن ره نیست

فی الاستوا انه معقول والکیفیة مجهول والایمان به منقول

آن یکی رجل گفته دیگر ید
وان دگر اصبعین و نقل و نزول
وان یکی استوا و عرش و سریر
وان دگر را سخن ز قعد و جلس
وجه گفته یکی دگر قدمین
زین همه گفت قال و قیل آمد
جل ذکره منزه از چه و چون
عقل را زین حدیث پی کردند
همه بر عجز خود شدند مقر
متشابه بخوان در و ما و ز
آنچه نص است جمله آمنا

بیهده گفتها ببرده ز حد
گفته و آمده براه حلول
کرده در علم خویشتن تقدیر
بسته بر گردن از خیال جرس
کس نگفته دراکه نطلبک این
حال کوران و حال پیل آمد
انبیا را شده جگرها خون
علما را علوم طے کردند
وای آنکو بجهل گشت مصر
وز خیالات بیهده بگریز
وآنچه اخبار جمله سلمنا

فی اصحاب الغفلة

زاد مردی ز غافلی پرسید
گفت هرگز تو زعفران دیدی

هیچ

چون در آن تخت خلف غافل دید
یا خبر از نامش نشنیدی

گفت با ماست خورده ام بسیار — صدره و بیشتر نه خود یکبار

مرور اگفت راد مرد حکیم — اینت بیچاره اینت قلب سلیم

تو بصل نیز هم نمیدانی — بیهده ریش چند جنبانی

آنکه او دست و پای را داند — او چگونه خدای را داند

آنکه او نفس خویش نشناسد — نفس دیگر کسی چه برماسد

انبیا عاجزند زین معنی — تو چرا هرزه میکنی دعوی

چون نمودی بدین سخن برهان — پس بدانی مجرد ایمان

ورنه او از کجا و تو ز کجا — خامشی به ترا تو ژاژ مخا

علما جمله هرزه می لافند — وین نه بر پای هر کسی بافند

الفصل فی تقدیسه

جانت را دوزخ آشیانه مکن — خاطرت را محال خانه مکن

گرد بیهوده و محال مگرد — بر در خانهٔ خیال مگرد

از خیال محال دست بدار — تا بدان بارگه بیابی بار

کان سرای بقا برای تو است — وین سرای فنا نه جای تو است

آن سرای بقا ترا است معد — یوم بگذار و جان کن از پی غد

در جهان زشت و نیکو چپ و راست — ناخلف زادگان آدم راست

پایه بسیار سوی بام بلند — تو بیک پایه چون شوی خرسند

پایهٔ اول اندرو حلم است — گو بتحقیق خواجهٔ علم است

شده در دوم یکدگر پایه — خرد و جان و صورت و مایه

تو حقیقت بدانکه در عالم — از برای نتیجهٔ آدم

نیست از بهر آسمان ازل — نردبان پایه به ز علم و عمل

بهر بالا و شیب منزل را — حکمت جان قوی کند دل را

اندرین ره اگر چه آن نکنی — دست و پای بزن زیان نکنی

هر که او تخم کاهلی کارد — کاهلی کافریش بار آرد

بتر از کاهلی ندانم چیز — کاهلی گرد رستا ز ستیز

از پی کارت آفریدستند — جامهٔ خلعتت بریدستند

تو بخلقان چرا شوی قانع — چون نگردی بدان حلل طامع

دد و دو عالم یکی کند صادق — شه شه منزل یکی کند عاشق

ملک و ملک از کجا بدست آری — چون همی مست روز بیکاری

روز بیکاری و شب آسانی — نرسی بر سریر سامانی

تاج و تخت ملوک بی نم تیغ | دستهٔ گرزدان و قبضهٔ تیغ
از پی سیم و طعمهٔ گردون | پیش گشتی خسیس ناکس و دون
علم داری بحلم باش چو کوه | مشو از نابکار چرخ ستوه
علم بی حلم شمع بی نور است | هر دو با هم چو شهد و زنبور است
شهد بی موم رهبر احرار است | موم بی شهد بابت نار است
برگذر زین سرای کون و فساد | بیر از معدن و بر و به معاد
کاندرین خاک توده بی آب | آتش آب پیکر است سراب

الفصل فی الحفظ والمراقبة

هر کرا عون حق حصار بود | عنکبوتیش پرده دار بود
سوسماری ثنای او گوید | اژدهای رضای او جوید
نعل او فرق عرش را ساید | لعل او زیب فرش را شاید
زهر در کام او شکر گردد | سنگ در دست او گهر گردد
هر که او سر برین ستانه نهد | پای بر تارک زمانه نهد
عقل داننده اندرین درماند | زانکه درماند هرکه زین درماند
ترسم از جاهلی و نادانی | ناگهان بر صراط درمانی

جاهلی مر ترا به نار دهد | تا ترا گوک و کوکنار دهد
لقمه دیدی که مردمی خاید | زان میان گندمی برون آید
بود بیش جراد و مرغ و ستور | دیده تا بر خراس و نقب تنور
داشته زیر آسیای تو پای | کو نگهداشتنش خدای خدای
از پی حفظ مال و نفس و نفس | او ترا بس تو کرده زو بس بس
سگ و زنجیر چون بدست آری | آهوی دشت را شکسته آری
پس برین عقاد و این اخلاص | از برای معاش و کسب خلاص
من بگویم ترا بعقل و بهوش | که نه بندی ز پند من در گوش
اعتماد تو بر سگ و زنجیر | بیش بینم که بر سمیع و بصیر
نور ایمان ترا درین بنیاد | آهنی و سگی بغارت داد

التمثیل فی قوم یؤتون الزکوة

راد مردی حکیم پیش پسر | داد چندین هزار بدرهٔ زر
پسرش چون بدید بذل پدر | تر زبان شد بعیب و عذل پدر
گفت بابا نصیب من زین کو | گفت ای پور در خزانهٔ هو
قسم تو بی وصی و بی انباز | من بحق دادم او دهد بتو باز

اوست خود کارساز مولی ما / او نه بس دین ما و دنیی ما

او بجز کارساز جا نهانیست / نکند بر تو ظلم زانها نیست

هر یکی را عوض دهد هفتاد / گر دری بست بر تو ده بگشاد

آنچنان مهر گو کند پیوند / مادرانرا کجاست با فرزند

فی الحکمة و سبب رزق الرزاق

آن نه بینی که پیشتر ز وجود / که ترا کرد در رحم موجود

روزیت داد نه مه از خونی / کردگار حکیم بیچونی

در شکم مادرت همی پرورد / بعد نه ماه در وجود آورد

آن در رزق چست بر تو ببست / دو در بهترت بداد بدست

بعد از آن الف داد با پستان / روز و شب پیش تو دو چشمه روان

گفت کین هر دوان همی آشام / کل هنیئا که نیست بر تو حرام

چون نمودت فطام بعد دو سال / شد دگرگون ترا همه احوال

داد رزق تو از دو دست و دو پای / زین بگیر و از آن برو هر جای

گر دو در بسته کرد بر تو رواست / عوض دو چهار در برخاست

زین ستان زان برو به پیروزی / گرد عالم همی طلب روزی

چون اجل ناگهان فراز آید / کار دنیا همه مجاز آید

ق

باز ماند دو دست و پا از کار / بدل چار بد بدت ناچار

در لحد هر چهار بسته شود / هشت جنت ترا خجسته شود

هشت در خلد بر تو بگشایند / حور و غلمان به پیش تو آیند

تا بهر در رجانکه خواهی شاد / میروی ناوری ز دنیا یاد

ای جوانمرد نکته بشنو / وز عطای خدا امید مشو

چون ترا داد معرفت یزدان / در درون دلت نهاد ایمان

خلعتی کان تراست همچو جهیز / نستاند بروز رستاخیز

گر ترا دانش و درم نبود / حق ترا بود هیچ کم نبود

او بفخر آردت نه بینی عار / او عزیزت کند نگردی خوار

آنچه داری تو دل برو مسپار / آنچه او داد استوار آن دار

تو خزینه تهی نه بینی باز / چون بدو دادی او دهد بتو باز

زر بآتش دهی جبت سوزد / زر صافی ترا بیفروزد

بد که او سوخت نیک داد بتو / دولت از چرخ سر نهاد بتو

آری

نفع آتش اگر مقیم تراست / آتش آیا از و کریم تراست

تو ندانی نه نیک نه بد را / خازن او به ترا که تو خود را
یار مارست چون روی بدنش / مار یارست چون روی زبرش
ای صدف جوی جوهر الا / جامه و جان بنه بساحل لا ق
هست حق جز نه نیست نگراید / زاد این راه نیستی باید
تا تو در نیستی گله ننهی / روی را در بقا بره ننهی
چون شوی نیست سوی حق پویی / تا بویی هست راه دق جویی
کرت هست زمانه پست کند / احسن الخالقینت هست کند
خیز و بگذار قصه‌های محال / از سر نفس شوم دع ولعال

فی الهدیت

سبب هدیه ایادی او / نفس را مهتدی و هادی او
در ره فرض و شرع و سنت خویش / منت حق شمر نه منت خویش
نور بخش یقین و تلقین اوست / هم جهانبان و هم جهان بیز او
مهر باتر ز مادر و پدر است / مر ترا او بخلد راهبر است
چون پرستد تن گران او را / کی شناسد روان و جان او را
سنگ پاره است لعل کان آنجا / بو الفضولیست فضل جان آنجا

بی زبانی ثنا زبان تو بس / هرزه گویی غم و زیان تو بس
از پس کفر اهل دین تان کرد / بسیاهی سپید بین تان کرد
منت کردگار هادی بین / کادمی را زجمله کرد گزین
حضرتش را ز بهر ماده و نر / بی نیازی ز پیر و پیغمبر
کرده از بهر رهبری شش پیر / گربه را نی سگی را بپیر
تو مرآن را که رخ بحق نارد / بت شمر هرچه داند و دارد
روی برتافته ز حضرت حق / من نگویم که مردمست الحق
سگ به از ناکسی که روی بتافت / زانکه ناجسته مشک شکار نیافت
سگ کهدانی ارچه فربه شد / نه ز تازی بکارها به شد
خود ز رخسار تست صبح و شفق / در ره عشق پیش مهر و حق
ق روز که بود که پرده در باشد / شب که باشد که پرده گر باشد
هر که آمد بدو و گوش آورد / خود نیامد که لطف اوش آورد
رهبرت لطف او تمام بود / چرخ زان پس ترا غلام بود

هم از او دان که جان سجود کند
کابر هم ز آفتاب جود کند

الصافی الهدایة

هر هدیت که داری اندر بر | هدیهٔ حق شمر نه کدیهٔ خویش
آل برمک ز جود کس گشتند | به سخاوت چو همنفس گشتند
نام ایشان چو روح باقی ماند | ور چه گردون فنای ایشان خواند
قوم این روزگار گرچه خوشند | چون مگس شوخ چشم و دیده کشند
بسخن چون شکر همه نوش‌اند | لیک دل ورند و جان جوشند
چو تو از بود خویش گشتی نیست | کمر دل ببند و در ره ایست
چون کمر بسته ایستادی تو | تاج بر فرق دل نهادی تو
تاج اقبال بر سر دل نه | پای ادبار بر خور گل نه
گرچه غافل برین عمل خندد | لیک عاقل جز این نه بپسندد
اگرت باید که تشنه گردد زه | اولا پوستین بگازر ده
پوستین باز کن که تا در شاه | پوستین در بسی است اندر راه
نخستین قدم که زد آدم | پوستینش درید گرگ ستم
نه چو قابیل تشنه شد بجفا | داد هابیل پوستین بفنا
نه چو ادریس پوستین بفگند | در فردوس را ندید ببند

چون

چون خلیل از ستاره و مه و خور | پوستینها درید بی غم خور
شب او همچو روز روشن شد | نار نمرود باغ گلشن شد
بسلیمان نگر که از سر داد | پوستین امل بگازر داد
جن و انس و طیور و مور و ملخ | در بن آب قلزم و سر شخ
رای او را همه رفیع شدند | امر او را همه مطیع شدند
ز آتش دل چو سوخت آب نهاد | خاک بر دوش باد چرخ نهاد
چون کلیم کریم غم پرورد | ق | رخ بمدین نهاد با غم و درد
پوستین را ز روی مزدوری | بر کشید از نهاد رنجوری
کرد ده سال چاکری شعیب | تا گشادند بر دلش در غیب
دست او همچو چشم بینا شد | تاج بر فرق اهل سینا شد
روح چون دم ز بحر روحانی | زد بذیرفت لطف ربانی
پوستین را باولین منزل | بفرستاد سوی گازر دل
دل چو او را فر الهی داد | همه بخوردیش پادشاهی داد
گشت بی او بقدرت ازلی | ق | از ثنای خفی و لطف جلی
تن ابرص از و چو سایهٔ فرش | چشم اکمه از و چو پایهٔ عرش

هر که چون او نه نام جوید و ننگ — از یکی خم بر آورد ده رنگ
سنگ با او چو مشک شد بویا — زنده کرد از مردگان گویا
گل دل را ز لطف جان سر کرد — دل گل را ز دست جانور کرد
چون دکانها بهم کرد قضا — دست تقدیر در نشیب فنا
ماند عالم پر از هوا و هوس — گشته بازار پر عوان و عسس
شحنه را ز بهر دفع ستم — بفرستاد اندرین عالم
پوستین خود نهشت در ره دین — پس چه دادی بگازران زمین
چون شد از آسمان دل ظاهر — هم بجان مست و هم بتن طاهر
از فنا چون سوی بقا آمد — زینت و زیب این فنا آمد
هر که گشت از برای او خاموش — سخن او حیات باشد و هوش
گر بگوید ز جاهلی نبود — ور نگوید ز کاهلی نبود
دیدی ای خواجه سخن فربه — که ترا در دل از سخن فربه
در خموشی نبوده لهو اندیش — گاه گفتن نبوده لغو پریش
روز و شب را بسطر انصاف — تسویت داده نی به هرج و گزاف
از درونش چو بوی جان یابند — بی زبانان همه زبان یابند

تو درین

تو درین گفت من مدار شکی — باز کن دیده بر گمار یکی
در رهش خوانده عاشقان بر جان — آیهٔ کل من علیها فان
آن سفیهان که دزد طرارند — عقل را بهر ره زدن دارند
کن دو حرفست بی نوا هر دو — هو دو حرفست بی هوا هر دو
ذات او سوی عارف عالم — برتر از کیف و ما و از هل و لم
صنع او عدل حکمتست جلی — قهر او مکر غرتست خفی
پیکر آب و گل ز شوقش عور — لعبت چشم و دل ز کنهش کور
عقل آلوده از پی دیدار — ارنی گوی گشته موسی وار
چون برون آمد از تجلی پیک — گفت در گوش او که تبت الیک
صفت ذات او بعلم بدان — نام پاکش هزار و یک برخوان
وصف او زیر علم نیکو نیست — هرچه در گوش آید آن او نیست
نقطه و خط و سطح بر صفتش — هست چون جسم و بعد و شش جهتش
مبدع آن سه از در امکان — خالق این سه از درون زمان
هیچ عاقل درو نداند عیب — او بداند درون عالم غیب
مطلع بر ضمایر و اسرار — نو ز نا کرده بر دل تو گذار

فی التقدیس

کاف و نون نیست جز شتاب ما	چیست کن سرعت نفوذ قضا
وهم و خاطر دلیل نیکو نیست	هر کجا وهم و خاطر است او نیست
وهم و خاطر آفریدهٔ اوست	آدم و عقل نورسیدهٔ اوست
زانکه اثبات رنگ او بریست	ق همچو اثبات مادر اعمی است
و اندر اعمی که مادری دارد	لیک چونی بوهم در نارد
وهم او فارغست از چونی	زشت و نیکو درون و بیرونی
در چنین عالمی که ذوقش دو	زشت باشد تو او بوی او تو
گر نگوئی بد و نکو نبود	ور بگوئی تو باشی او نبود
گر ندانی ز دین تهی باشی	ور بگوئی مشبهی باشی
چون برون از کجا و کی بود او	گوشهٔ خاطر تو کی شود او
راه جویان چو سوی او پویند	انک انک بهرزه میگویند
باز مردان چو فاخته در کوی	طوق در گردنند کو کو گوی
خواهی امید گیر و خواهی بیم	هیچ بر هرزه نافرید حکیم
عالم است او بهرچه کرد کند	تو ندانی بدانست در و کند

به تسلیم نیست در علتش	تا بدانی حکیمی و حلمش
خلق را داده از حکیمی خویش	هر کرا بیش حاجت آلت بیش
همه را داده آلتی در خور	از پی جرّ نفع و دفع ضرر
در جهان آنچه رفت آنچه آید	و آنچه هست آنچنان همی باید
تو مگو در میانه هیچ فضول	رانده او بدیده کن تو قبول

التمثیل فی اصحاب الغفلة

ابلهی دید اشتری بچرا	گفت نقشت همه کژ است چرا
گفت اشتر که اندرین پیکار	عیب نقاش میکنی هش دار
در کجی من مکن بعیب نگاه	تو ز من راه راست رفتن خواه
نقشم از مصلحت چنان آمد	از کجی راستی کمان آمد
تست شایسته گرچه آید خشم	طاق ابرو برای گوشهٔ چشم
هرچه او کرد عیب او مکنید	بد و نیک جز نکو مکنید
تو فضول از میانه بیرون بر	گوش خر در خور است با سر خر
چهره ساز از بهار نیرو شد	چشم خورشید بین ز ابرو شد
زشت و نیکو بنزد اهل خرد	سخت نیکست از و نیاید بد

آن نکوتر که هرچه زو بینی / گرچه زشت آن همه نکو بینی
جسم را قسم راحت آمد و رنج / روح را راحتست همچون گنج
لیک مار شکنج بر سر اوست / دست و پا خسته در برابر اوست

التمثیل لعین الاحول

پسری احول از پدر پرسید / کای حدیث تو بسته را چو کلید
گفتی احول یکی دو بیند چون / من نه بینم از آنچه هست فزون
احول ار هیچ کژ شمار ستی / بر فلک مه که دوست چار ستی
پس خطا گفت آنکه این گفتست / کاحول از طاق بنگرد جفت است
ترسم اندر طریق شارع دین / همچنانی که احول کج بین
یا چو آنکه که با شتر بیکار / کرده بیهوده از پی کردار
قبلهٔ عقل صنع بی خللش / کعبهٔ شوق ذات بی بدلش
روح را از خرد شرف او داد / عقل را از کنه علف او داد
نیک داند خدا انابت را / حکمتش مانع است اجابت را
گرچه باشد گه سوال مجیب / ندهد گل بگل خورنده طبیب
گل عمر کسی که گل کاهد / کی دهد گلش گرچه دل خواهد

کی شود

کی شود بی سبب نموده تو / بوده حق چو عقل بوده تو
سخت بسیار کس بود که خورد / قدح زهر صرف و زان نمرد
بلکه او را غذای جان باشد / که ز بحران چو خیزران باشد
همه را از طریق حکمت و داد / آنچه بایست بیش زان همه داد
پیل را پشه گر بدرد پوست / گوبران گوش پشه ران با اوست
شپش ار هست ناخنت هم هست / کبک را گوش مال چون بر جست
کوه اگر پر ز مار شد مشکوه / سنگ و تریاک هست هم در کوه
ور ز کژدم بدل گمان داری / کفش و نعل از برای آن داری
درد در عالم ار فراوانست / هر یکی را هزار درمانست
در هم آویخت از پی تصویر / گره زمهریر و گوی اثیر
معتدل گشت جنبش گل را / سردی مغز و گرمی دل را
جگر و دل ز معده و شریان / سوی تن آب و باد کرده روان
تا جسد را بواسطهٔ دم و خون / جان دهد این بجنبش آن بسکون
ملکوتست و ملک در عالم / زبر تحت نور و تحت ظلم
کرد بخشش این دو مایه در صنع / چون بگسترد سایه را بر صنع

ملک از بهر لطف جان را داد　　ملکوت از شرف روان را داد

تا درون و برون پذیرد قوت　　تن ز ذی الملک جان ز ذی الملکوت

هست حق را ز بهر جان شریف　　اندر آشنائی صنع لطف لطیف

داند آنکس که خورده دان باشد　　کانچه او کرد خیرت آن باشد

شوی تو نام زشت و نام نکو　　ورنه محض عطاست هر چه ازو

بد ازو در وجود خود ناید　　بخدای ار بد از کجا شاید

بد بجز جلف و بیخرد نکند　　خود نکوکار هیچ بد نکند

نوش دان هر چه زهر او باشد　　لطف دان هر چه قهر او باشد

باشد از مادران ما بر ما　　هم حجامت نکو و هم خرما

ایضا التمثیل فی اصحاب الغفلة

آن نه بینی که طفل را دایه　　گاه خردی با ولین پایه

گاه بندد ورا بگهواره　　گاه بنهد برش همواره

گه زند صفع و گاه بنوازد　　گاه دورش کند بیندازد

گاه بوسد بمهر رخسارش　　گاه بنوازد و کشد بارش

مرد بیگانه چون نگاه کند　　ق　　خشم گیرد ز دایه آه کند

گویدش نیست مهربان دایه　　بر او هست طفل کم مایه

تو چه دانی که دایه به داند　　شرط کار آنچنان همی ماند

بنده را نیز کردگار بشرط　　میگذارد بجمله کار بشرط

آنچه باید همی دهد روزی　　گاه حرمان و گاه پیروزی

گاه بر سر نهد ز گوهر تاج　　گه بدانگی ورا کند محتاج

آنکه آرد جهان به کن فیکون　　چون کند بد بخلق عالم چون

آن زمان کایزد آفرید آفاق　　هیچ بد نافرید بر اطلاق

مرگ این را هلاک و آن را برگ　　زهر این را غذای و آن را مرگ

چون ترا از درون دل بنگاشت　　آینه نور پیش تو برداشت

تا ترا گر تیز خشم نکرد　　تا ترا چشم تو بچشم نکرد

سنگ و سنگ ست آبگینه دربی　　تو چو لعل از درون حقه بهی

سیم بهر خزینه دارد شاه　　لعل بهر خزینه دارد شاه

آینه همچو پشت رو سیاه　　گر بدی کس نه کردی ایچ نگاه

سیم بد از نهاد و از دونست　　لعل شاد از درون پرخونست

ز آئینه روی به بود خورشید　　پشت خواهی سیاه و خواه سپید

پای طاوس گر چو پر بودی ‌ / ‌ ببّب روز جلوه گر بودی
ق
کی تواند نگاشت در آدم ‌ / ‌ نقشبند قلم نگار قدم
آتش و باد و آب و خاک و فلک ‌ / ‌ زیر نش عقل و جان میانه ملک

فی صفت قدرته

نقش بند برون گلهای اوست ‌ / ‌ نقش دان درون دلهای اوست
مبدع هست و آنچه نا هست اوست ‌ / ‌ صانع دست و آنچه در دست اوست
ساخت دولابی از زبرجد ناب ‌ / ‌ کوزه سیمین ببست بر دولاب
گرد در راه نا جوان مردان ‌ / ‌ در هوا شمع و شمعدان گردان
صنع او را مقدم است عدم ‌ / ‌ ذات او را مسلّم است قدم
عقل را کرده قایل سورت ‌ / ‌ مایه را کرده قابل صورت
عقل را داده راه بیداری ‌ / ‌ تو همی عقل را چه پنداری

فی تعظیم قدرته و تمجید قضائه

اوست نیرنگ و مایه پرکار ‌ / ‌ نعمت و شکر و شکر گوی نگار
کرده در شهره معاش و معاد ‌ / ‌ فعل و قوّت قرین کون و فساد
قدرتش کرد در جهان سخن ‌ / ‌ قوّتی را بفعل آبستن

هر چه آمد بفعل جاییش را ‌ / ‌ هر چه در قوّتست رائیش را
ق
هر که گشت از برای او خموش ‌ / ‌ سخن او حیات باشد و نوش
چو شوی گشتی خموش منطقی ‌ / ‌ در بگویی بسان بطریقی
دلش از بند ملک برباید ‌ / ‌ ملکوت جهانش بنماید
تا کند عقل از پی رازی ‌ / ‌ گرد میدان عشق پرواز
عرش چون فرش زیر پا آرد ‌ / ‌ جغد باشد ولی همای آرد
خواجه این و آن سرا شود ‌ / ‌ بندهٔ مخلص خدای شود
مرور اعقل روی بنماید ‌ / ‌ تنش از نور خود بیاراید
لطف حق سایش افگند بر دل ‌ / ‌ پس بگوید که کیف مد الظل
چون ز دل جان او بیابد بس ‌ / ‌ روی بنمایدش جعلنا الشمس
بینش بنمایدش بحسن زبون ‌ / ‌ فلک و طبع و رنگ بوقلمون
هر کرا تو به زین شراب دهند ‌ / ‌ بوی و رنگش بباد و آب دهند
ق
تا از آن نعرها بگوش تو ی ‌ / ‌ وحده لاشریک استویی
بینش سودای رنگها نبزی ‌ / ‌ گر کند علتی تو رنگ رزی
هر چه خواهی ز رنگ بر داری ‌ / ‌ ور یکی خم زنی برون آری

بحقیقت شنو نه از سر جهل | نیست این نکته ثابت نا اهل
کین همه رنگهای پر نیرنگ | خم وحدت کند همه یکرنگ
پس چو یکرنگ شد همه او شد | رشته باریک شد چو یکتو شد
دل و جانش شگفته شد حق جو | شد زبانش بحق انا الحق گو
مرد باید که چون خلیل بود | تا ز حق ظل او ظلیل بود
زهره دارد زمانه کز هیبش | یک نفس بر زند به تعلیلش
موسیی را که خفته کون است | در عونش هلاک فرعون است

فی الامثال والمواعظ والفقر سواد الوجه ذکر الامثال خیر المقال والدنیا دار الزوال وتغیر الامور والانتقال

با سیه باش چون نگیرد | کز سیه هیچ رنگ نپذیرد
با سیه روی خوشدلی بهم است | طرب انگیز سرخ روی کم است
تپش آتشکده دلجو نیست | طالب سوخته سیه رویست
زنگی زشت با بلا جویی | خوشدلی یافت از سیه رویی
طرب او ناز نکویی اوست | خوشدلی او ز مشک بویی اوست
هست روشن تر از ضیا بلال | کشف حال بلال و کفش بلال

راز دل گر همی نخواهی فاش | با سیه روی دو عالم باش
زانکه آنرا که آرزو و طلب است | پرده در روز پرده دار شب است
زین هوسها سر زده دست بدار | آرزو زهر دان و معده چو مار
افعی آرزو گرت بگزد | با تو این رنگها بسی نپزد
که بدین راه در بدی نیکی است | آب حیوان درون تاریکی است
دل ز رنگ سیه چه غم دارد | زانکه شب روز در شکم دارد
هر چه جز حق هر آنچه باطل است | جز طریق حقیقت دین است
زانکه مردان درین کهن خانه | نوگرفت اند بی دم و دانه
چون بباغ خدای بگرازند | هر چه تلقین بود بیندازند
بیخودی منتهای از همه است | مرجع روح پاک با کلمه است
ایکه فرش زمان نوشتستی | وی که از جاه و ننگ گذشتستی
بگذر از جان و عقل یکباره | تا بفرمان حق رسی باری
می نه بینی از آنکه شب کوری | روز چون عقل ابلهان عوری
من نه گویم ترا سخن نه بغز | لیکن از راه حق به نکته و رمز
تا ز باطل نه بگذری حق نیست | که ازین نیمه حق مطلق نیست

جز بی زاد راه عالم حیّ	زور لاخیر دان وزر لاشیّ
هست لاخیر زور زرداران	همچو لاشیء عقل میخواران

فی الفقر الی الله والاستغناء عمّن سواه

از من و از تو کارسازی را | بی زیانیست بی نیازی را

بی نیازیش را چه کفر و چه دین | بی زیانیش را چه آن و چه این

ق بحقیقه بدانکه هست خدای | از پی حکم و حکمت بسزای

بی نیازی نیازجو از تو | پاس دارای سپاس‌گو از تو

ق او ترا راعی و تو گرگ پسند | او ترا داعی و تو حاجتمند

گرگ و یوسف بتست خرد و بزرگ | ورنه زی او یکیست یوسف و گرگ

لطف او را چه مانعی و چه عون | قهر او را چه موسی و فرعون

چه عزیزی ز عقل و بر خر او را | چه بزرگی ز نفس و چرخ او را

نفس و افلاک آفریده اوست | خنک آنکس که برگزیده اوست

چرخ و آنکس که چرخ گردانست | آسیائیست آسیابان است

حکم فرمان و عقل فرمان گیر | نفس نقاش و طبع نقش پذیر

ق جنبش چرخ بی سکون و زمین | هست چون مور در دم تنّین

مور را اژدها فرو برد | گردش چرخ بیخبر گذرد

بیخبر وار در مشیمهٔ لا | کرده بر کار آسیای بلا

عمر تو دانه وار در دم او | سور او همنشین ماتم او

نزد تست آنکه از پی شووای | کاسهٔ تو چهار دارد پای

جز بفضلش براه او نرسی | ورنه در طاعتش قوی نفسی

طاعت و معصیت ترا ننگست | ورنه زی او برنگ یکرنگ است

کی بفعل و بدست و پا رسد | بنده خواهد که در خدای رسد

آنکه در خود بدست و پا نرسد | کی تواند که در خدای رسد

چون تو در علم خود زبون باشی | عارف کردگار چون باشی

فی التضرّع والخشوع

از تو زاری نکوست زور بدست | عور زنبور خانه شور بدست

زور بگذار گرد زاری گرد | تا ز فرق هوا برآری گرد

ق زانکه داند خدا که از سر حذق | از تو زورست زور و زاری صدق

چون تو دعوی ز زور و زر داری | دیده را کور و گوش کر داری

روی زر سرخ و جامه رنگارنگ | نام تو ننگ جو صلح تو جنگ

بر در حق بگرد و زور بگرد | که بزاری شوی درین ره مرد
این نه از فام توختن باشد | که نیازی فروختن باشد
قدرتش را بچشم عجز ببین | خواجه آزاد کن مباش چنین
تا بخود قائمی بپوش و بخور | ور بدو قائمی بدوز و بدر
هر چه هست آن عزیز هست از وی | بود تو چون بهانه یاوه بگو
بی تو گل مسجد است و با تو کنشت | با تو دل دوزخ است و بی تو بهشت
بی تو خود کارها همه کرد است | با تو چون کره نه پرورد است
تو توی مهر و کین از آن آمد | تو توی کفر و دین از آن آمد
بنده باش بی نصیبه و بی سیر | که فرشته نه گرسنه است و نه سیر
از تو بیم و امید دولت راند | چه توافتی امید و بیم نماند
ق بوم کو گرد کاخ شه گردد | شوم و بد روز و بد گنه گردد
چون قناعت کند بویران جای | بر او به بود ز فر همای
ز آب و آتش زیان پذیرد مشک | نافهٔ مشک را چه تر و چه خشک
چه مسلمان چه گبر بر در او | چه کنشت و چه صومعه بر او
گبر و ترسا و نیک و معیوب | همه گان طالبند و او مطلوب

نیست

نیست علت پذیر ذات خدای | تو بعلت کنون چه جویی جای
مهر دین بر نتابد از تلقین | مه فرو شد چو تافت نور یقین
پارسا گر بهست او را به | پادشا گر بدست ما را چه
تو نکوکار باش تا برهی | با قضا و قدر چرا ستهی
اندرین شهر لیک یک هفته است | بوده نابوده آمده رفته است
لفظ لیسی بخوان که اندر شهر | طرقوا گوی موسی است بحشر
مصطفی گفت خه از آن به شد | دست موسی خلیل اده شد
ق واو اده وفای دینش داد | رتبت و زینت یقینش داد
لیک چو واو از میان اده رفت | مانده آه مجرد این بگفت
آه ماندهست یادگاری ازو | ملت او نمود کاری ازو
پیش تا صور در دهد آواز | خویشتن را بکش به تیغ نیاز
گر پذیرند گشتی آسوده | ورنه انگار بوده نابوده
ق بر در بی نیازی از که و مه | گر تو باشی و گر نه او را چه
چه وجودت پذیرد او چه عدم | مثل تو بر درش نیاید کم
چون برون تاخت چشمهٔ روشن | حاجتی نایدش به مقرعه زن

این همه طمطراق آب و گل است / ورنه آنجا که محض جان و دل است

چکند طرّقوا ز مشتی خس / طرّقوا گوی نور خویشتش بس

آن چراغ ترا بتست امید / خود برآید بتافتن خورشید

صرصر این شمع را نبنشاند / جان او نیم عطسه بستاند

پس درین کوچه نیست راه شما / راه اگر هست هست آه شما

همه از راه بندگی دورید / چون خران سال و ماه معذورید

روز بهر خروس کی پاید / چون بود وقت خود برون آید

چو تو گه نیک باشی و گه بد / زشت از خود بود امید بخود

پس چو شد روی عقل و شرم سپید / رو تو یکسان شناس بیم و امید

ق

فی عدل الامیر و امن الرعایا

گرد روزی عمر بر گذری / سوی جوقی ز کودکان نظری

همه مشغول گشته در بازی / کرده هر یک همی سرافرازی

هریکی از پی مصارعتی / مینمودی ز خود مسارعتی

برکشیده برای حفظ ادب / جامه از سر بُردن برسم عرب

چون عمر سوی کودکان نگرید / حشمتش پردهٔ طرب بدرید

کودکان زو گریختند بتفت / جز که عبدالله زبیر نرفت

گفت عمر ز پیش من بچه فن / تو نه بگریختی بگفتا من

چه گریزم ز پیشت ای اکرم / نه تو بیدادگر نه من مجرم

زد آنکس که دید جوهر خود / چه قبول و چه رد چه نیک و چه بد

میر چون جفت دین و داد بود / خلق را دل ز عدل شاد بود

ور بود رای او سوی بیداد / ملک خود داد سر بسر برباد

نیک باشی ز درد سر رستی / ور بدی جمله عهد بشکستی

چون گرفتی ز عدل توشهٔ خویش / مرکب تو بود و منزل پیش

آنچنان شو بحیرت آبادش / که دگر یاد ناید از یادش

فی التسبیح و التهلیل

ذکر بر دوستان و کم سخنان / چه شماری بسان پیرزنان

جور با حکم او همه داد است / عمر بی یاد او همه باد است

آنکه گریان از وست خندانست / دل که بی یاد اوست سندانست

شدی ایمن چو نام او بردی / در طریقت قدم بیفشردی

تو بیادش چو گل زبان کن تر / تا دهانت کند چو گل پر زر

سیر جان کرد جان بخرد را	تشنه دل کرد عاشق خود را
یکزمان از درش مشو غایب	تا بود عزم ورائتو صایب
کار نادان کوته اندیش است	یاد کردِ کسی که در پیش است

فی المرید الرشید والشیخ العمید

نوری از بایزید بسطامی	از پی طاعت و نکونامی
کرد نیکو سوالی و نگریست	گفت پیرا بگو که ظالم کیست
پیرِ وی مر ورا جواب بداد	شربتِ وی هم از کتاب بداد
گفت ظالم کسی است بد روزی	که یکی لحظه در شبانروزی
کند از غافلی فراموشش	نبود بنده حلقه در گوشش
گر فراموش کردیش نفسی	ظالمی نیست خیره چون تو کسی
ور بوی حاضر و بری نامش	نیست گردی ز جرم احکامش
آنچنان یاد کن که از دل و جان	نشوی غافل از زمان بزمان
یاد دار این سخن از آن بیدار	مرد این راه حیدرِ کرار
فاعبد الرب فی الصلوة تراه	ورنباشی چنین تو و اغوتاه
آنچنانش پرست در کونین	که همی بینیش برای العین

گرچه چشمت ورا نمی بیند	خالق تو ترا همی بیند
ذکر جز در رهِ مجاهده نیست	ذکر در مجلسِ مشاهده نیست
رهبرت اول ارچه یاد بود	رسد آنجا که یاد باد بود
زانکه غواص از درون بحار	آب جوید کشد هم آتش زار
فاخته غایب است گوید کو	تو اگر حاضری چه گوئی هو
حاضران را ز هیبت است ملال	مثال گر ترا حصه غیبت است بنال
نالهٔ شوقِ فاخته بشنو	حالتِ ذوق ساخته بد و جو
کانکه خوشنودی احد جوید	نور توحید در لحد جوید
لحدش روضهٔ بهشت شود	در دو چشمش بهشت زشت شود
حاضر آنگه شوی که در مأمن	حاضرِ دل بوی نه حاضرِ تن
تا درین خطه لنگ پوئی	یا همه پشت یا همه روئی
چون ازین خطه بگذری بر رفت	جانِ طالب عنانِ عشق گرفت
مردگی کفر و زندگی دین است	هرچه گفتند مغز آن این است
هر که شد لحظه ز خود خوشنود	سالها بند شد بدوزخ و دود
کی بدین اصل منصب ارزانیست	جز کسی کش سر مسلمانی است

عشق و آهنگ آنجهان کردن	شرط نبود حدیث جان کردن
آنکسانیکه مرد این راه اند	از غم جان و دل نه آگاهند
چون گذشتی ز عالم تگ و پوی	چشمهٔ زندگانی آنجا جوی

فی دار الغرور

اجل آمد کلید خانهٔ راز	در دین بی اجل نگردد باز
تا بود این جهان نباشد آن	تا تو باشی نباشدت یزدان
حقهٔ سر مهر دان جانت	مهرهٔ مهر نور ایمانت
سابقت نامه مهر آورد	وز پی تو بخاتمت بسپرد
تا ز دور زمانه خواهی زیست	تو ندانی که اندر آنجا چیست
تحفی نامهٔ خدای عز و جل	بر نگیرد دگر که دست اجل
تا دم آدمی ز تو نه رمد	صبح دینت ز شرق جان ندمد
سرد و گرم زمانه ناخورده	نرسی بر در سراپرده
تو نداری خبر ز عالم غیب	باز نشناسی از هنرها عیب
حال آنجای صورتی نبود	چون دگر کار عادتی نبود
جان بحضرت رسد بیاساید	وانچه کز هست راحت بنماید

جان

چون رسیدی بحضرت فرمان	پس از انجا روانه گردد جان
رخش دین آشنائی راغ شود	مرغ وار از قفس بباغ شود
با حیات تو دین برون آید	شب مرگ تو روز دین زاید
گفت مرد خرد درین معنی	که سخنهای اوست چون فتوی
خفته اند آدمی ز حرص و غلو	مرگ چون رخ نمود فانتبهوا
خلق عالم همه بخواب درند	همه در عالم خراب درند
آن هوائیکه بیش ازین باشد	رسم و عادت بود نه دین باشد
ورنه دینی کزین حیات بود	دین نباشد که ترهات بود
دین و ملت در عدم زدن ست	ق کم زدن از برای کم شدن است
آنکه کم زد وجود عالم را	گو ببین مصطفی و آدم را
وانکه او طالبست افزون را	گو ببین عاد را و قارون را
این یکی پای در رکیب بماند	وان دگر خستهٔ نهیب بماند
پای آنرا قدم عدم کرده	دست این را ندم قلم کرده
باد هیبت بعاد مغروران است	خاک لعنت سرای قارونست
چه زیان دارد ار ز بیم گزند	نیکوان را فدا شوی چو سپند

پیش مردان راه رخ مفروز | خویشتن را تو چون سپند بسوز
خرد و دین سر سری داری | گر تو با حق سر سری داری
مرد گرد نهاد خود نه تند | شیر صندوق خویش خود شکند
ای ز خود سیر گشته جوع است | وی دو تا از ندم رکوع است
گر ز تن و جان خود بری گردی | گرد تنهایی و سری گردی
ق
ایچ منمای روی شهر افروز | چون نمودی برو سپند بسوز
آن جمال تو چیست مستی تو | وان سپند تو چیست هستی تو
لب چو بر آستان دین باشد | عیسی مریم آستین باشد
خویشتن را درین طلب بگداز | در ره صدق جان و دل درباز
جهد کن تا ز نیست هست شوی | وز شراب خدای مست شوی
باشد آنرا که دین کند مستش | گوی و چوگان دهر در دستش
چون ازین جرعه گشت جان تو مست | بر بلندی ز نیست گردی هست
هر که آزاد کرد آنجا لیست | حلقه در گوش بند بر پالیست
لیکن آن بند به که مرکب بخت | لیکن آن حلقه به که حلقهٔ تخت
بند کو بر نهد تو تاج شمر | در بلاست و بد دواج شمر

زانکه

زانکه هم محسن است و هم مجمل | زانکه هم مکرم است و هم مفضل
حکمی بهر بینوایی را | شادی و زیرک بهایی را
شاد ازو باش زیرک از دیشتر | تا بیابی رضای د تمکنیش
زیرک آنست کوش بردارد | شادی آنست کوش نگذارد
نیکبخت آنکسی که بندهٔ اوست | در همه کارها پسندهٔ اوست
چون ازین شاخها شدی بی برگ | دستها در کمر زدی با مرگ
نشوی مرگ را دگر منکر | یابی از عالم حیات خبر
دست تو چون بشاخ مرگ رسید | پای تو گرد کاخ برگ دوید
پای کز طارم هدی دور است | نیست پای آن دماغ مخمور است

فی الشکر

موضع کفر نیست جز در رنج | مرجع شکر نیست جز سر گنج
شکر گوی ازلی زیادت را | عالم الغیب والشهادت را
چون شدی بر قضاء وی صابر | خواند آنگاه مر ترا شاکر
آدمی سوی حق همی پوید | او نکوتر که شکر حق گوید
اوست بی شکل و جسم و جهت و جهار | ایزد فرد و خالق جبار

شکل و جسم و طبایع و تبدیل — آدمی راست سال و ماه عدیل

شکرِ شکر او که داند گفت — گوهرِ ذکر او که یارد سفت

او ببخشد هم او ثواب دهد — او بگوید هم او جواب دهد

هرچه بستد ز نعمت و نازت — به از آن یا همان دهد بازت

گر همه مویها زبان گردد — هر یکی صد هزار جان گردد

تا بدان شکر او فزون گویند — شکر توفیق شکر چون گویند

پس سوی شکر نعمتش پویند — گر نگویند هم بدو گویند

تن و جان از پی قضا در شکر — دل ترنم کنان که یارب شکر

ورنه در راهِ دانش و تدبیر — از زن و مرد از جوان از پیر

کور چشمانِ عالمِ هوس اند — عور جسمان چو مور و چون مگس اند

فی القهر واللطف

شاکرِ لطف و رحمتش دیندار — شاکیِ قهر و غیرتش کفار

بینی آنگه که گیرد ایزد خشم — آنچه در چشمه باید اندر چشم

قهر و لطفش که در جهانِ تو نیست — تهمتِ گبر و شبهتِ ثنویست

لطف و قهرش نشان منبر و دار — آتشگر و بنگرش مقام مغز و عار

لطف او راحت است جانها را — قهر او آتشی روانها را

لطف او بنده را سرور دهد — قهر او مرد را غرور دهد

لامِ لطفش چو روی بنماید — دالِ دولت دو دال برباید

قافِ قهرش اگر برون تازد — قاف را همچو سیم بگدازد

عالمِ از قهر لطف او ترسان — صالح و طالح از فزع یکسان

لطف او چون مفرح آمیزد — کفشِ صوفی بکثیف برخیزد

باز قهرش چو آمد اندر کار — کثیف سر درکشد کثیف کردار

قهر او نازنین گدازنده — لطف او بی نوا نوازنده

کفر و دین پرورِ روانِ تو اوست — اختیار آفرینِ جانِ تو اوست

جانِ جانت ز لطف او زنده است — که روانت بلطف پاینده است

آرد از قهر و لطف سازنده — زنده از مرده مرده از زنده

دانشِ او رهی رعایت کن — بخششِ او مهم کفایت کن

گشت قهرش چو آمد اندر جنگ — باشه ملک را به پشه لنگ

باز چون اسبِ لطف را زین کرد — لقمهٔ کرم را ملخ چین کرد

خود از و نزد عقل و رای رزین — کرم سیمین بود ملخ زرین

در عطا چون بلای مُبتلی دید — با بلا در عطا همی خندید
قهر او چون بگستراند دام — سگی آرد ز صورتِ بلعام
لطف او چو در آمد اندر کار — سگ اصحاب کهف بُرد بغار
سحر از لطف گفت آن لا ضیر — با عزازیل قهر کرد انا خیر
با خدا ایچ نیک و بد نیست — با که گوییم که در جهان کس نیست
چه سوی ناکسان چه سوی کسان — قهر و لطفش بهر که هست رسان
خسروان در رهش کله بازان — گردنان بر درش سر اندازان
پادشاهان چو خاک بر درِ او — برمیده فراعن از برِ او
به یکی ترک غولِ نو برده — صد هزاران علم نگون کرده
فرش مشتی گرسنه بنوشته — چاکرش از یکی دو تا گشته
از پی لطف و غایت کرمش — کرده بر اوج آیت کرمش
هر که در ملک او منی کرده — از رهِ راست توسنی کرده
گر بگوید بمرده که برآی — مُرده آید کفن کشان در پای
ور بگوید بزنده که بمیر — مُرد در حال ور چه باشد میر
خلق مغز در نفسِ از افضالش — هیچ ترسان نبوده از اهمالش

گردنان را طعام زهرش بس — سرکشان را لگام قهرش بس
گردنِ گردنان شکسته بقهر — ضعفا را ز لطف داده دو بهر
سرعتِ عفوش از رهِ گفتار — بر گرفتست رسم استغفار
عفو او بر گنه سبق برده — سبقت رحمتی نکو خورده
تایبِ ذنب را بداده پناه — پاک کرده صحایفش ز گناه
روح بخش است و روح ور نه چو ما — پرده دار است پرده در نه چو ما
او ترا حافظ و تو خود غافل — اینت بی عقل ظالم جاهل
خوی ما او نکو کند در ما — مهربانتر ز ماست او بر ما
آنچنان مهرِ کو کند پیوند — مادران را کجاست بر فرزند
ناکسان را بلطف خود کس کرد — شکر و صبری ز بندگان بس کرد
فضل او پیش چشم دانش و داد — در حبس لبت و راه جان بگشاد
چون ترا کرد حلم او ساکن — از رهِ بندگان شدی ایمن
رُسته باشد همیشه در صحرا — مرد کوهی ز نکبت نکبا
غیب او عیبها بدانسته — عفو او شستنش توانسته
علم او عیبِ ما بپوشیده — تو نگفته سرِ او نیوشیده

ه از وی نه گجی الا با توجه والا ۱۱ شه مصرع یدیگر غیب حق که مراد از علم حق است و داننده غیب است و عفو

آدمی زاده ظلوم و جهول ... فضل حق را همی ندانند فضول
خود بکار او و روزگار شما ... غیب دان او و عیب دار شما
این عنایت نگر تو از بس رب ... عالم غیب را بعالم عیب
گر نبودی ز روی عنایت پاک ... کی شدی تاجدار مشتی خاک
منزل عفو او بدشت گناه ... لشکر لطف او بذیره آه

آه عارف چو پرده بر گیرد ... دوزخ از بیم او سپر گیرد
عفو او را قبول بهر خطاست ... کرمش را نزول بهر عطاست
ما جفا کرده او وفا با ما ... او وفادارتر ز ما با ما
فضل او آورید اندر کار ... ورنه با خاک کی بد این بازار
هر که شد نیست باشد او را هست ... هر که افتد ز پای گیرد دست

دستگیرست بیکسان را او ... نه پسندد چو ما خسان را او
زانکه پاکست پاک را خواهد ... عالم الغیب خاک را خواهد
لطف او غمگسار مسکینان ... قهر او جانگداز بیدینان

فی اطلاعه علی ضمایر العباد

شرب یک یک ز خلق دانسته ... داده و ضد آن توانسته
اوست مر فطرت ترا فاطر ... دانش او منزه از خاطر ۳
چون تو دانی که او همی داند ... خر طبع تو در گلت ماند ۴
او ز تو داند آنچه در دل تست ... زانکه او خالق دل و گل تست ۲
روی ز آئین بد بگردانی ... رای تو پرورد مسلمانی
چون بجلش غرور خواهی داشت ... نار در دل نه نور خواهی داشت
چون بعلمش نگه نخواهی کرد ... طمع حلم از و مدار ای مرد
علم او عقل را چراغ افروز ... حلم او طبع را گناه آموز
گر نه حلمش بدی همیشه پناه ... بنده کی زهره داشتی بگناه

مصلحت بین خلق پیش از آز
مطلع بر ضمیر پیش از راز

آنچه در خاطر تو او داند	لفظ ناگفته کامیراند
شادی آر است و غمگزار خدای	راز دانست و رازدار خدای
او نهاد از پی اولو الالباب	بیم و امید در نمایش خواب

گر قائمیم برای نظم و قوام	متقاضی برسم و ارحام

گرد داز جنبش پای مور آگاه	مور و سنگ و شب و زمانه سیاه
سنگ در قعر آب اگر جنبید	در شب داج علمش آزاد دید
در دل سنگ گر بود کرمی	دارد آن کم ز ذره جرمی
صوت تسبیح و راز پنهانش	می بداند بعلم یزدانش
بنموده نزاره آموزی	داده در سنگ کرم را روزی

هیچ جا بی بصبر از ونشگیفت	هیچ عقلش ز زیرکی نفریفت
مطلع بر ضمایر است مدام	تو بر اندیش کار گشت تمام
بی زبانی برش زباندانیست	قوت جانت ز خوان بی نانیست
آنچه از بهر آدمی آراست	آرزوش آنچنان نداند خواست
او کماهی خلق دانسته	دیده و داد نش توانسته

جای تو کرد در نعیم مُعَد / تا تو با بوم جفت کردی غَد
قایل او بس تو گنگ باش مگوی / طالب او بس تو لنگ باش مپوی
زیر گردون ز عدل و علم خدای / ساخته چار خصم بر یکجای
هر که از نیست هست داند کرد / هست را نیست هم تواند کرد
هست با قهر و علم یزدانی / ق / ناتوانی نکو و نادانی
ناتوانی ترا کند دانا / عاجزی مرترا دهد بالا
عیب خود زانکه صورت انگاشت / تو ندانی که غیب نتوان داشت
او ترا بهتر از تو داند حال / تو چه گردی بگرد هزل و محال
تو مگو در دل که او گوید / تو مجو مرورا که او جوید
گر گناهی همی کنی اکنون / ق / آن گناه از دو حال نیست برون
گر بدانی که می نداند حق / گر بیت اینست کافر مطلق
ور بدانی که می بداند و بس / میکنی اینت شوخ دیده و خس
خود گرفتم کسیست محرم نیست / ق / حق بداند حق از کسی کم نیست
عفو او گیرم ار بپوشاند / نه ز تو علمش آن همی داند
توبه کن زین شنیع کردارت / ور نه بینی بروز دیدارت

نفس

نفس خود را میان حالت خویش / غرقه در قلزم خجالت خویش

فی کرمه وانه رازق الارزاق

جانور را چو خوان به پیش نهاد / خوردنی از خورنده بیش نهاد
همه را روح و روز و روزی از واست / نیکبختی و نیک روزی از واست
روزی هریکی پدید آورد / در انبارخانه مُهر نه کرد
کافر و مومن و شقی و سعید / همه را روزی و حیات جدید
حاجت حاجت هنوز شان در حلق / جیم جودش بداده روزی خلق
جز بنان نیست پرورش ما را / جز شره نیست نانخورش ما را
او ز تو جبه بندگان نخهد / نانخورش را چو نان همی بدهد
نان و جان تو در خزانهٔ اوست / تو نداری بگفته او را دوست
روزی تو اگر بچین باشد / ق / اسب کسب تو زیر زین باشد
تا ترا زو دهد برد بشتاب / ور نه او را بر تو در خواب
نه ترا گفت رازق تو منم / عالم سرّ و عالم علنم

جان بدادم وجود نان بدهم
هرچه خواهی تو در زمان بدهم

کارِ روزی چو روزدان به درست | که ره آورد روز روزیِ تست
با تو زانجا که لطفِ یزدان است | گروِ نان بدستِ تو جان است
غمِ جان خور که آنِ ناخورده است | تا لبِ گور گرده بر گرده است
این گرو سخت دار و نان میخور | چون گرو رفت قوتِ جان میخور
جانِ بی نان بکس نداد خدای | زانکه از نان بماند جان برجای
آن زمانی که جان ز تن برسید | بیقین دان که روزیت برسید
شغله دارد ز بهر روزی هیم | نخورد دیگِ گرم کرده کریم
نخورد شیر صیدِ خود تنها | چون شود سیر مانده کرد رها
مرزنانبراست کهنه تو بر تو | هر دو را روز نو و روزی نو
روزیِ تست بر علیم و قدیر | تو ز میر و وکیل خشم مگیر
روزیت از درِ خدای بود | نه ز دندان و حلق و نای بود
ق کدخدائی خدائی است برنج | خاصه آن را که نیست نعمت و گنج
کدخدائی همه غم و هوس است | کد رها کن ترا خدا بس است
اعتمادِ تو در همه احوال | بر خدا به که بر خزائن و جوال
ابر گر نم نداد یکسالت | سخت شوریده بینم احوالت

فی انه لا یحتاج الی التفسیر

زالکی کرد سر برون ز نهفت | کِشتکِ خویش خشک دید و بگفت
کای هم آنِ تو و هم آنِ کهن | رزق بر تست هر چه خواهی کن
علتِ رزقِ تو بخوب و بزشت | گریهٔ ابر نی و خندهٔ کِشت
بی سبب رازقی یقین دانم | همه از تست جانم و نانم
از هزاران هزار به یکِ تو | زانکه اندک نباشد اندکِ تو
شعله از تو صد هزار اختر | قطره از تو صد هزار خضر
مرد نبود کسی که در غم خور | در یقین باشد از زنی کمتر

حکایت

آن نه بشنیده که بی نمِ ابر | مرغِ روزی بیافت از درِ گبر
گبر را گفت بس مسلمانی | یک زین هنرپیشهٔ سخندانی
کز تو این مکرمت نبپذیرند | مرغکان گرچه دانه برگیرند
گفت گبر ار مرا نه بگزیند | آخر این رنج من همی بیند
زانکه او مکرمست و با احسان | نکند بخل با کرم یکسان
دست در باخت در رسن جعفر | داد ایزد بجای دستش پر

کار تو جز خدای نگشاید / نجد اگر ز خلق هیچ آید

دل بفعل و فضول خلق مبند / دل درو بند رستی از غم و بند

تا توانی جز او به یار مگیر / خلق را هیچ در شمار مگیر

چون نداری خبر ز راه نیاز / در حجابی بسان مغز پیاز

تا بقای شماست نان شما / الف آلائی او و جان شما

هر دو را در جهان عشق و طلب / پارسی آب دان و تازی اب

تا جدائی

تا جدائی ز نور موسی تو / روز کوری چو مرغ عیسی تو

اول از بهر عشق دلجویش / سر قدم کن چو کلک و میجویش

تا بدانجا رسی بجست درست / که بدانی که می نباید جست

نه بپرسید کابلی ز علی / چون شنید از زبان ذکیلی

که بگو ای امیر جان افروز / که شب تیره به بود یا روز

مرتضی گفت بشنو ای سایل / سوی ادبار خود مشو مایل

عاشقان را درین ره جانسوز / تپش راز به که تابش روز

هر که دارد ز ذره تپش در دل / در نماند پیاده در منزل

در جهانی که عشق گوید راز / نه تو مانی نه نیز عقل تو باز

فی المحبّت والتجرید

عاشقان سوی حضرتش مستست | عقل در آستین و جان بر دست
تا چو مویش براق دل رانند | در رکابش همه برافشانند
جان و دل در رهش نثار کنند | خویشتن را از آن شمار کنند
پیش توحید او نه کهنه نه نو است | همه هیچند هیچ اوست که اوست

[illegible]

عقل و جان را نبرد او چه خطر | دل و دین هم گزر کنند گزر
پردهٔ عاشقان رقیق تر است | نقش این پرده ها دقیق تر است
غالب عشق هست مغلوبش | خود ترا شرح داد مقلوبش
ابر چون ز آفتاب دور شود | عالم عشق جز ز نور شود

ابر چون گبر ظلمتست و کدر | آب در جمله نافع است و مضر
اندکی او حیات انسانست | باز بسیارش آفت جانست
پس موحّد محبّ حضرت او است | که محبّت حجاب عزّت او است

[illegible]

بد نباشد محبّت تلقین | بد چه باشد محب محنت بین
در محبّت نگر تا لیفش | که همان محنت است تصحیفش
ای محبّ جمال حضرت غیب | تا نجوی وصال طلعت غیب

[illegible]

بکشی شربت ملاقاتش — بخشی لذت مناجاتش
چون یکی دانی و یکی گویی — ق — بدو سه و چهار چون پویی

[illegible]

با الف لی و تی بود همراه — بی و تی بت شمر الف الّتد
دست و پا همی زن اندر جوی — چون بدریا رسی ز جوی مگوی

[illegible]

[illegible]

چون رهی کرد فخودها ترا — ای حدث با قدم چکار ترا
تو حدیثی نفس قرآن ز قدم — ای ندانسته باز سر ز قدم
صد هزارت حجاب در راهست — همتت قاصرست و کوتاهست
دست بازیست قالت تو هنوز — پای دامیست حالت تو هنوز

[illegible]

تو بدریای داد و دین یکدم — ق — تن برهنه چو گندم و آدم
تا کند توبه تو جمله قبول — تا نگردی دگر بگرد فضول
تو هنوز از متابعی شیطان — توبه ناکرده کی بوی انسان
چون ترا بار داد بر درگاه — ق — آرزو زو مخواه او را خواه

[illegible]

[illegible]

چون خدایت بدوستی بگزید	چشم شوخ تو دید نی همه دید
بر نگیرد جهان عشق دوئی	چه حدیث است این منی و توئی
تو نئی تو چو رخت برگیرد	رخت و تخت تو بخت برگیرد

[illegible]

نیست در شرط اتحاد نکو	دعوی دوستی و پس من و تو
بنده کی گردد آنکه باشد حر	کی توان کرد ظرف پر را پر
همه شو بر درش که در عالم	هر که او جز همه بود همه کم

[illegible]

چون رسیدی بهوس و غمزهٔ یار	نیش نوشش شمار و خیری خار
ق از پی زنگ آینهٔ دل حر	لاست ناخن برای هستی بر
می نخوانی تو از کتاب خدای	نیست امواتٌ مرده بل احیای
مشنو از راه ناتوانستن	همچو کشتی بهر دم آبستن

[illegible]

نیک و بد خوب و زشت یکسان گیر	هر چه دادت خدای رایگان گیر
نه عزازیل چون ز رحمان دید	رحمت و لعن هر دو یکسان دید
آنچه آوردش از خدای بجنگ	نیک و بد خواست هر دو را یکرنگ
صورت آنکه نیست برد صبر	بادبانی بدست باد و ابر

[illegible]

وتسلیم نه ایستد چون کشتی باشد که زمام آن بدست بادی افتد که ابر متعلق باشد وآن باد که

فی التجرد والمجاهدة

هر که خواهد ولایت تجرید ... وانکه جوید رعایت تفرید
از درونش نباید آسایش ... وز برونش نشاید آرایش
آن ستایش که از نمایش اوست ... ترک آرایش و ستایش اوست

[illegible]

بر در هر که گدای نان خواهد ... باز عاشق غذای جان خواهد
در طریقت مجرد و چالاک ... داده بر باد آب آتش و خاک
زانکه در عرصهٔ معالم عصر ... چه برش جاهلان چه عالم عصر
ای برادر برآ در تجرید ... جگر خود کباب دان نه ثرید

[illegible]

سگ دون همت استخوان جوید ... بچهٔ شیر مغز جان جوید
عاشقان جان و دل فدی کردند ... ذکر او روز و شب غذی کردند
مرد عالی همم نجوید بند ... سگ بود سگ به لقمه‌ای خورسند
کشف گر بند گردد بر تن ... کشف را کفش ساز و بر سر زن
فضله کم گوی و عاجزی پیش آر ... استخوان را تو بر سگان بگذار

[illegible]

تو بگوهر گرفته رفعت [illegible] ... پس چرایی چو سگ تو دون همت
هر کرا عالی است همت او ... هر دو عالم شد است نعمت او
وانکه دون همت است همچون سگ ... هست چون سگ ز بهر نان در تگ
گر همی روح خواهی از تن فرد ... لا چو دار است گرد او بر گرد
کی ز لاهوت خود بیابی بار ... تات ناسوت برنشد بر دار
زانکه عیسیست راه سوی لاهوت ... هست در راه جمعهٔ صلبوت

نیست کن هر چه راه و رای بود — تات دل خانهٔ خدای بود

تا ترا بود با تو در ذات است — کعبه با طاعت خرابات است

ور ز ذات تو بود تو دور است — بتکده از تو بیت معمور است

ای خرابات جوی پر آفات — بس خر تویی و خر آبات

با تو و بود تو خرد تیره ست — چشم غفلت از آنجهان خیره ست

نفس تست آنکه کفر و دین آورد — لاجرم چشم زنگ بین آورد

بی تو خوش با تو هست بس ناخوش — بدر انداز گربه را از کش

در قدم کفرها و دینهاست — در صفای صفت چنینهاست

فی سلوک طریق الآخرة

اینهمه علم جسم مختصر است — علم رفتن براه حق دگر است

علم آن کش نظر ادق باشد — علم رفتن براه حق باشد

سوی آنکس که عقل و دین دارد — نان و گفتار گند بین دارد

چیست این راه را نشان دلیل — آن نشان از کلیم پرس و خلیل

ور ز من پرسی ای برادر هم — باز گویم صریح نی مبهم

رو بسوی جهان حی کردن — عقبهٔ جاه زیر پی کردن

جاه و حرمت ز دل رها کردن — پشت در خدمتش دوتا کردن

شفقت کردن نفوس از بد — تقویت کردن ان بخرد

چیست زاد چنین ره ای عاقل — حق بدیدن بریدن از باطل

رفتن از منزل سخن گویان — بر نشستن بصدر خاموشان

رفتن از فعل حق سوی صفتش	وز صفت زی مقام معرفتش
انگه از معرفت بعالم راز	پس رسیدن بآستان نیاز

با نیاز الهی که گشتی یار	دل برآر ز نفس تیره دمار
در درون تو نفس و دل گردد	زان همه کرده ها خجل گردد

خان و مانش همه براندازد	در ره امتحانش بگدازد
در تن تو چو نفس تو بگداخت	دل بتدریج کار خویش بساخت
پس از وحق نیاز بستاند	چون نیازش نماند حق ماند
نه ز بیهوده گفت و نادانی	بایزید ار بگفت سبحانی
پس بانی که راز مطلق گفت	راست جنید گو انا الحق گفت
راز خود چون ز رو داده گشت	راست حلاج گشت او را گفت

روز بازارش چو شیشه ای آمد	نطق او گفته خدائی آمد
راز چون کرد ناگهانی فاش	بی اجازت میانه او باش
صورت او نصیب دار آمد	سیرت او نصیب یار آمد
جان جانش چو شد تهی ز آواز	خون دل گشت برهان غماز
راست گفت آنکه از سر حال	گفت دع نفسک ای پسر تعال

چه کنی جست و جوی چون تو / تو مدان نوش کن چو ایمان تو
تو ندانی بپارسی ما سبی / چون بخوردی تو طعام شتابی
تن بیاموزمت که جام شراب / چون کنی نوش در سرای خراب
تا نخوردی مدارش ایچ حلال / چون بخوردی کلوخ بر لب مال
چون بخوردی دو در دو باصد درد / گویم احسنت اینت مردی مرد
برمدار از مقام مستی پی / سر همانجا بنه که خوردی می
بیشتر زین خران بی افسار / همه میخوارگان دل مردار
می همی عقل و جان شان بخورد / زر همی این و آن شان بخورد
اندرین مجمع جوانمردان / از سر تند دلی چو نامردان
گر نگوئی تو صادقی باشی / ور بگوئی منافقی باشی
بیشتر چون ردی که جایت نیست / باز پس چون جهی که پایت نیست
آنکه را جای نیست غمخوار است / وانکه را پای نیست بیچاره است
نیستانی که بر در هست اند / نه کمر بر درش کنون بستند
کز ازل پیش عشق بی ره و زور / خود کمر بسته زاده اند چو مور
جهد کن تا چو مرگ بستاند / بوی جانت زکوی او یابد

از تو تا دوست نیست ره بسیار / ره توئی بس تو زیر پا در آر
تا ببینی بدیده لاهوت / خط ذی الملک و خطه ملکوت
کی بود ما زما جدا مانده / من و تو رفته و خدا مانده
دل شده تا بآستان خدای / روح گفته من انیکم تو درآی
چون درآمد بطارم توحید / دل و روح از ستانه تجرید

روح با حور همبری سازد / دل بدیدار دوست بگرازد
ای ندیده ز آب رز هستی / تا کی آخر ز نقش زر مستی
چه کنی لاف مستی بدروغ / تات گویند خورد مردک دوغ
تو اگر می خوری مده آواز / دوغ خواره نگاه دارد راز

ورگزززین سرای بر او باش / گربوی ورنه بردر او باش

کانکسانیکه بنده اند اورا / بخدائی بسنده اند اورا

کمر بندگی به بسته مدام / خواجهٔ هفت بام همچو غلام

فی العالم والجاهل

پسر شیخ گورگانی گفت / که ترا هر کارهائی نهفت

اندرین کوچه خانهٔ باید / درکلیدان عجیب بود شاید

ساز سیراه در رهِ تجرید / هم سراز شرع وهم سراز توحید

واندرین منزل عنا وضرر / چون مسافر درآی وزود گذر

بردر بوستان الا الله / برکش ونیست کن قبا وکلاه

نیست شوتا هم او دهد بصواب / لمن الملک را بنظر جواب

فی التوکل والمناجات

در مناجات پیر شبلی گفت / چون برون آمد از حدیث نهفت

که اگر زانکه بودمی دوری / بر همه در حدیث دستوری

لمن الملک گو بدادی بصواب / من دهم مر ورا بصدق جواب

گویم امروز مملکت آن راست / که زدی وبر بری می آراست

یوم وعد ملکت ای بهار جبیر / هست آنرا که بود دی بربر

تیغ قهر تو سرفرازان را / سر بریدیس بسر دهد جان را

نوش دان بهر سود سودا را / حربهٔ آفتاب حربا را

هرچه جز حق چو زان گرفتی خشم / جبرئیلت نباید اندر چشم

زانکه از حرف لا همی با آله / کس نداند که چند باشد راه

راه تا با خودی هزاران سال / بروی روز وشب یمین وشمال

بس بآخر چو چشم باز کنی / کار بر خویشتن دراز کنی

خویشتن بینی از نهاد وقیاس / گرد خود گشته همچو گاو خراس

بیخود ار هیچ آئی اندر کار / یابی اندر دو دم بدین دربار

زین مسافت دو دست عقل تهیست / وآن مسافت خدا داند

ایضا فی التوکل

بی منه با نفاق بر درگاه	بتوکل روند مردان راه

[illegible]

گر توکل ترا بر اوست همی	چون نداری برزقش اوست همی
ربع مسکون چو از طریق شمار	هست فرسنگ بیست و چار هزار

[illegible]

تو اگر واقفی بحرف و حروف	بدلش کن به بست و چار حروف
ساعت شب چو ضم کنی با روز	هم بود بیست و چار آدم سوز
قال قول شهادتین ترا	بی ریا و نفاق وکیف و مرا
از همه عالمت برون آرد	نه بآلت بکاف و نون آرد
از ورائی خرد درین ره گو	در ردت این بس لا هو الا هو
کلمهٔ حق چو در شمار آید	عدد حرف بیست و چار آید
نیمی از بهر جان دوازده برج	نیمی از چرخ دین دوازده برج
در جهاپرز در امید است	بر جهاپرز ماه و خورشید است
دُرّ دریائی این جهانی نی	ماه و خورشید آسمانی نی
دُرّ دریای عالم جبروت	ماه و خورشید آسمان سکوت
بیم و امید را بجای بمان	چه کنی ننگ مالک و رضوان
نیست را مسجد و کنشت یکیست	سایه را دوزخ و بهشت یکیست
ای سکندر درین ره آفات	همچو خضر نبی درین ظلمات
زیر پای آر گوهر کانت	تا بدست آید آب حیوانت
با دل و جان نباشدت یزدان	هر دو نبود ترا همین و همان

[illegible]

نفس را سال و ماه کوفته دار / مرده انگارش و بجا بگزار

چون تو فارغ شدی ز نفس لئیم / بر رسیدی بخلد و ناز و نعیم

بیش آنکس که عشق رهبر اوست / کفر و دین هر دو پرده در ره اوست

هستی دوست بیش دیده دوست / پرده بارگاه اوی اوست

پس بگوی توکل آور رخت / بعد ازانت بدره آید بخت

در توکل یکی سخن بشنو / تا نمانی بدست دیو گرو

اندر آموز شرط ره ز زنی / که ازو گشت خوار لاف زنی

فی توکل العجایز

حاتم آنکه کرد عزم حرم / آنکه خوانی ورا همی به اصم

کرد عزم حجاز و بیت حرام / سوی قبر نبی علیه سلام

ماند بر جای یک گره ز عیال / بی قلیل و کثیر و بی اموال

زن به تنها بخانه در بگذاشت / نفقتی هیچ نی وره بر داشت

مر ورا فرد و ممتحن بگذاشت / بود و نابود او یکی پنداشت

بر توکل ز نیتش همره بود / که ز رزاق خویش آگه بود

در پس پرده داشت انبازی / که ورا بود با خدا رازی

جمع گشتند مردم برزن آن / شاد رفتند جمله تا برزن

حال او سر بسر بپرسیدند / چون ورا فرد و ممتحن دیدند

از ره پند و نصحت آموزی / جمله گفتند بهر دلسوزی

شوهرت چون برای زعفا رفت / هیچ بگذاشت مر ترا نفقات

گفت بگذاشت راضیم بخدا / آنچه رزق منست ماند بجای

باز گفتند رزق تو چندست / که دلت قانع است و خرسندست

گفت چندانکه عمر ماندستم / رزق من کرد جمله در دستم

آن یکی گفت می ندانی تو / او چه داند ز زندگانی تو

گفت روزی دهم همی داند / تا بود روح رزق نستاند

باز گفتند بی سبب ندهد / هرگز از بید بن رطب ندهد

نیست دنیا ترا هیچ سبیل / نفرستدت ز آسمان زنبیل

گفت کای رایتان شده تیره / چند گویید هرزه بر خیره

حاجت آنرا بود سوی زنبیل / کش نباشد زمین کثیر و قلیل

آسمان و زمین بجمله وراست / هر چه خود خواست کرد حکم وراست

برساند چنانکه خود خواهد / گه بیفزاید و گهی کاهد

از توکل نفس تو چند زنی مرد نامی ولیک کم ز زنی
چون نه راه روی تو چون مردان رو بیاموز رهروی ز زنان
کاهلی پیشه کردی ای تن زن وای آن مرد کو کم است از زن
دل نگهدار و نفس را بگذار کین چو باز است و آن چو بوتیمار
تا بدانجا که ما و تو داند چون همه سوخت او و او ماند
عقل کاندر جهان چنو نرسد برسد در خود و بدو نرسد
گوش سر دوست گوش عشق یکی بهر دین این و آن ز بهر شکی
بشمار ارچه گوش سر شنود گوش عشق از یکی خبر شنود
بر تو سوی سر آن دو گوش چو دیو چکنی بیش ازین خروش و غریو
کودکی روز دیو چشم بهوش تا نه بنهد سرت میان دو گوش

فی تعبیر الرؤیا

خلق تا در جهان اسباب اند همه در کشتی اند و در خواب اند

[illegible]

تا روان شان چه بیند اندر خواب زانچه پیش آید از ثواب و عقاب
آتش تیز تاب خشم بود چشمهٔ آب نور چشم بود
گریه در خواب مایهٔ شادیست بندگی از مذلت آزادیست
نرد بازی بخواب با شطرنج سبب جنگ و غلبه باشد و رنج
آب در خواب روزی حلال ق گر بود پاک و عذب و صاف زلال
ور بود تیره عیش ناخوش دان گرچه آبست عین آتش دان
خاک در خواب مایهٔ زورست برزگر را دلیل بهروزیست
باد گرم یا که سرد بود ق هر دو گنجور رنج و درد بود
باز گر هست معتدل در پوست اندُه دشمنست و شادی دوست
چیز دادن بمرده اندر خواب عدم مال باشد و اسباب
خنده اندُه باشد و اهوال خامشی بستن دل اندر مال
شرب آب و زیادت عطشان علم باشد که نیست سیری آن
وانکه باشد برهنه اندر خواب شد فضیحت بسان مست خراب
طبل در خواب راز گردد فاش بوق در خواب مایهٔ پرخاش
بند و غل توبهٔ نصوح بود باغ دیدن غذای روح بود

میوه در خواب روزی‌ست از شاه ق	لیک نه اندر زمان که اندرگاه
وقت ادراک چون فراز رسد	مرد بیننده زو بناز رسد
دست خود چون دراز بیند مرد ق	شود اندر سخا و رادی فرد
ور شود در تنهائی او کوتاه	کشد از بخل گرد خویش سیاه
دست باشد برادر و خواهر و	آن چپ دختر آن راست پسر
باشد انگشت همچو فرزندان	نسبت مادر و پدر دندان
دختر انند سینه با پستان	چون شکم مال و نعمت پنهان
جگر و دل بخواب گنج بود	ساق و زانو عنا و رنج بود
مغز مال نهان و پهلو زن	پوست چون ستر در کشیده بتن
هست فرزند آلت تولید	نیک و بد زشت و خوش شقی و سعید
دست شستن ز کار نومیدیست	رقص کردن وقاحت و شیدیست
سیر رو سطل و آلت تغسیل	همه بر خادمان کنند دلیل
وانکه بربط زند بخواب اندر	زن کند بیشک او بتاب اندر
با دگرکس مصارعت کردن	غلبت کردن است و آزردن
وانکه دارو خورد همی در خواب	رسته گردد ز درد و رنج و عذاب

طبیب

طبیب باشد دوگونه اندر خواب ق	این یکی رحمت آن دگر بعتاب
رحمت آن نوع را که در مانند	محنت آن جنس را که بدکالند
گرد خان رنج بیشتر باشد	راحتش کمتر از ضرر باشد
مرد بیمار و طبیب و جامهٔ نو	بد بود بد ز من نکو بشنو
رقص کردن بخواب در کشتی	بیم غرقست و مایهٔ زشتی
وانکه در بند حبس بسته بود	رقص کردن ورا نجسته بود
هر که بیند ز تن روان شده خون ق	نعمتی یابد از حلال برون
چون نه بیند جراحت این باشد	ور جراحت بود خبر این باشد
اندهٔ صعب یابد از کاری	بسته گردد بدست خونخواری
وآن زنی کش ز فرج خون آید	کودک مرده زو برون آید
گوشت بیند بخواب در بیمار	گر خورد زو امید از و بردار
مستی و بیخودی ز شرب و شراب ق	آنکه تازی است بد بود در خواب
وانکه او پارسی است روزی آن	سرفرازی و نیک روزی آن

شیر در خواب رنج مال بود
روزی نیکو و حلال بود

فی رویاء الاوانی والاثواب

جامهٔ کهنه رنج و اندوه است ‌‌ ‌ ‌ جامهٔ نو ز دولت انبوه است

بهترین جامه بود هنگفت ‌ ‌ ‌ ‌ مرمرا او شاد چونین گفت

مرزنان راست جامهٔ رنگین ‌ ‌ ‌ ‌ اصل شادی و راحت و تزئین

جامهٔ سرخ مایهٔ شادیست ‌ ‌ ‌ ‌ سال و مه بخت از و بآزادیست

جامهٔ هیبت از رنگ سیاه ‌ ‌ ‌ ‌ ور بود زرد درد و محنت آه

جامهای کبود اندوه است ‌ ‌ ‌ ‌ رنج بر دل فزونتر از کوه است

طیلسان و ردا اجمال بود ‌ ‌ ‌ ‌ کیسه و صره اصل مال بود

نردبان اصل و مایهٔ سفر است ‌ ‌ ‌ ‌ لیک زان مرد را همه خطر است

آسیا مردم امین باشد ‌ ‌ ‌ ‌ آنکه در خانه بگزین باشد

دام باشد بخواب بستن کار ‌ ‌ ‌ ‌ آئینه زن بود نکو هشدار

بستگی آیدت ز قفل پدید ‌ ‌ ‌ ‌ چون گشایش که آیدت ز کلید

فی رویاء الصناعین

مرد طباخ نعمت بسیار ‌ ‌ ‌ ‌ همچو قصاب در تباهی کار

رنج و بیماریست مرد طبیب ‌ ‌ ‌ ‌ خاصه آنرا که هست خوار و غریب

درزی آنکس که رنجها و بلا ‌ ‌ ‌ ‌ همه بر دست او شود زیبا

مرد خفاف و نعلی و خراز ‌ ‌ ‌ ‌ از موارثت آنکه دارد راز

مرد بزاز و زرگر و عطار ‌ ‌ ‌ ‌ خوبی کار و نعمت بسیار

مرد خمار و مطرب و رادی ‌ ‌ ‌ ‌ مایهٔ شادمانی و شادی

مرد بیطار رائض و کحال ‌ ‌ ‌ ‌ چون دلیل اندر تباهی حال

هست در خواب دیدن صیاد ‌ ‌ ‌ ‌ مایهٔ مکر و حیله بر مرصاد

مرد شمشیرگر دلیل غنا است ‌ ‌ ‌ ‌ همچنین تیرگر که تیرآراست

مرد سقا و گلگر و حمال ‌ ‌ ‌ ‌ هر سه آن را دلیل دان مال

فی رویاء البهایم

خر بود خادمی ولی کاهل ‌ ‌ ‌ ‌ که بکار اندرون بود منبل

اسب زن باشد ای انیس فرد ‌ ‌ ‌ ‌ مرد را اسب زن بود در خورد

استر آنرا که زن بود حامل ‌ ‌ ‌ ‌ بد بود بچه نایدش حاصل

اشتر آید ترا سفر در خواب ‌ ‌ ‌ ‌ سفری سهمناک پر غم و تاب

گاو باشد دلیل سال فراخ ‌ ‌ ‌ ‌ به بر پادشاه شود گستاخ

فی رؤیا السباع

شیر خصم مسلط و مغرور	که بود کارش از مجامله دور
پیل شاهیست لیک باهیبت	هر کسی ترسناک زان صولت
گوسپند آیدت غنیمت و مال	اقتضا زان کند فراخی سال
بزکسان دنی و بدگو هر	ق پرخروش و بکارها پرشر
لیک باشد بهر سبیل مفید	نیست بر قول اوستاد فرید
آهو از خانهٔ زنان تعبیر	بیشتر دارد ای بدانش پیر
دشمن آمد پلنگ بدکردار	که بود در معاملت غدار
ببر را هم بدشمن انگارند	بکتاب اندر اینچنین آرند
خرس خصمیست پرخیانت و دزد	کز زدیدنش کس نیابد مزد
یوز و کفتار و گرگ با روباه	دشمنانند هر یکی بدخواه
ور چه روباه حیله گر باشد	مرده بینی ورا بتر باشد
مارکان هم عدوی کینه وراست	ور کند قصد تو ترا بتر است
کژدم و غنده و دگر حشرات	همه هستند یک بیک آفات
سگ بخواب اندرون عوان باشد	گر چه بیدار پاسبان باشد

فی رویا

فی رؤیا النیرین والکواکب

دیدن آفتاب را در خواب	پادشه گفته اند از هر باب
ماه مانند رای زن باشد	دگری گفت نی که زن باشد
جرم مریخ یا زحل در خواب	صاحب محنت اندر رنج و عذاب
تیر مانندهٔ دبیر آمد	مشتری خازن و وزیر آمد
زهره خود هست مایهٔ رامش	مایهٔ عیش و کام و آرامش
وان دگر کوکبان برادردان	گاه تعبیرشان برادر خوان
همچو یعقوب کاین طریق نهاد	راز این علم بر پسر بگشاد
مهر و ماهش پدر بد و مادر	کوکبان چون برادران درخور
کس چو ما دید خیره غمخواران	میگذاریم خواب بیداران
خفته بیدار کردن آسانست	غافل و مرده هر دو یکسانست
بس کن از زجر و فال و ز تعبیر	درگذر زین که کرده‌ای تقریر

فی تناقض الدارین

علت روز و شب غور است و ریز	ق چون گذشتی نه آنت ماند نه این
ای دو در زعم تو مراد و مرید	دویی از عقل دان نه از توحید

در چنین حضرت ار زمین مثنوی — چون همه شد یکی مجوی دوی
که برین درکه ار چه پرشورست — زال زر همچو زال بی زورست
در دوی دان مشقت و تمیز — در یکی یکیست رستم و حیز
در مصاف صفا و ساحت دل — ق — بر فراز روان و تارک گل
تیغ تا نفگنی سپر نشوی — تا نه ننهی کلاه سرنشوی

تا دلت بنده کلاه بود — فعل تو سال و مه گناه بود
چون شدی فارغ از کلاه و کمر — بر سر آن زمان گشتی سر
سر کل را اگله پناه بود — با چنین سر کله گناه بود
ترک ترکیب رخش توفیق است — نفی ترتیب محض تحقیق است

مردن دل هلاک جان باشد — مردن جان در امان باشد
صدره صدر پادشاه سخن — فارغ آمد ز سوزن و ناخن
اندرین ره هیچ روی مایست — نیست گرد و ز نیست گشتن نیست
گرم رو گرچه فی المثل تنهاست — نیست یکتن که عالمی بر پاست

چون تو برخاستی ز نقل و ز عقل — اینجهانت بدان جهان شد نقل
هر سری کز تو رست هم در دم — سر بزن چون چراغ و شمع و قلم
زانکه هر سر که دیدنی باشد — در طریقت بریدنی باشد

علای سلمه

بی سری مر ترا سر آرد بار	سر	درج پرّ در ز بی سری است انار
بی سری پیش گردنان ادبست		زانکه پیوسته کل کله طلب است
تو بزیر کلاه غش داری		لاجرم جبر نار نگذاری
آدمی را ز جاه بهتر چاه		کل فضولی شود چو یافت کلاه

جاه یوسف ز جاه پیدا شد		نفس دانا ز عقل گویا شد
زانکه در بارگاه ربانی		من نگویم اگر نمیدانی
آن نکوتر که اندرین معراج		دست بر سر کنی نیابی تاج
کز بی غیب مرد ره پوید		وز بی عیب کل کله جوید

چون سلیمان کمال ره را دار		همچو یوسف جمال چه را دار
تا نشد نقش صورتت جاهی		نشود نقش سرّت الٰهی
با کلاهت اگر زیان باشد		قلب او خود هلاک جان باشد

در طریقت سر و کلاه مدار	بال	ورنه داری چو شمع دل پر نار
گر همی یوسفیت باید و جاه		بنشین حق باشگونه باش چو چاه
سر که آن بندهٔ کلاه بود		همچو بیژن اسیر چاه بود

ور کُله بایدت همی ناچار ‏ ‏ ‏ همچو شمع آن کلاه ز آتش دار

کانکه در عشق شمع ره باشد ‏ ‏ ‏ همچو شمع آتشین کله باشد

ای ز صورت چنانکه جان ز جسم ‏ ‏ ‏ دل ز وحدت چنانکه مرد از اسم

کوشش از تن کشش ز جان خیزد ‏ ‏ ‏ جستن از ترک این و آن خیزد

تا ابد با قدم حدث طفل است ‏ ‏ ‏ وانکه صافی برون ازین ثقل است

تا زمین جای آدمی زاد است ‏ ‏ ‏ خیمهٔ روزگار بر پای است

این زمین میهمان سرای دان ‏ ‏ ‏ آدمی را چو کدخدای دان

في الایثار و العطیّة

هر چه داری برای حق بگذار ‏ ‏ ‏ گر گدایان طریقی ایثار

جان و دل بذل کن کز آب و گل ‏ ‏ ‏ بهترین جودهاست جهد مقل

سیّد و سرور آل عبا ‏ ‏ ‏ یافت تشریف سورهٔ هل اتی

آن سه قرص جوین بمقدار ‏ ‏ ‏ یافت در پیش حق چنین بازار

خیز و بگذار دنیی دون را ‏ ‏ ‏ تا بیابی خدای بیچون را

یکدرم صدقه از کف درویش — از هزار توانگر آمد بیش

زانکه درویش را دلِ ریش است — از دلِ ریش صدقه زان بیش است

بتوانگر تو آن نگر که دلش — هست تاریک و تیره همچو گلش

گلِ درویش صفوهِ ازلیست — دلِ او کیمیای لم یزلیست

بشنو تا چه گفت فضلِ اله — باکه گوییم که نیست یک همراه

باشهنشاه خواجهٔ لولاک — گفت لا تعد عینهم و عیناک

از تن و جان و عقل و دین بگذر — در رهِ او دلی بدست آور

صورت و وصف و عین درماند — آن رحم این مشیمه آن فرزند

هرچه از نفس و علم معرفت است — دان که آن گوهرِ عالم صفت است

صورت پردهٔ صفات بود — صفت شد عین ذات بود

آن چو مصباح روشن اندر ذات — وان دو همچون زجاجه و مشکات

تا نگشتی در آن گذر که تنگ — با دو روحی و لعبت یکرنگ

تا بود نسل آدمی بر جای — هست آراسته ورا دو سرای

این سرا از برای رنج و نیاز — وآن سرا از برای نعمت و ناز

تا درین خاکدان نه بیند رنج — نرسد زان سرا بر سرِ گنج

آدمی چون نهاد سر در خواب — خیمهٔ او شود گسسته طناب

از تو پرسم که علم حکمت و شرع — وارث آئی همی با اصل و بفرع

وین ز صورت همیشه بگریزد — تا ز بد مرد را به پرهیزد

یک جوابم بده ز روی صواب — گر نه مرده بایئه در خواب

چون ترا بر نهاد خود نفس است — از تو او مر ترا عوض نه بس است

فی قصهٔ قیس بن عاصم

آن زمان کز خدای نزد رسول حکم من ذالذی نمود نزول
هر کسی قدر آنکه دست رسید پیش مهتر کشید و سر نکشید
گوهر و زر ستور و بنده و مال هر چه در وسع بود شان در حال
قیس عاصم ضعیف حالی بود که نکردی طلب ز دنیا سود
رفت در خانه با عیال بگفت زانچه بشنید هیچ یک ننهفت
کاینچنین آیت آمدست امروز خیز و ما را در انتظار مسوز
آنچه در خانه حاصلست بیار تا کنم پیش سید آن ایثار
گفت زن چیز نیست در خانه تو نه زین سرای بیگانه
گفت آخر بجوی آن مقدار هر چه یابی سبک بنزد من آر
رفت در خانه بجست بسیاری تا بر آید ورا مگر کاری
یافت در خانه صاعی از خرما دقل خشک گشته تا به نوا
پیش قیس آورید زن در حال گفت زین بیش نیست ما را مال
قیس خرما به آستین در کرد شادمانه بر رسول آورد
چون درون رفت قیس در مسجد نز سر هزل بلک از سر جد
گفت بادی منافقی که بیار تا چه آورده سبک پیش آر

گوهر است این متاع یا زر و سیم پیش مهتر همی کنی تسلیم
زان سخن قیس گشت زود خجل بنگر تا چه آمدش حاصل
رفت در گوشه بغم بنشست بر نهاده ز شرم دست بدست
آمد از سدره جبرئیل امین گفت کای سید زمان و زمین
مر ورا اندر انتظار مدار و آنچه آورده است خوار مدار
مصطفی را ز حال کرد آگاه یلمزون المطوعین ناگاه
ملکوت آمده بنطق راند مر ورا انتظار چون دارند
زلزله او فتاده در ملکوت نیست جای قرار و جای سکوت
حق تعالی چنین همی گوید دل او را بلطف میجوید
کای سرافراز دی گزیده رسول اینقدر زود کن ز قیس قبول
که بنزد من این دقل عیان بهتر از زر و گوهر دگران
زو پذیرفتم این متاع قلیل زانکه دستش رسید نیست بخیل
از همه چیزهای بگزیده هست جهد المقل پسندیده
قیس را زان سبب برآمد کار زان منافق بفعل بدگفتار
گشت رسوا منافق اندر حال قیس را کار گشت زان بکمال

تا بدانی که هرکه پیش آمد   هم بد انسان که بود پیش آمد

با خدا آنکه او دودل باشد   از همه فعل خود خجل باشد

راستی بهتر از همه کاری   خوانده باشی تو اینقدر باری

فی الاتحاد والمودّة

در جهان یک زبان چو سود تو نیست   هیچ حبس ابد چو بود تو نیست

ظهر النور ذو المنن باشد   بطل الزور جان و تن باشد

غیب خواهی خودی ز ره بردار   عیب را با سرای غیب چه کار

تو پر از عیب و قصد عالم غیب   نتوان کرد خاصه با شک و ریب

برنخیزد بدست بیخردیت   از دو پای نهاد بند خودیت

بود تو چون ترا حجاب آمد   عقل تو با تو در عتاب آمد

گفت بگذار و نفس کن بدرود   ور نه بر ساز ازین دو چشم دو رود

روز و شب در فراق عقل بنال   بنشین با عقل خود بدی مسکال

عقل را زین عقیله باز رهان   بعد از آن گشت بر تو کار آسان

بینی آنگه که یابی از دل قوت   ملک را از دریچهٔ ملکوت

چند گوئی رسیدگی چه بود   ق   در ره دین گزیدگی چه بود

بند بر خود نهی گزیده شوی   پای بر سر نهی رسیده شوی

تا گزنده بوی گزیده نهٔ   تا رسنده بوی رسیده نهٔ

آدمی کی بود گزنده چو تو   دیو و دد کی بود درنده چو تو

غافلی سال و ماه مغروری   دد و دیوی ز آدمی دوری

سال و مه کینه جوی همچو پلنگ   خلق عالم ز طبع تو دلتنگ

بر سر شاه راه هیچ کسی   نرسی در خود و درو نرسی

آیتی کرد کوفی از صوفی   ق   عشق ورای قریشی و کوفی

١٠٥

همه بدرآیتان برده رنگ	غرقه از پای تا بسر در ننگ
همه ارزانیان حلم شده	همه زندانیان علم شده
خویشتن را فزونه از کردن	تا شوی نازنین هر برزن
دیدهٔ پاک پاک دین بیند	دیده چون پاک شد چنین بیند
خاکسار اند بادسار اننش	تاجدار اند تاجدار اننش
از سر این دلق هفت رنگ برآر	جامه یکرنگ دار عیسی وار
تا چو عیسی بر آب راه کنی	همره آفتاب و ماه کنی
همگی خود ز خویشتن کم کن	وانگه آن دم حدیث آدم کن
تا بود نفس ذره با تو	نرسی بیگونه آنجا تو
نفس را آن هوا نسازد هیچ	خیز و بی نفس راه را بمسیح

من امن بطاعته فقد خسر خسرانا مبینا

روبهی پیر روبهی را گفت	کای تو با عقل و رای و دانش جفت
چابکی کن دو صد درم بستان	نامهٔ ما بدین سگان برسان
گفت اجرت فزون ز دور و دیر است	لیک کاری عظیم با خطر است
زین زیان چونکه جان من فرسود	درمت آنگهم چه دارد سود

علائی سلمه

١٠٤

بیان کنند از نقص گویند از روی رای آنا جز نکته بر شکل آیت نتواند گفت
حافظ فرماید راز درون پرده ز رندان مست پرس ای مدعی نزاع تو با پرده دار چیست

صوفی و عشق و در حدیث هنوز		سلب و ایجاب و لا یجوز و یجوز
صوفیان دستها بر آورده		که بلی را بلا بدل کرده
خاکپایشان مجلهٔ انسش	ق	ره نشینان حجرهٔ قدسش

اینسی از قضیات ای الله — هست نزدیک عقل عین گناه

اینسی کرد هر دو را بدنام — آن عزازیل وآن دگر بلعام

مَن زَهِدَ فی الدُّنیا وَجَدَ مُلکاً لا یَبلی

بود پیری ببصره در زاهد — که نبود از زمان چنو عابد

گفت هر بامداد بر خیزم — تا ازین نفس شوم بگریزم

نفس گوید مرا که هان ای پیر — چه خوری بامداد کن تدبیر

باز گوید مرا که تا چه خورم — منش گویم که مرگ در گزرم

گوید آنگاه نفس من با من — که چه پوشم بگویمش که کفن

بعد ازان مر مرا سوال کند — آرزوهای بس محال کند

که کجا رفت خواهی ای دل کور — منش گویم خموش تا لب گور

تا مگر بر خلاف نفس نفس — بتوانم زدن زبیم عسس

بخ بخ آنکس که نفس را دارد — خوار و در پیش خویش نگذارد

فی زهد الزاهد

زاهدی از میان قوم بتاخت — بر سر کوه رفت و صومعه ساخت

روزی از اتفاق دانائی — عالمی پرخرد توانائی

برگذشت

برگذشت و بدید زاهد را — آنچنان پارسا و عابد را

گفت و بیچک چرا برین بالای — ساختستی مقام و مسکن و جای

گفت زاهد که اهل دنیا پاک — در طلب کردنش شدند هلاک

باز دنیا فتاده در پرواز — در فگنده بهر دیار آواز

بزبان فصیح میگوید — در جهان صید خویش میجوید

هر زمان گوید اهل دنیی را — جفت بلوی و فرد مولی را

وای آنکو زمن حذر نکند — در طلب کردنم نظر نکند

تا نگردد چنانکه در فسطاط — اندکی مرغ و باز بر افراط

فی حب الدنیا وصفة اهله

هست شهری بزرگ در حد روم — بازبسیار اندران بر و بوم

نام آن شهر شهره فسطاط است — ساختش تا بحد دمیاط است

واندرو مرغ خانگی نپرد — زانکه باز از هوا همی نگرد

واندران شهر مرغ نگذارد — زانکه در ساحتش بهو بارد

همچو فسطاط شد زمانه کنون — علما همچو مرغ خوار و زبون

(قول زاهد) من نهان گشته ام برین بالا — تا شوم ایمن از بد دنیا

گفت دانا که با تو اینجا کیست — بر سر کوه با یه حالت چیست

گفت زاهد که نفس من با من — هست روز و شب اندرین مسکن

گفت دانا که پس نکردی هیچ — بیهده راه زاهدی مبسیچ

گفت زاهد که نفس دوخته اند — در من وزی و بیم فروخته اند

نتوانم زوی جدا گشتن — چکنم چاره رها گشتن

گفت باز آن ستوده حکیم — نفست افعال بد کند تعلیم

گفت زاهد که من بساخته ام — زانکه من نفس را شناخته ام

هست بیمار نفس و من چو طبیب — میکنم روز و شب ورا ترتیب

بمداوای نفس مشغولم — زانکه گوید همی که معلولم

گه ورا قصد فصد فرمایم — الکحل از دیدگانش بگشایم

چون تقعد کند فرد بارد — فصد تسکینی اندرو آرد

گه ورا تسهیلی بفرمایم — علل از جسم او بپالایم

حب دنیا و بغض و حقد و حسد — غل و غشش برون شود ز جسد

از خورش خوی خویش باز کند — در شهوت بخود فراز کند

گاه نهیش کنم من از شهوات — تا مگر باز ماند از لذات

ذلتش

قوتش از باقلا و ز دانه کنم — خانه بر روی چو گور خانه کنم

ساعتی نفس را کنم در خواب — بس کنم یکدو رکعتی بشتاب

پیش از ان کو ز خواب برخیزد — همچو بیمار در من آویزد

یکدو رکعت بی او چو بگذارم — بعد از ان نفس گشت بیدارم

مرد دانا چو این سخن بشنید — جامه بر تن یگان یگان بدرید

گفت للّه درک ای زاهد — بارک اللّه عمرک ای عابد

این سخن جز ترا مسلّم نیست — ملکت تو ز ملک جم کم نیست

هر چه امروز هست آرایش — دانکه فردات باشد آلایش

نیست آلوده کز گنه خیزد — آن کز اندوه آه و واه خیزد

زن کند بهر میهمانی پاک — موی ابرو و موی رخ چالاک

دل بدینجا غریب و نادانست — تا به بند چهار ارکانست

خرد اینجا تهی کند جعبه — که تحرّی بداست در کعبه

پیش کعبه مگر که بلهوسی — بشنود علم سمت قبله بسی

هر که در کعبه با تحرّی مرد — زیره تر بسوی کرمان برد

ق

در سه زندان غل و حقد و حسد — عقل را البته به بند جسد

هیچ حس کز چهار ارکانند ... هیچ غماز این سه زندانند
دل که شد محرم خزانهٔ راز ... چکند تنگ منهی و غمّار
بهر با نان زبان او گویند ... بی نشانان نشان او جویند
هر چه جز دوست آتش اندر زن ... آنگه از آب عشق سر بنزن
که نه یا رند و یار می بینی ... همه زنهار خوار می بینی
گلبن باغ خویشتن بنیان ... شده چون دُلم دُلم بد بُنیان
نیک معلوم کن که در محشر ... ق ... نشود هیچ حال خلق دگر
بیشش آید هر آنچه بگزیند ... آنچه زینجا برد همان بیند

فرغ الله تعالی من الخلق والخلق والرّزق والاجل

هر چه آن کدخدای دکان دار ... سوی خانه فرستد از بازار
آنکه باشد بخانه در خویشش ... در شبانگاه آورد پیشش
هر چه زینجا بری نگهدارند ... در قیامت همانت پیش آرند
نیست آنجا تغیّر و تبدیل ... نشود نیک بد بهیچ سبیل
هیچ آنجا بکس نخواهد داد ... دادنی داد و آن دگر بنهاد
خیز بر خوان اگر نمیدانی ... شرح این از کلام ربّانی

لن تجد سنّتش ز تبدیلا ... لن تجد ملّتش ز تحویلا
نیست بر حکم قاطعش تبدیل ... نیست بر امر جامعش تحویل
خیز و تر دامنی ز خود کن دور ... ورنه نبوی در آنجهان معذور
آتش اندر غم و ز خبر زنی ... گر کنون نفس را به تیر زنی

في شرائط الصلوٰة الخمسة والمناجات والتضرّع والخشوع والوقار والدّعاء قال الله تعالی الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون الصّلوٰة وقال النبی ع عند نزعه الصّلوٰة وما ملكت ايمانكم وقال عليه السّلام من ترك الصّلوٰة متعمّداً فقد كفر والفرق بين الاسلام والكفر ترك الصّلوٰة ـ وقال ايضاً احبّ الیّ من دنياكم ثلثة الطّيب والنساء وقرّة عيني بالصّلوٰة ـ

بنده تا از حدث برون نايد ... پردهٔ عزّ نماز نگشايد
چون کليد نماز پاکی تست ... قفل آن دان که عيب ناکی تست
پای کی برنهی ببام فلک ... باده کی در کشی ز جاه ملک
کی ترا خود بلطف برگيرد ... آن نمازت بطوع بپذيرد

تا تو چون خر درین سرای خراب | شکم از نان پر است و پشت از آب
تا بزیر چهار و پنج و ششی | باده جز از خم هوس نچشی
چون دو دم کرد امر یزدانت | چار تکبیر بر سه ارکانت
نوطه بافان عالم از لت | بر تو خوانند نکته و غزلت
روی سلطان شرع کی بینی | گون در آب و در آسمان بینی
لقمه و خرقه هر دو باید پاک | ورنه گردی میان خاک هلاک
چونت نبود طعام و کسوت پاک | چه نمازت بود چه مشتی خاک
برعورت سوی نماز میای | شرم دار و بترس تو ز خدای
سوی خود هر که نیست بار خدای | دهدش بد نماز بار خدای
سگ بدم جای خود برو بد باز | تو نروبی برای جای نماز
از پی جاه خدمت یزدان | دار پاکیزه جای و جامه و جان
قبلهٔ جان ستانهٔ صمد است | احد سینه کعبهٔ احد است
در احد حمزه وار جان درباز | تا بیابی فره ز بانگ نماز
هر چه جز حق بسوز و غارت کن | هر چه جز دین از آن طهارت کن
ق
با نیازت بلطف برگیرند | بی نیازت نماز نپذیرند

بی نیاز از غم نماز خوری | از جگر قلیهٔ پیاز خوری
باز اگر با نماز هست نیاز | برگرد دست لطف پردهٔ راز
هر که در بارگاه لطف شتافت | دادنی داد و جستنی دریافت
ورنه ابلیس در درون نماز | گوش گیرد برونت آرد باز
تو لئیم آمدی نماز کریم | تو حدیث آمدی نماز قدیم
هفده رکعت نماز از دل جان | ملک هژده هزار عالم دان
پس مدان کاین حساب باریکست | زانکه هفده بهژده نزدیکست
حسد و خشم و بخل و شهوت و آز | بخدای ار گذاردت بنماز
هر که او هفده رکعه بگذارد | ملک هژده هزار او دارد
تا حسد را ز دل برون ننهی | از عملهای زشت او نرهی
ق
چون نه بیند زدین غنیمت تو | نکند هم نماز قیمت تو
قیمت تو عنان چو برتابد | والله ار جبرئیل دریابد
گرچه پاکست هر چه بابت تست | همه در جنب حق جنابت تست
طالب او ز غسل برگیرد | گر جنب حق نماز نپذیرد
تا ترا غل و غش درون باشد | غسل ناکرده تو چون باشد

غسل ناکرده از صفات ذمیم — نپذیرد نماز ربّ عظیم

چون ترا از تو دل برانگیزد — پس نماز از نیاز برخیزد

اصل و فرع نماز غسل و وضوست — صحتِ داءِ معضل از داروست

تا بجاروب لا نروبی راه — کی شوی در سرای الّا اللّه

ندهد سوی حق نماز جواز — چون طهارت نکرده به نیاز

زاری و بیخودی طهارتِ تست — کشتنِ نفس تو کفارتِ تست

چون بکشتی تو نفس را در راه — روی بنمود زود فضل اله

با نیاز آی تا بیابی بار — ورنه یابی سبک طلاق سه بار

کان نمازیکه در حضور بود — از تری آب روی دور بود

مرگ چون جان تو برانگیزد — از نیازت نماز برخیزد

تن چو در خاک رفت و جان بفلک — روح خود در نماز بین چو ملک

فی حضور القلب فی الصلوة

در احد میر حیدرِ کرار — یافت زخمی قوی در آن پیکار

ماند پیکانِ تیر در پایش — اقتضا کرد آن زمان رایش

که برون آرد از قدم پیکان — که همان بود مرو را درمان

زود مرد جراحیی چو بدید — گفت باید به تیغ باز برید

تا که پیکان مگر پدید آید — قفل آن زخم را کلید آید

هیچ طاقت نداشت با دم گاز — گفت بگذار تا بوقت نماز

چون شد اندر نماز حجامش — ببرید آن لطیف اندامش

تیغ پیکان از او برون آورد — او شده بیخبر ز ناله و درد

چون برون آمد از نماز علی — آن مر او را خدای خوانده ولی

گفت کمتر شد آن الم چونست — وز چه جای نماز پر خونست

گفت با او جمالِ عصر حسین — آن بر اولاد مصطفی شده زین

گفت چون در نماز رفتی تو — بر ایزد فراز رفتی تو

کرد پیکان ز تو برون حجام — باز ناداده از نماز سلام

گفت حیدر بخالق الاکبر — کمرا زین الم نبود خبر

ای شده در نماز بس معروف — بعبادت برِ کسان موصوف

اینچنین کن نماز و شرح بدان — ورنه برخیز و خیره ریش ملان

چون تو با صدق در نماز آئی — همه با کام خویش باز آئی

ور تو بی صدق صد سلام کنی — نیستی پخته کار خام کنی

یک سلام و دو صد سلام ارزد | سجدهٔ صدق صد قیام ارزد
کان نمازی که عادتی باشد | خاک باشد که باد بر پاشد
جان گزارد نماز بار خدای | خنک خنبان بود همیشه گدای
گوید از روی جهل و نااهلی | چون بذیرد طریق بوجهلی ق
کاندرین ره نماز روحانی | آن به آید که خنک خنبانی
گرت باید که در کشتی ای مرد | خنک بگذار و گرد دریا گرد
گرت باید ز بحر در خوش آب | هم تو دانی که در نمانی ز آب
جنگ در راه حق زن ای سرهنگ | گرت نبود مراد نبود ننگ
مرد کز خاک و آب دارد عار | بهوا بر نشیند آتش دار
کلهٔ آسمان منه بر سر | تا بیابی ز جبرئیل افسر
تاج گردد ترا کلاه ملک | بانگونه شود کلاه فلک
بارگی را بساز آلت و زین | از پی بارگاه علیین
با دعا یارب آر بابت حق | تا قبولت کند اجابت حق
گه گه آئی ز بهر فرض نماز | از حقیقت جدا قرین مجاز
بی دعا و تضرع و زاری | یکدو رکعت بغفلة بگذاری

ظن

ظن چنان آیدت که هست نماز | سجده از دهندت ایچ جواز
بار عونت شوی بنزد خدا | از تو کی بشنود خدای دعا
بی تو باشد پاک برگیرد | کز تو آلوده گشت نپذیرد
نامهٔ کز زبان درد رود | آن رسول از جهان مرد رود
چون ز نزد نیاز باشد پیک | از تو یارب بود ز و لبیک
ق همچو خواجه که در خرام شود | به بر بنده و غلام شود
بار منت همی نهی بر وی | که منم دوست تو که عز و علی
دوست دانی نه بنده مر خود را | این بود رسم مرد بخرد را
اینچنین طاعت ای پسر آن به | که نیاری برش برو مسته
بی هدی آدمی کم از دده است | هر کرا او بی هدی بیهده است
توبه زین طاعت تو ای نادان | خویشتن را دگر تو بنده مخوان
گر ترا در زمانه بودی عون | کم نبودی بلفظ از فرعون
که وی از غایت پریشانی | وز کمال غرور و نادانی
چون سر بندگی و عجز نداشت | پرده از روی کار خود برداشت
گفت من برتر از خدایانم | در جهان از بلند رایانم

همه را این غرور و نخوت هست ... لفظِ فرعون بهر حلیت هست

لیکن از بیم سر نیارد گفت ... دارد آن راز خویشتن بنهفت

فی التقصیر فی الصلوة والتمثیل فی قصّة ابو شعیب الابیّ

بو شعیب الابیّ امامی بود ... که ورا هر کسی همی بستود

قائم اللیل و صائم الدّهری ... یافت از زهد در زمان بهری

برده از شهر صومعه بر کوه ... جسته بیرون ز زحمت و انده

زنی از اتفاق رغبت کرد ... گفت شیخا بودت زن درخورد

گر بخواهی ترا حلال شوم ... بقناعت ترا عیال شوم

بقناعت ز تو بکم راضی ... نکنم یاد نعمت ماضی

گفت شیخ ار رواست بپسندم ... گر قناعت کنی تو خرسندم

بود این زن عفیفه جوهره نام ... یافت از حسن زیب بهره تمام

با عفاف و کفاف و خلق حسان ... غایت حسن و آیت احسان

شهر بگذاشت عزم صومعه کرد ... قانع از حکم چرخ گردا گرد

بوریا پاره فگنده بدید ... جوهره بوریا سبک برچید

مر ورا بوشعیب زاهد گفت ... کای شده مر مرا گرامی جفت

از برای چه برگرفتی فرش ... که بود خاک تیره موضع کفش

گفت بهر صلاح برچیدم ... که من اینمعنی از تو بشنیدم

که بود بهترین هر طاعت ... که نباشد حجابش آن ساعت

جبهت بنده را ز عین تراب ... بوریا بود در میانه حجاب

بود هر شب دو قرص راتب او ... بو ظیفه که معاتب او

بد دو قرص جوین گه افطار ... بود قانع همیشه آن دیندار

بو شعیب از قیام شب رنجور ... گشت رنجور و بود دی معذور

آن شب از ضعف روزه آن سره مرد ... فرض و سنّت نماز قاعد کرد

زن یکی قرص پیش شیخ نهاد ... قطرهٔ سرکه داد و بیش نداد

ق شیخ گفت ای زن این وظیفه من ... بیش ازین است اکم چرا شد زان

گفت زیرا نماز قاعد را ... مزد یک نیمه است عابد را

تو نماز از نشسته کردستی ... نیمه از وظیفه خوردستی

بیش یک نیمه از وظیفه مخواه ... از من ای شیخ کرد مست آگاه

که نماز نشسته را نیمی ... مزد استاده است تقسیمی

چون تو نیمی عباده بگذاری ... جمله را مزد خشم چون داری

جمله بگذار و جمله فرد بخواه	ورنه این طاعتست عین گناه
ای تو در راه صدق کم ز زنی	باز بستر ز هیچ خویشتنی
مر ترا زین نماز نه از سر دل	نیست جان کندنی مگر حاصل
طاعتی کان ز دل ندارد روح	کس ندارد وجود آن بفتوح
زانکه در اصل خود نباید نغز	بر سر کاسهٔ استخوان بی مغز
هر نمازی که با خلل باشد	وانکه در حشر بی محل باشد
از خشوع دلست مغز نماز	ورنباشد خشوع نیست جواز
آنکه در بند روزه ماند و نماز	بر در جانش ماند قفل نیاز
زان درین عالم فریب و هوس	ق واندرین صدهزار ساله قفس
دست موزه ت کلاه چه آید	که سرت برتر از کله آید
هرکرا در نماز غده نکوست	غار مغرب سرای سجده اوست
رو قضا کن نماز بی دم از	که نمازت تبه شد از نم از
شد زننگ نماز و روزهٔ تو	کفش پای تو دست موزهٔ تو
مرد باید که در نماز آید	خسته با درد و با نیاز آید
ورنباشد خشوع و دمسازی	دیو با سبلتش کند بازی

لحن خوش دار چون بکوه آئی	کوه را بانگ خر چه فرمائی
کرده در ره دعا بر پای	صدهزاران عوان صوت ربای
لاجرم حرف آن زکوه مجاز	چون صدا هم برفت آید باز

فی الحمد والثناء

در دهان هر زبان که گویا شد	از عنایت چو مشک بویا شد
دل و جان را ببعد و قربت تو	ق هست در امر و در مشیت تو
دولت سرمدی و نحس ردی	ملک بی هلک و عزت ابدی
بندگانت بروز و شب پویان	همه از تو ترا شده جویان
دولت و ملک و عز هر دو جهان	ق پیش عاقل تا بکار و نهان
هست معلوم بی مواد و هوس	کانهمه هیچ نیست بی تو و بس
عدمت چون وجود آسان است	هرچه تو خواستی همه آنست
در ثنای تو هر که گرمز تر	گرچه قادر ترست عاجز تر
نیست در امر تو بکن فیکون	زهره کس را که این چه یا آن چون
بنده را در ره معاش و معاد	نیست کس ناصر از صلاح و فساد
روزی آخر ز خلق سیر شوی	لیک دوری هنوز دیر شوی

انگه اگه شوی زنرخ پیاز — که نیابی براه راست جواز

مرد ایمان همیشه در کار است — زانکه ایما نماز بیمار است

تا نداری سر سر اندازی — تو چه دانی که چیست جانبازی

چون سر انداز وصف جود شدی — بر در رزم در سجود شدی

کعبهٔ دل زحق شده مقصور — همت سگ بر استخوان و قصور

پیش شرعت ز شعر جستن به — بیت را همچو بت شکستن به

شرع ز اشعار سخت بیگانه است — گرچه با او کنون هم‌خانه است

هرچه ما را مباح محظور است — بر کسی کو ازین و آن دور است

فرق حظر و اباحت او داند — کانچه راحت جراحت او داند

دل و همت مده بصحبت خلق — ببر از خلق تا ببرد حلق

نیکویی با عدوت از خرد است — که فلک نام تو زنیک و بد است

فی الافتقار والتحیر

مستمع نغمهٔ نیاز از دل — مطلع بر طلوع راز از دل

چون در دل نیاز بگشاید — آنچه خواهد به پیش باز آید

یار زبش راز شه ره اقبال — کرده لبیک دوست استقبال

یاربی از تو زود صد لبیک — یک سلام از تو زو هزار علیک

سایه بانی است عقل بر در او — خیل تاشی است جان ز لشکر او

از بد و نیک خلق پیوسته — رحمت و نعمتش نه بگسسته

درگهش را نیاز پیرایه — تو نیاز آر سود و سرمایه

دربر بردغم دراز ترا — بی نیازی او نیاز ترا

دوست بود دش بلال بر درگاه — پوست بر تن چو زلف یار سیاه

جامهٔ ظاهرش ز بهر دلال — گشت بر روی حور مشکین خال

از پی تازگی ز دشمن دوست — در دو عالم بدل کنده پوست

از پی دین و ملک پروردن — نکند هیچ سر بردن کردن

ای صف آرای جمع درویشان — وی نگهدار درد دل ریشان

آنکه شد چون بهی بهشت گراز — وانکه شد چون کمان زهش گران

نیک درمانده ام بدست نیاز — کارم ای کارساز خلق بساز

متفرد بخطهٔ ملکوت — متوحد بعزت جبروت

آیت علم را بدایت نیست — غایت شوق را نهایت نیست

تو ندانی ز حال عالم راز — از بلا عافیت ندانی باز

تو حقیقت نه مرد این راهی طفل راهی زره نه آگاهی
کودکی رو بگرد بازی گرد به بر کبر و بی نیازی گرد
بس بود کبر و ناز یار ترا باخدا ای پسر چه کار ترا
چکنی جنّت و نعیم ابد کرده عقبی ز بهر دنیا رد
او ز تو خسته تو مسید اند چون توئی را بجود همی خواند
میکند عرضه بر تو حور و قصور تو بدنیا و زینتش مغرور

في تاديب صبيان المكتب وصفة الجنة والنار

از پی راه حق کم از کودک نتوان بود ای کم از یک دیک
گر در آموختن کند تقصیر هر چه خواهد زوی سبک بپذیر
بتلطف بدار و بنوازش خیره در انتظار مگدازش
در کنارش نه آن زمان کاکا تا شود راضی و مکنش جفا
ور نخواند بخواه زود دوال گوشهایش بگیر و نیک بمال
به معلم نمای تهدیدش تا بود گوشمال تاکیدش
بند و حبسش کند بخانه موش میر موشان کند فشرده گوش
در ره آخرت ز بهر شود کمتر از کودکی نباید بود

خلد کا کار تست هین بشتاب هر دو رکعت بهشت را دریاب
ورنه شد موشخانه دوزخ تو در ره آن سرای برزخ تو
رو بکتاب انبیا بگجند بر خود این جهل و این ستم مپسند
لوحی از شرع انبیا برخوان چون ندانی برو بخوان و بدان
تا اگر یار انبیا گردی زین جهالت مگر جدا گردی
در جهان خراب پر ز ضرر از جهالت مدان تو هیچ بتر

في الانبساط والتضرع الى الله تعالى

ای روان همه تنومندان آرزو بخش آرزومندان
تو کنی فعل من نکو در من مهربانتر ز من توئی بر من
رحمت را کرانه پیدا نیست نعمت را میانه پیدا نیست
آنچه بدهی به بنده دینی ده با رضای خودش قرینی ده
دلم از یاد قدس بیخ خوش کن نسب خاک و باد من آتش کن
از تو بخشودنست و بخشیدن وز من افتادنست و خشنیدن
از تو دانم یقین که مشورم پرده پوشیت کرده مغرورم
من نیم هوشیار مستم گیر من بلخشیده ام تو دستم گیر

رانده سابقت ندانم چیست … خوانده خاتمت ندانم کیست

عاجزم من ز خشم و خشنودیت … نکند نیز لابه ام سودیت

دل گمراه گشت انابت جوی … مردم دیده شد جنابت شوی

ق
دل گمراه را رهی بنمای … مردم دیده را دری بگشای

که بنازد ز کارسازی تو … که نترسد ز بی نیازی تو

ای برحمت شبان این رمه تو … چه حدیث است اینهمه همه تو

ای یکی خدمت ستانت را … گرگ و یوسف نگارخانت را

تو بخشای بر گل و دل ما … که بکاهد غم دل از گل ما

تو نوازم که دیگران زفت اند … تو بزیرم که دیگران گفت اند

حکیم با جز از تو همنفسی … مرده ایشان مرا تو یار بسی

ق
حکیم نعت تو یی و دو یی … چون یقین شد که من منم تو تویی

حکیم با تف تو دو ده همه … چون تو هستی مباد بود همه

با دل نعای نشست بود جهان … ای زبان تو به که شود جهان

من ندانم که آن چه کس باشد … کز تو او را الخبره بس باشد

کس بود زنده بی عنایت تو … یا توان زیست بی رعایت تو

آنکه با تست سوز کی دارد … وانکه بی تست روز کی دارد

آنچه گفتی مخور بخوردم من … آنچه گفتی مکن بکردم من

با تو باشم درست شش دانگم … بی تو باشم ز آسیا بانگم

از پی مرگ در زحیرم من … جان من باش تا نه میرم من

چه فرستی حدیث و تیغ بمن … من کیم از تو ای دریغ بمن

مولانا علائی رحمه الله تعالی

ق
با قبول تو ای ز علت پاک … چه بود خوب و زشت مشتی خاک

خاک را خود محل آن باشد … کز ثنای تو اش زبان باشد

عز تو ذل خاک را برداشت … خاک را تا بعرش سر بفراشت

ق
گر ندادی کلام دستوری … که بر دنامت از سر دوری

خلق را هیچ زهره آن بودی … کر ترا بر مجاز بستودی

چه گشاید ز عقل و هستیِ ما	که نه ما و نه بُود هستیِ ما
بخودی مان کُن از بدیها پاک	به نجاتی امان دهیم ز هلاک
پیش حکمت خود ار خرد باشم	من که باشم که نیک و بد باشم
بدِ ما نیک شد چو بذرفتی	بد شود نیک ما چو بگرفتی
بد و نیکیم همه تو ئی یا رب	وز تو خود بد نیاید اینت عجب

[illegible]

آن کسی بد کند که بدکار است	ق	از تو نیکی همه سزاوار است
نیک خواهی ز بندگان یکسر		بندگان را خود از تو نیست خبر

اندرین پرده هوا و هوس	جهل ما عذرخواهِ علم تو بس

علامی سلمه

گربگی کرده ایم اندر کار	ق	تو نه شیری گرفته بگذار
بر در فضل حضرتِ جُودت		بهرِ انجاز لطفِ موعودت
آنچه نسبت بِرُتت توفیر است		آنچه از فعل ماست تقصیر است

فی کرمه و فضله و برهانه

ای خداوند قایم قدُّوس	مُلک تو ناممس و نامحسوس

[illegible]

از تو چیزیم بی تو چیز نه ایم	بتو سیریم و از تو سیر نه ایم
سوی ما گرچه هیچکس کس نیست	کرمِ تو نوید گر بس نیست
دین ما داده یقین ما ده	گرچه این هست بیش ازین ما ده
گرچه بر نطع نفس شه ماتیم	تشنهٔ وادیِ سماواتیم

علامی سلمه

کسی از بد همی نداند به | آنچه دانی که آن بهست آن ده

ای مراد اهل نگاران تو | وی امید امیدواران تو

ای نهان دان آشکارا بیز | تو رسانی امید ما بیقین

همه امید من برحمت تست | جان و روزی همه ز نعمت تست

جگر تشنه مان ز کوثر دین | شربتی بخش پر ز نور یقین

نیست تردامنی و ترهنری | جز توام سوی تو وکیل دری

هرچه بر من قضای تو بنوشت | همه نیکو بود نباشد زشت

رستم از هرچه هست جمله گزیر | تا گزیرم توئی مرا بپذیر

بلبل عشق را ز گلبن جست | در ترنم نوای آی همه تست

باز ناز من از طریق نیاز | بر سر سدره میکند پرواز

ملکها راند هرکه سوی تو راند | باز درماند هرکه زین درماند

که رساند بمن سخن جز تو | که رهاند مرا ز من جز تو

نخری

نخری بوی و رنگ دمدمه تو | زین همه وارهانم ای همه تو

عجز و بیچارگی و ضعف خری | نخری سستی و خری و تری

رنج بر درگه تو آسانیست | بی زبانی همه زباندانیست

همه را کش پس از برای همه | پس قبول تو خونبهای همه

از تو برتافتن عنان امل | چیست جز آیه و نشان زلل

صورت قهر در دلش روید | هرکه جز مهر حضرتت جوید

سیرت ما ز صورت اشرار | وارهان ای مهیمن اسرار

فی التوبة والانابة

ای جهان آفرین جان آرای | وی خرد را بصدق راهنمای

در بهشتِ فلک همه خامان — در بهشتِ تو دوزخ آشامان

بر درت خوب و زشت را حکیم — چون تو هستی بهشت را حکیم

که نماید در آینه تر و دیر — غرضِ نکتهٔ علیم و قدیر

خونِ دل چون جگر کند سوراخ — چه جهنم چه جمرهٔ لطّاخ

دوزخ از بیم او بهشت شود — خاک بی کالبد چه خشت شود

خنده گریند عاشقان از تو — گریه خندند عارفان از تو

در جحیم تو جنّت آرامان — بی تو راضی بجورِ عین عامان

گر بدوزخ فرستی از درِ خویش — میروم نی بپای بر سرِ خویش

وانکه امرِ ترا خلاف آرد — دلِ خود از غلطتش غلاف آرد

همه را آگاه و کار با راز تو	یار ماربست و ما ریار از تو
نه به لا یأمن از تو سیر شوم	نه به لا تقنطوا دلیر شوم

[illegible]

گر کنی زهر بار دانم جفت	از شکر تلخ تر نیارم گفت
ایمن از مکر تو کسی باشد	که فرومایه خسی باشد

ایمن و مکر تو هر دو یکسان است	عاقل از مکر تو هراسان است
ایمن از مکر تو نشاید بود	طاعت و معصیت ندارد سود
ایمن آنکس بود که وی آگاه	نبود از مکر تو بفعل گناه

فی الاخلاص والمخلصون علی خطرٍ عظیم

[illegible]

چون زند رگاه تست گو مال	خواب از زیر پای خیل خیال
همچو شمع آنگه را نماند منی	در تو خندد چو گردنش بزنی
با تو با عقل و جاه و زر چکنم	دین و دنیا توئی دگر چکنم
تو مرا دل ده و دلیری بین	روبه خویش خوان و شیری بین

[illegible]

گر ز تیر تو بر کنم ترکش | گر ز کوه قاف گیرم و کش
یار آنی که بیخرد نبود | وانِ آنی که آنِ خود نبود
هیچ خود بین خدای بین نشود | مرد خود دیده مرد دین نشود
گر تو مرد شریعت و دینی | یک زمان دور شو ز خودبینی

ای خداوند کردگار غفور | بنده را از درت مگردان دور
بستهٔ خویش کن ببر خوابم | تشنهٔ خویش کن مده آبم
دل ازین و ازان چه باید جست | در خود رهنمای مقصد تست

عمر ضایع

عمر ضایع همی کنی در کار | همچو خر بیش سبزه بی افسار
گرد هر شهر هرزه میگردی | خر دران ره طلب که گم کردی
خر اگر در عراق دزد دیدند | پس ترا چون به یزد دوری دیدند
بل بود بیش تا نگردی گل | چون شدی گل ترا چه بجز جه بل

اندرین ره زاد و دانش خویش	بار سازد ز هیچ پل مندیش
قصد کشتی مکن که پرخطر است	مرد کشتی ز بحر بی خبر است
گرچه نوخیز و نوگرفت بود	بط کشتی طلب شگفت بود
بچهٔ بط اگرچه دینه بود	آب دریاش تا به سینه بود
تو چو بط باش و دنیی آب روان	ایمن از قعر بحر بی پایان
بچهٔ بط میان بحر عمان	خربطی بازگشته کشتیبان
یارب این خربطان عالم را	گم کن از بهر عز آدم را
قدم ار در ره قدم داری	قلمی را ز دست نگذاری

قدمی را که با قدم نقل است	سطح بیرونی و محیط کل است

فی قضائه و قدره و صنعه

داده از عقل تو تمنی را	امر دین را و عقل دنیی را
آنچه زاید ز عالم از امر است	وانچه گویدنی هم از امر است
کفر و دین خوب و زشت و کهنه و نو	یرجع الامر کله زی او
هرچه در زیر امر جبار اند	همه بر وفق امر بر کار اند
همه مقهور و قدرتش قاهر	صنع او بر ظهورشان ظاهر
همه موقوف قدرت و علتش	همه مسبوق سابق علتش
آنکه عامی و آنکه از علماست	آنکه محکوم و آنکه از حکماست
همه را بازگشت حضرت اوست	هر کرا منتهی است منت اوست
عقل را نقل کرده اسبابش	نفس را بی بریده انسابش

نسبت نفس سوی عالم جان | همچو گور است و گوهر عمان
گور را گوهری نمود کسی | زین هوس پیشه مرد بلهوسی
که ازین مهره چند میخواهی | گفت یک گرده و دو تا ماهی
نشناسد کسی چه داری خشم | لعل و گوهر مگر بگوهر چشم
پس چو این گوهرم نداد خدای | آن گهر را ببر تو زاثر مخای
گر نخواهی که بر تو خندد خر | نزد گوهرشناس بر گوهر
دست گوهرشناس به داند | چون کف پای بر صدف راند
نیک دانی که در فضای ازل | دست صنع خدای عز و جل
کرده امر خدای و هر هنر | قوتی را بفعل آبستن
تا چو راه مشیمه بگشایند | زانچه گشتند حامل آن زایند
آنکه او را عدم برد فرمان | کی وجود آرد اندر عصیان
کرده یک امر جمله را بیدار | همگان آمدند در پرگار
هرچه استاد بر نوشت و براند | طفل در مکتب آن تواند خواند

گر نوشت ابجدی ز دفتر خویش
نتواند کزو کشد سر خویش

عقل شد خامه نفس شد دفتر | مایه صورت پذیر و جسم صور
عشق را گفت جز ز من مهراس | عقل را گفت خویشتن بشناس
عقل دایم رعیت عشق است | جان سیاری حمیت عشق است
عشق را گفت پادشاهی کن | طبع را گفت کدخدایی کن
از عناصر طمعه ساز ارکان را | پس بکف کن تو آب حیوان را

مولنا علائی سلمه الله تعالی

[illegible]

تا جُز و نطق مایهٔ ساز د	ق	در رهِ رُوح قُدس در بازد
رُوح قُدسی بنفس باز شود		نفس چُون عقل پاکباز شود
همچنین است از بدایتِ جان		روشِ اُوست تا نهایت جان

[illegible]

آنکه مختار زیر پردهٔ اوست		و آنکه مجبور بندهٔ کردهٔ اوست

[illegible]

علائی سلّمه

[illegible]

همه از امرِ اُوست زیر و زبر		غافلند آدمی ز خیر و ز شر
هرچه بُود است و هرچه خواهد بُود		آن توانند کرد کو فرمود

[illegible]

	فی الشوق	

مولنا علاء بیگ

سلّمه الله تعالی

ازپس این براق شوق بود		بدل وجان وعقل ذوق بود
آفرینش چوگشت زندانش		پس خلاصی طلب کند جانش
آتشیش ازدرون برافروزند		که ازوجان وعقل ودین سوزند
تاکه جویای عشق خودبین است	ق	بونه توبه ازپی این است
هرکرا کوی عشق او تازه است		توبه او کلید دروازه است

شوق بایار خود سرور بود	ق	یار جوازخدای دور بود
جوق ذوقت بآتش اندازد		سوق شوقت چوحور بنوازد
چون برون رفت جان دروازه		دل کهنه ازو شود تازه
صورت ازبند طبع بازرهد		دل ودیعت بروح بازدهد
وقدازسیر جان هنداوزه		از زمین تا بعرش آوازه

گردکز باد شوق درد بود		بزن ارگبرزی چومرد بود
هرچه درراه فتنه انگیزد		همه اش ازپیش راه برخیزد
ازپی پای تابه شکوه		نسیم رنگین شود به پیش کوه
آتش او زبهر بالا را		بهردآب روی دریا را
چون مرا ورا ازو برانگیزند		اختران پیش او فرو ریزند
دیده او چو نوره بیند		شمس در جنب او سیه بیند
بدونیک اندران جهان نبود		خاک وخورشید واختران خود
آسمانی دگرش گردانند		برزمین دگرش بنشانند
برزمان شود ازپی تک و پوی		جبرئیلش آب حیوان روی
خرد ازنعره دلش کالیو		هیزم برق نعل اسپش دیو
آدمی سوزگشته ازپی راه		مالک درد او بآتش آه
بتر آهش نداند ایچ صبور		پی او درنیابد ایچ غیور
نعل اسپش چوگرد بندازد		جبرئیلش حنوط جان سازد

او روان گشته سوی عالم نیست	باد فریاد کن که یکدم بایست
مصطفی ایستاده بر ره او	از ره لطف ربِّ سلّم گوی
اندر آویزد از پی اشراف	اندرونش ترازوی انصاف
آب در راه او خلیل زند	مقرعه اش جان جبرئیل زند
همه را باز خود رساند بخود	کایچ یک را از و نیاید بد
همه هستند و از همه همه دور	در نُبی خوانده تقصیر امور
ز و بد و نیک و قوّه و حول است	امر او ما یبدّل القول است

ص حجب و وسائط از توفیقات او تعالی شانه مرتفع سازند مشاهده این معنی دست دهد پس خلق و موجودات اگرچه هستی امکانی دارند امّا از حق دورند و بازگشت همه بدوست و وجود حقیقی عارض ند در خارج وجود ایشان پیدا امّا همه که عبارت از تکثّر و تعدّد است از همه که حق است دور باشد بدین رو که از وحدت ناشی اند و مرجع و مسیر ایشان از ینجاست که وحدت واقع گشت ت گرچه خوردیم نسبتی است بزر ذرّه آفتاب تا با نیم شه ما یبدّل القول اشارتست ما یبدّل القول لدیّ و ما انا بظلّام للعبید تا نافیه است معنی آن باشد که از وعد و وعید و تخویف و تبشیر آنچه فرموده ایم بر وفق مصلحت است و همه حق است چراکه ما ستمگار نیستیم بر بندگان خود پس در صورتیکه در میان لفظ نیک و قوّت واو عاطفه نباشد نیک موصوف خوانده آید که بد و نیک را که بحق عزّ و جلّ اسناد نمایند حول و قوّة حق باشد که هم بصدر افعال حمیده گشت و هم مظهر اطوار ذمیمه نه اینکه بعبد منسوب است بلکه از حول و قوّة اوست امّا این عقیده معتزله باشد و اگر نیک را باضافت خوانیم معنی آنست که این حول و قوّة از اختیار جزئیت که آن حول و قوّة ماست اگر از حق عطا شده امّا سرّ عنایت بکف ما هم داده اند من حیث الجزئیت و این ادبست و این طریقت و این شریعت است که خلاف آنرا

باشند و هم تازه از ین رو فرموده که کمالات آدم از جلّت و نوی محتاج بالشرح نیست و همین است آدم که سینهٔ او حامل

امر او را تغیری نبود	خلق را جز تحیّری نبود
بغض و حقد از صفات او دور است	غضب آنرا بود که مقدور است
اوست قادر بهر چه خواهد خواست	هر چه خواهد کند که حکم او راست

فی صفاتٍ مذمومةٍ انّها لیست فی صفات الله تعالی

در حق حق غضب روا نبود	زانکه صاحب غضب خدا نبود
غضب و حقد هر دو مجبورند	وین صفت هر دو از خدا دورند
غضب و خشم و حرص و حقد و حسد	نیست اندر صفات فرد احد
همه رحمت بود ز خالق باز	هست بر بندگان خود ستّار
شید بد مر ترا ز رحمت پند	بجودت میکند بلطف کند
گر نیائی بخواندت سوی خویش	بتلطّف بجنّت آرد بیش
زانکه هستی بدین سرای دریغ	تو گرفته ز جهل راه گریغ
در وعید را تو ئی چو صدف	آدم تازه را تو ئی تو خلف
گر گنی ضایع آن درّ توحید	شوی از مفلسی زیاره فرید

ور تو آن دُرّ را نگهداری — سر زِ هفت و چهار بگذاری

به سُرور آید رسی پس ازان — نرسد مر ترا ز خلق زیان

در زمانه تو سرفراز شوی — در فضای ازل چو باز شوی

دست شاهان ترا شود منزل — هر دو پایت بر آید از بُن گِل

بی ریاضت نیافت کس مقصود — تا نسوزی ترا چه بید و چه عُود

فی الّذی هو یطعمنی و یسقین

باز را چون ز بیشه صید کنند — گردنِ هر دو پاش قید کنند

هر دو چشمش سبک فرو دوزند — صید کردن ورا بیاموزند

خو ز اغیار و عاده باز کند — چشم ازان دیگران فراز کند

اندکی طعمه را شود راضی — یاد نارد ز طعمهٔ ماضی

بازدارش ز خود پیاده کند — گوشهٔ چشم او کشاده کند

تا همه بازدار را بیند — خلق بر بازدار نگزیند

زو ستاند همه طعام و شراب — نشود بی او بگزمان در خواب

بعد ازان برکشایدش یک چشم — بر رضا بنگرد و رونه بخشم

از سرِ رسم و عاده برخیزد — با دگر کس بطبع نامیزد

بزم و دستِ ملوک را شاید — صیدگه را بُد و بیاراید

چون ریاضت نیافت وحشی ماند — هر که دیدش ز پیش خویش براند

دیگران غافلند تو هُش دار — و اندرین ره زبانت خامش دار

شرط آن کو همه طعام و شراب — از مُسبّب ستد نه از اسباب

رو ریاضت کش ار بایدناز — ورنه راه جحیم رامی ساز

فی العوام اُولٰئک کالانعام بل هم اضلّ

کُرّه را که شد سه ساله تمام — رائضش در کشد بزین و لگام

مرد را در هنر بفرهنجد — توسنی از تنش بباهنجد

کُرّه را بر لگام رام کند — نام او اسپ خوش لگام کند

بارگیرِ ملوک را شاید — به زر و زیورش بیاراید

ق

چون ندید این ریاضت در خور — باشد آن کُرّه از خری کمتر

بابتِ بار آسیا باشد — دائم از بار در عنا باشد

گاه بار جهود گه ترسا — میکشد در عنا و رنج و بلا

آدمی نیز کش ریاضت نیست — پیش دانا درا افاضت نیست

علفِ دوزخ است و ترسان است — با حجر در جحیم یکسان است

مرو را هست جای خوف و هراس		خوانده در محکمش و قود الناس
نفس فرمان پذیر فرمان ده	ق	عقل قرآن شناس ایمان ده
جز دو جان و صورت مطلق		همه از امردان و امر از حق
نور خورشید چون بر آب آید	ق	آب ز آرام در شتاب آید
عکس خور ز آب بر جدار شود		سقف از نقش او نگار شود
آن هم از عکس آفتاب شمار		آن دهم عکس آب بر دیوار
جان نرو بد ز بیم مهجوری		خاک درگاه جز بدستوری
آن او بند در مکان و زمان		از کن امر تا دریچهٔ کان

در آب تماشاگرست بر در و دیوار افتد و ظاهر نماید که گویی نور آب از میان برخاسته و نقش سقف و نگار خانه را بیاراسته و عکس آفتاب اینجا امر حق است و آن نقش که تو در چشم ظاهر عکس آب بر دیوار پنداری نفس و خرد و جان و صورت مطلق است و این در اصل زیر فرمانند و فرمان همان انعکاس آفتابست که تو اول در آب دیده و اکنون بر سقف و دیوار می پنداری میفرماید که جان از بیمی که دارد و آن بیم دوری اعتبار نیست خاک درگاه جز بامر و رخصت رفتن نتواند مراد از کن امر است و مراد از کان موجود و ممکن که نسبت آن باضی کرده شود و مراد از مکان زمین است و مراد از زمان ادوار و افلاک و اعصار است پس معنی آن باشد که خود لفظ امر و ما ظهر من النتایج بها فی الناسوت والملکوت یطیعون لله تعالی شانه والمراد به ذات بحت والذات عین الحقیقت والحقیقت تعتبر بها بالاصل ۱۲ علامی سلمه

گفته از بهر خدمت درگاه	امر با عقلها اطیعوا الله
نفس رو بنده تا گوینده	همه چون بنده اند جوینده
سوی آن کفر و دین زشت و نکوست	که ز دین نقش بیند از خرو پوست
گرچه بی اوت قصد و نیرو نه	کار دین بی تو نه و بی او نه
کار دین خود نه سرسری کاریست	دین حق را همیشه بازاریست
دین حق تاج و افسر مرداست	تاج نامرد را چه در خورد است
دین نگهدار تا بملک رسی	ورنه بی دین بد انکه هیچکسی
راه دین رو که راه دین چو روی	همچو شاخ از برهنگی نه نوی
ای خوشا راه دین و امر خدای	از گل تیره رو بر آر و بپای
همه از کار کرد الله است جل شانه	نیکبخت آنکسی که آگاه است
در ره جبر و اختیار خدای	بی تو و با تونیت کار خدای

ذکر کلام ملک العلام بتسهیل المرام قال الله تعالی قل لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یاتوا بمثل هذا القرآن لا یاتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیرا و قال النبی علیه الصلوة والسلام القرآن غنی

لَا فقر بعدَه ولَا غِنیً دُونَه وقَالَ عَلَیهِ السَّلام القرآن
هُوالدَّواءُ مِن کُلِّ دَاءٍ اِلَّا الموت وقَالَ وَ لِلّٰهِ
عَزَّ مَن قَالَ لَا رَطبٍ وَلَا یَابِسٍ اِلَّا فِي کِتَابٍ مُّبِین
وقَالَ عَلَیهِ السَّلَام اَصدَق الحدیثِ کِتَابُ اللّٰه تعالیٰ
وقَال اِمَامِ احمد اَلقُرآنُ کَلَامُ اللّٰهِ غیرُ مخلُوقٍ وَمَن
قَالَ مخلُوقٌ فهو کافرٌ

۱ سخنش را ز بس لطافت و ظرف	صدمت صوت نی و زحمت حرف

صفتش را حدوث کی گنجد	سخنش را حروف کی سنجد

۱ وهم حیران ز شکل و صُورتهاش	عقل واله ز سِرِّ سُورتهاش
مغز و نغز است حرف و سُورتِ او	دلبر و دلفریب صُورتِ او
۲ ز و گرفته مقیم قوت و قوت	داده ملک و زاده ملکوت
۳ سِرِّ او بهر حلِّ مُشکلها	روح جانها و راحتِ دلها
۴ دلِ مجروح را شفا قرآن	درد دلسوز را دوا قرآن
۵ تو کلامِ خدای را بشنک	گر نه طوطی و حمار و اشنک
۶ اصلِ ایمان و رکنِ تقوی دان	کانِ یاقوت و گنجِ معنی دان

۵ اشنگ ماچه خر ولاغ اینجا مراد از احمق است و احمق مراد اینجا از صُورت پرست است که ببشتر کلام خدا از سدّ و در خواندنش جز حسن صوت و طلاقت لسان و تحسین اهل بزم کار دیگر نداند ۶ ای احکام قرآنی اصل ایمان است و تبعیت آن بی حجت و تکرار و بی اسناد اک علت مؤمن بودن است و چون تبعیت ایمان است قبول ایمان بقرآن و احکام آن را عین تقوی باشد کانِ یاقوت و گنج معنی ای گنج اسرار است نه گنج سنگریزها

هست قانون حکمت حکما	هست معیار عادتِ علما

۱ حکما درینجا مراد از دانشوران اند که بشنا سائی و مشعله داری عقل صواب گرا از قرآن اسرار ایمان یافته و بمعارف و حقایق آن حکمتهای مضمره عرفان اندوخته اند نه حکمائی فلسفه و نه اهل دهر و نه صنّاعان چوب و آهن و نه حرفت کاران پیشه ور که خود را دانا و حکیم پندارند و بیخردان فرومایه ایشان را حکما دانند کما فی لوامع الاشراق من السیوطی چنانکه گفت که حکیم الهی (تتمه در صفحه ۱۵۵)

تتمه شرح متعلق صفحه ۱۵۳

شیخ شهاب الدین مقتول که تازه کن رسوم قدمای حکماست در تلویح فرماید که در خلسهٔ لطیفه که غیبت است در اصطلاح ایشان عقل عاشر ارسطالیس حکیم را دیدم و در تحقیق ادراک که از مسایل حکمی و غوامض اسرار حکمت است پرسیدم پس از جواب شروع در مدحت استاد افلاطون کرد و اطرای عظیم بکار برد سوال کردم که در متاخرین بپایهٔ او کسی رسیده گفت نی و نه بجزوی از هفتاد هزار جزو کمال اشتر بعد از ان فلاسفهٔ اسلامی را نام بردم التفاتی بهیچ یکی نه آورد تا به ذکر بعضی از ارباب کشف و شهود پرداختم بمثل جنید و بایزید بسطامی و سهل تستری و غیرهم رحمهم الله تعالی پس فریاد برآورد و گفت اولئک هم الفلاسفة حقا عادت علما را معیار است قرآن معنی آنکه از سیرت ایشان خبر دهد چه اعمال باطنی ایشان را جلوه گاهی است اگر بریا خیزند فراگویدا از اسرار درونهای ایشان و اگر از روی تاویل حسب مدعای خود نکته از ان بسنند ظاهر شود زشتی نفس و نهاد ایشان از لفظ و معنی قرآن و اگر براه حق رفته اند چون زر خالص عملهای ایشان برتابند معه -

زینت جانها ستایش اوست	سلوت عقلها نمایش اوست
آیت او شفای جان تقی	راتبش درد و اندهان شقی
عقل کل را فکنده در شدت	نفس کل را نشانده در عدت
عقل و نفس از نهاد آن عاجز	فصحا از طریق آن عاجز

فی جلال القرآن

له زینت بضم پاکیزگی و تازگی و سلوت بفتح خورسندی و جمعیت ای ظاهر قرآن از حسن نقوش و از حسن معنی آن آرامش عقل است که در قانون ظاهر عقل تهذیبی از وی پذیرد اما زینت جان ستایش قرآن است چه ستودگیهای قرآنی که مراد از روح قرآن است تهذیب روح و آرایندهٔ درون نهاد
له آیت و درایت جان تقی جان مومن پاک نهاد و ستوده کردار ...

۱۵۵

هم جلیل است با حجاب جلال	هم دلیل است با نقاب دلال
سخن اوست واضح و واثق	حجت اوست لایح و لایق
در جان را حروف او در جست	چرخ دین را هدایتش بر جست
روضهٔ انس عارفانست او	جنت الاعلی روانست او
ای ترا از قرائت قرآن	ق	از سر غفلت و ره عصیان
بر زبان از حروف ذوقی نه	در جنان از وقوف شوقی نه
از کمال جلالت و سلطان	هست قرآن بحجت و برهان
از درون شمع منهج اسلام	وز برون حارس عقیدهٔ عام

عاقلان را حلاوتی در جان
غافلان را تلاوتی بزبان

... علمای سلف ...

بر زبان طرف حرف و ذوقی	غافل از معنیش که از پی چه
دیده روح و حرف قرآن را	چشم جسم این و چشم جان آنرا
نعمت آن ببرده جسم زگوشتر	نعمت این بخورد روح زهوشتر
بهر نامحرمان زپیش جمال	بسته از مشک پردها جلال
پرده و پرده دار را از شاه	نبود دل بهیچ سان آگاه
داند آنکس که وی بصر دارد	پرده از شاه کی خبر دارد
نشد از دور طارم ازرق	غرق او سست و تازگیش خلق
نحو و نقش و قرائت و تنوین	از زمین هست تا سر پروین
تو هنوز از کفایت شب و روز	قشر اول خشیده از گوز

جوز

علای سلمه الله تعالی

کاولین پوست زفت و تلخ بود	دومین چون زماه سلخ بود
سومین آن حریر زرد تنک	چارمین مغز آب دار خنک
پنجمین منزلست خانهٔ تو	سنت انبیاستانهٔ تو
چون ز پنجم روان بیارائی	پس به اول چرا فرود آئی
تو ز قرآن نقاب او دیدی	حرف او را حجاب او دیدی
پیش نااهل چهره نگشادست	نقش او پیش او بر استادست
گر ترا هیچ اهل آن دیدی	این نقاب رقیق بدریدی
مر ترا روی خویش بنمودی	تا رهت بد و بیاسودی
دل مجروح را شفا زو نیست	جان محروم را دوا زو نیست
تن چشد طعم ثفلش از پی زیست	جان شناسد که طعم روغن چیست
حس چه بیند مگر که صورت نغز	مغز داند که چیست اندر مغز
صورت سورتش همی خوانی	صفت سیرتش نمیدانی
کم نه مهمان سرای عدن مدان	خوان قرآن به پیش قرآن خوان
حرف را زان نقاب خود کردست	که ز نامحرمیت در پرده است
صورت از عین روح بیخبر است	تن دگر دان که روح خود دگر است

علای سلمه

تو همان دیده ز صورت آن | کاهل صورت ز صورت سلطان

چه شماری حروف را قرآن | چه حدیث حدث کنی با آن

حرف با او اگرچه همخوابه است | بیخبر همچو نقش گرمابه است

کر نه بیند همچو بیداران | ذات او خفتگان و طراران

فی ذکر سر القرآن

چونکه باشد ز محرمان بنهفت | سر قرآن زبان نداند گفت

سر قرآن خدا نکو داند | زو شنو زانکه خود همو داند

کس نشناخت جز بدیده جان | حرف پیمای را ز قرآن خوان

من نگویم اگرچه عثمانی | که تو قرآن همی نکو دانی

هست دنیا بسان تابستان | خلق در وی بسان برستان

در بیابان غفلت اند همه | مرگ همچون شبان خلق رمه

واندرین بادیه هوا و هوان | ریگ گرمست همچو آب روان

هست قرآن چو آب سرد فرات | تو چو عاصی تشنه در عرصات

حرف و قرآن تو ظرف و آب شمر | آب میخور بظرف در منگر

کان و کین زان نمایدت اوطان | که تموز است مهر در سرطان

زان بماندت نهاد بی روزه | کاب سرد است و کوزه بیروزه

سر قرآن پاک با دل پاک | درد گوید بصوت اندهناک

عقل کی شرح و بسط او داند | ذوق او سر سر نکو داند

گرچه نقش سخن نه از سخن است / بوی یوسف درون پیرهن است

بود در مصر مانده یوسف خوب / بو بکنعان رسید زی یعقوب

حرف قرآن ز معنی قرآن / همچنانست کز لباس تو جان

حرف را بر زبان توان راندن / جان قرآن بجان توان خواندن

صدف آمد حروف و قرآن دُر / نشود مایل صدف دل حُر

حرف اگرچه خوب و منقوش است / کوه از و همچو عهن منفوش است

از درون کن سماع موسیقار / نز برون همچو زیر موسیقار

جان چو آن خواند لقمه چرب کند / هر که بشنود خرقه ضرب کند

لفظ و آواز و حرف در راهست / چون نی چوبک ز کاسهای نبات

پوست ارچه نه خوب و نغز بود / پوست هم پرده دار مغز بود

حکمت از خبث تو سرود آید / نبی از جهل تو برود آید

تا درین قربی که ترتیب است / تا درین مرکزی که ترکیب است

تا درین عالمیکه پر صدمست / تا درین مرکزی که پر کیدست

بصر دید بین بدل طوبی / بزبان حرف خوان بدل معنی

بکن از بهر حرمت قرآن / عقل را پیش نطق او قربان

عقل ننمود دلیل اسرارش / عقل عاجز شده است در کارش

تو کنون ناحفاظ و غمازی / نه سزاوار پرده رازی

تو نگشتی بسترا و واقف / نرسیدی هنوز در موقف

تا هواخواهی هوا داری / کودکی کن نه مرد این کاری

چون جهان هوا خر دیگرفت / نیکی محض جای بد بگرفت

دیو دیگر بخت هم بدوزخ از / یافت انگشتری سلیمان باز

شد هزیمت ز سترا و شیطان / چه عجب گر زمان شد از قرآن

باش تا گه که صبح دین بدمد | شب وهم و خیال و حس برد
چون ببیند مر ترا بی عیب | روی پوشیدگان عالم غیب
مر ترا در سرای عیب آرند | پرده از پیش روی بردارند
سر قرآن ترا چو بنمایند | پرده های حروف بگشایند
خاکی اجزای خاک را بیند | پاک باید که پاک را بیند
در دماغی که دیو کبر دمید | فهم قرآن ازان دماغ رمید
خر بود همچو سنگ خنک خموش | سوی سر نبی نیارد گوش
زاستماع نبی بتابد گوش | وز پی سر سوره نارد هوش
هوش گر گوشمال حق یابد | سر قرآن ز سوره دریابد

فی ذکر اعجاز القرآن

ای ز دریا بکف کف آورده | وز ملک صورت صف آورده
مغز در زان بدست ناوردی | که بگرد صدف همی گردی
زین صدفهای تیره دست بدار
در صافی ز قعر بحر برآر

گهر بی صدف درون دل است | صدف بی گهر برون گل است
قیمت در نه از صدف باشد | تیر را قیمت از هدف باشد
آنکه داند بدید قعر از قعر | بشناسد ز در دریا بقعر
وانکه بر شط نشسته این دریاست | نه سزاوار لؤلؤی لالاست
سطر قرآن چو شطر ایمان است | کز او راحت دل و جان است
صفت لطف و عزت قرآن | هست بحر محیط عالم جان
قعر او پر ز در و در پر ز گهر | ساحلش پر ز عود و از عنبر

زو ست از بهر باطن و ظاهر
منشعب علم اول و آخر

پاک شو تا معانی مکنون	آید از پرده حروف برون
تا برون ناید از حدث انسان	کی برون آید از حروف قرآن
تا تو باشی ز نقش خود محجوب	با تو و عقل تو چه زشت چه خوب
نشود دل ز حرف قرآن به	نشود بز به هیچ بیچی فربه
نکند خیره زودی و دیری	آب در خواب تشنه را سیری
تو گره بند کلک نقاشی	چهره را از نقاب نشناسی
شود خاصه در جهان سخن	رنگ و بوی سخن چو جان سخن

چون قدم در نهی ز ان اقلیم	کندت ابجد وفا تعلیم
چون بخوانی تو ابجد دین را	اب وجدان تو شمس و پروین را
سیرت صادقان چنین باشد	ابجد عاشقان همین باشد
پرده روی روز تاریکیست	نظم این نکته سخت باریکست
گر همی گنج دولت باید و جان	آیتی زد بجان و دل بر خوان
تا در و گوهر یقین یابی	تا در و کیمیای دین یابی
تا بیابی تو درج در یتیم	تا بدانی تو زر ناب از سیم
در جهان چیست ستر ربانی	در میان چیست رمز روحانی
تا نماید بتو چو مهر و چو ماه	روی خوب خود از نقاب سیاه
چون عروسی که از نقاب تنگ	بدر آید لطیف روح و بیک

فی هدایت القرآن

رهبر است او و عاشقان راهی	رسن است او و غلا فلان چاهی
در بن چاه جانت را وطنست	نور قرآن بسوی آن رسنست
خیز و خود را رسن بچنگ آور	تا بیابی نجات خویش مگر
ورنه گشتی بقعر چاه هلاک	آب و بادت دهد به آتش و خاک

تو چو یوسف بچاهی از شیطان	خردت بشری و رسن قرآن
گر همی یوسفیت باید و جاه	چنگ در وی زن و برآی زچاه
راد مردان رسن بدان دارند	تا بدان آب جان بدست آرند
تو رسن را همی بدان سازی	تا کنی بهر نان رسن بازی
کس نداند و حرف از قرآن	با چنین دیده در هزار قران
دشت عقلت چو چرخ گردانست	پای بند دلت تن و جانست
گر ترا تخت و تاج باید و جاه	چه نشینی مقیم در بن چاه
یوسف تو بچاه درماندست	دل تو سورهٔ سفه خواندست
رسن از ورد سازو دلو از آه	یوسف خویش را برآر زچاه

فی عزة القرآن انها لیست بالاعشار والاخماس

بهر کمیت کودک از وسواس		نامش اعشار کرده و اخماس
کرده منسوخ حکم هر ناسخ		نه شده در علوم آن راسخ
متشابه تراشده محکم		کرده بر محکمش معول کم
نور ها کرده نور قرآن را	ق	وز پی جامه صورت آن را
ساخته دست موزهٔ سالوس		بهر کمین جو دود کاسه سبوس

گه سرودش کنی و گاه مَثَل — گاه سازی ازو سلاح جدل

گه زنی در هَمش به بی ادبی — گه شمارش کنی به بو العجبی

گه کنی بر قیاسِ خود تاویل — گه کنی حکم را بران تحویل

گه ز پایانش سر بری بخیال — گه درونش کنی برون بمجال

گه برای خودش کنی تفسیر — گه بعلمِ خودش کنی تقریر

می نگردی مگر به بغاره — گرد صندوقهای سیپاره

گاه گوئی رفیق جاهل را — یا نه کرباس باف کاهل را

که نویسم ترا یکی تعویذ — پاک دارای جوان مدار پلید

لیک هدیه پگاه می باید — خون مرغ سیاه می باید

اینهمه حیله بهر یکدو درم — شام تا چاشتی ز بهر شکم

عمر بر دادهٔ بخیره بباد — من چه گویم برو که شرمت باد

در یکی مسجدی خزی بهوس — حلق پر باد همچونای جرس

زین هوس شرم شرع و دینت باد — یا خرد یا اجل قرینت باد

با چنین خوی و فضل و فرهنگ — شرم بادت که نیست خود ننگت

فی حجة الکلام

باش تا روز عرض بر یزدان — گله جانِ تو کند قرآن

گوید این ماحل مصدق تو — چند باطل کشید از حقِ تو

گوید ای کردگار میدانی — آشکارا چنانکه پنهانی

شب و روزم بخواند با فریاد — داد یک حرف من بصدق نداد

حق نحو و معانی و اعراب — ز و ندیدم بصدق در محراب

حجره در سرو دنیک آید		جامهٔ غم کبود نیک آید
چند گو لاف زد بدعوی ما	گه	بس ندانست قدر معنی ما
بجز از گفت گوی در مدرسه	گوشی	نیست گوئی نصیب این رمه
سوی میدان خاص اسب نتاخت		روی ما از نقاب ما نشناخت
بر سر کوی ما نرفت و نکو		سگی آمد کسی نیامد او
عقل و جان بد القول من نسپرد		سوی رای و هوای خویشتم برد
گه به تیغ هوا الجبت مرا		گاه بر دام نفس بست مرا
گه بسوی شراب راند مرا		گه براه سرود خواند مرا

علائی سلمه الله تعالی

گه بخواندی مرا براه مجاز	خیره بگشاد چون خران آواز
گه بنکتهٔ چو چوب را سکته	سر و روی حروفم از شکنه
گه چو قوال کرده از نغمه	متفرق حروفم از زخمه
ای مدبر ز مدبری چنین	خواهم انصاف تو بیوم الدین
در سرای مجاز از سر ناز	گه ببازارگاه و گه بنماز
جلوه کردی برای اعجازی	گه بحرفی و گه بآوازی

فی حلاوة القرآن

کی چشی طعم و لذت قرآن		چون زبان بردمی نبردی جان
از در تن بمنظر جان آئی		بتماشای باغ قرآن آئی
تا بجان تو جمله بنماید		آنچه بود آنچه هست آنچه آید
تر و خشک جهان درون و برون		آنچه موجود شد بکن فیکون
حکمهای که گشت از و محکوم		همه گردد ترا از و معلوم
بشنواند ترا صفات خدای		گفته بیشت بصدق قصه سرای
مستمع چون کند سماع کلام		گیردش نطق موی بر اندام
تا ببینی بدیدهٔ اخلاص	ق	چون بخوانی تو سورهٔ اخلاص

صورتی همچو سرو غاتفری ‌ ‌ ‌ نظم او چون نغمهٔ طبری

نقش و رقش چو عرش و چون کرسی ‌ ‌ ‌ گر تو از مرشدی خبر پرسی

جرم و جزم وی از طریق قدم ‌ ‌ ‌ لوح محفوظ و نشتر من قلم

حرفها بال روح و پردهٔ نور ‌ ‌ ‌ نقطه‌ها خال مشک بر رخ حور

اینچنین در نگر بصورت او ‌ ‌ ‌ تا بدانی تو سر صورت او

تا الف را و دن رای آرد ‌ ‌ ‌ باد و نار ابزیر پای آرد

تا فرو شد بجای جان و خرد ‌ ‌ ‌ یوسف خویش را بهرزه بد

زانکه در کوی عشق وحدت و ننگ ‌ ‌ ‌ بیش زین قیمتی نیارد رنگ

بوتهٔ شهوت امتحانش کند ‌ ‌ ‌ پس از آن همچو زر کانش کند

پس دگر بار بوتهٔ سازد ‌ ‌ ‌ تا در و غل و غش بگدازد

پس چو زرمش کند فرو ساید ‌ ‌ ‌ پس بدو تاج او بیارآید

هر ملک را که عدل و دین باشد ‌ ‌ ‌ افسر و تاج او چنین باشد

سخنی کز تو گشت آلوده ‌ ‌ ‌ گرچه نیکوست هست بیهوده

باد گرچه خوش آید و دلکش ‌ ‌ ‌ بر حدث بگذرد نیاید خوش

فی ذکر کشف القرآن

مر جنب را بامر یزدانش ‌ ‌ ‌ پس نه مهجور کرد قرآنش

پس زانوی حیرتش بنشاند	لاتیته چو بر دو دستش خواند
مقری زاهد از پی یکدانگ	همچو قمری دو مغز دارد بانگ
قول باری شنو هم از باری	که حجابست صنعت قاری
مرد عارف سخن ز حق شنود	لاجرم ز اشتیاق کم غنود
طبع قوال راز بون باشد	عشق را مطرب اندرون باشد
ور دل نقش نه بر رخ خال	که خیالت نشان دهد از حال

با خیال لطیف گوید راز	شکن و پیچ و قفقه در آواز

هر چه آواز نقش و آوازه است
خانه شان از برون دروازه است

۱۴۳ افزودی و شنیدیم که بلبل را هنوز منتی دنازشی بر جا بودی مگر روزی باشد که ما هم این نوابخ را بدو یک پیسه خریدار شویم و کجا باشد که سقف ایوان خویش قرارگاه قفسش گردانیم باید دانست که بلبل دو قسم است یکی عندلیب که با قمری برابر باشد و بر سر سنبل سراید و رنگ او خاکستری است و جمع آن بر خلاف قیاس نزد عرب عنادل است و این اینر دی جیحون یافت نشود چه هوای گرم خوششش نیاید و او بر سر تیلاب و سنبل تر چندان می سراید که خویش را گم کند بلکه بسا وقت جان بازد و قسم دوم بلبل است که دستان گوش گویند و این کوچک است مانند عصفور و این دو قسم است یکی فقره گوئی و دگر سلسله بند و بهترین اقسام آنست که شب گوید و تمام چنانکه از شام برتتواز شنیده و تا بامداد سراید نه آنکه از شطر لیل گوید و داننده این کار نیکو داند زیاده ازین چه گوئیم که ما را هم گاهی در دنیا جای بود پس مراد حکیم آنست که بلبل جز از صوتی دگر ندارد و چه بانگ بلبل را معانی دیگر است ازینجاست که بهایش دو دانگ باشد بیت آینده مؤید اینمعنی است ۱۴۴

بیت
معنیتی اگر در بانگ
بلبلی بنده نیستی بدو دانگ

دل ز معنی طلب ز حرف مجوی — که نیابی ز نقش عنبر بوی

لذّتی دان درین سرای مجاز — چشم را زنگ و گوش را آواز

مجلس روح جای بی‌گوشی است — وندر آنجا سماع خاموشی است

کی سوی عشق دیدنی باشد — لذّتی کان چشیدنی باشد

طبع را از غنا مگردان شاد — که غنا جز غنا نیارد یاد

یار گو بر سر پل آمد یار ق — تو هرا او را از آب دور مدار

یا بآتش فرو بر از سر کین — یا بجا کش بساز و خوش بنشین

هرچه در عشق نیک و هرچه بداست — بار حکمش کشیدن از خرد است

هرچه صورت دهد بآتش ده — ناله زار در دل خوش نه

چون برون ناله آید از دل خوش — پای او گیر و سوی دوزخ کش

می نداری خبر تو ای نسناس — ق — که بصد بند و حیلت و ریو اس

آن همه دیو نفس در تو دمد — تا ز تو عقل و هوش تو برمد

ای درین بادیه پر از بیداد — غمر را غمر خوانده شرمت باد

راه دین صنعت و عبارت نیست — نحو و تصریف و استعارت نیست

این صفات از کلام حق دور است — ضمن قرآن چو در منثور است

ناگهی باشد ای مسلمانان	گر شود سوی آسمان قرآن
گرچه مانده است نزد ما نامش	نیست مانده شروع احکامش

فی استماع القرآن مجاذاً

در طریقی که شرط جان سپریست	نعرهٔ بیهده خری وتریست
مرد دانا بجان سماع کند	حرف وصوتش همه وداع کند
جان از و حفظ خویش برگیرد	کارها جملگی ز سر گیرد
با مرید جوان سرود و شفق	همچنان دان که مرد عاشق و دق

[illegible]

حال کان از محال و زرق بود	همچون فرعون بانگ غرق بود
بانگ او حال غرق سود نکرد	آتش آشتیش دود نکرد
هر که در مجلسی سه بانگ کند	دانک زاندیشه دود انگ کند
ورنه آه مرید عشق الفنج	همچو ماریست خفته بر سر گنج
اژدها گر ز گنج برخیزد	مهرهٔ کامش آتش انگیزد
کلخ اندر فقیر چیست خری	جلگیک اندر جراغ چیست تری

آب در روغن چو در هم آمیزد
نور در صفو روغن آویزد

[illegible]

[illegible]

تف چو روغن زیبش برگیرد	نم بیگانه بانگ در گیرد
آه رعنائی طبیعت تست	راه بینائی شریعت تست
آینه روشن است راه شما	پردهٔ آینه است آه شما

التمثیل فی خلقة آدم و عیسی ابن مریم علیه السلام

پدر آدم اندرین عالم	هست زان دم که زادهٔ مریم
تن که تن شد ز رنگ آدم شد	جان که جان شد ز بوی آدم شد

[illegible]

[illegible]

هر کرا آن دم است آدم اوست	ق	وانکه را نیست نقش عالم اوست
آدم آن دم که از قدر دریافت		دل خبر یافت سوی جان بشتافت
که ازین دم خبر چگونه دهی		گفت هستم ز جام و جامه تهی
جامه و جام ما تهی ز الست		کین گرانمایه سخت ارزانست
همه خواهی که باشی او را باش		بر او سوی خویش هیچ مباش
بر پریده ز دام ناسوتی		در خزیده بدار لاهوتی
دیده خطها خطهٔ ملکوت		همچو عیسی بدیده لاهوت

۴ واگر بر داخته باشد گوییم که مسمار بر دهنش دوخته باشند مصرع وآن
مرتبه فناست و منتهای نظر و تمامی مقصود او لقاست وآن عینیت باشد که
ابیتش ازین دفتر دفتر گفته آمده‌ایم ـ چه گویمت که بمیخانه دوش مست و خراب
سروش عالم غیبم چه مژده‌ها داده است ـ که ای بلند نظر شاهباز سدره‌نشین ـ نشیمن تو
نه این کنج محنت‌آباد است ـ ترا ز کنگرهٔ عرش میزنند صفیر ـ ندانمت که درین دامگه
چه افتاده است ـ غم جهان مخور و پند من مبر از یاد ـ که این لطیفهٔ نغزم ز رهروی یاد است
رضا بداده بده وز جبین گره بگشای ـ که بر من و تو در اختیار نگشاده است مصرع
دام ناسوتی یا عالم آب و گل مراد است و یا تن خاکی که خود عالم صغیر است و دار لاهوتی
خود لبشناسی نشانت چه دهم که [illegible] این جرس را کاروانی دیگر است ـ و دیدهٔ لاهوت
همان دیدهٔ باطن است که خبر به بلند طالع چو عیسی روحی فداه لغیره میسر نشود و چه
نظارهٔ خطهای خطهٔ ملکوتی را بدیدهٔ لاهوتی سپرده اند نه بدیدهٔ ناسوتی چه لاهوت
[illegible] که ساری است در اشیا و ناسوت محل آن و ذلک الهو الروح [illegible] روح
[illegible] اوست حیات خانه روشن از وجود او از ذات [illegible] مرتبه اسما ملکوت است محمد و آدم

[illegible]

آنکه در بند این جهان آویخت ــ سو و کردار ز لشکرش بگریخت

کاین جهانیست مایهٔ غم و رنج ــ خوانده عاقل ورا سرای سپنج

رهبرت باد بهر صورت و جان ــ اینجهان عقل و آنجهان ایمان

خنک آنکس که عقل رهبر اوست ــ هر دو عالم بطوع چاکر اوست

خنک آنکس که نقش خویش نشست ــ نه کس او را نه او کسی را جست

خویشتن را یکی مخوان در ده ــ کان یکیی که هیچ از آن یک به

همچو نقش زیاد بهر بسیج ــ بسوی خود یکیی و آن یک هیچ

تو یکیی و لیک هم ز اعداد ــ ام داری و لیس چون نقش زیاد

چون درآمد وصال را حاله ــ سرد شد گفت و گوی دلاله

گرچه دلاله ببینی کار است ــ گاه خلوت ترا اگر انبار است

زانکه باشد ز روی عقل و نظر ــ دو هزیمت بوقت خوشه ظفر

پس تو ای بوالفضول بلغاری ــ چون درین رود بر پل غاری

ذِکرُ الانبیاءِ علیهم السّلام خیرٌ مِن حدیثِ الجُهلاء وَفی ایّامِ الفترةِ الجاهِلیّةِ وَبعثُ الانبیاءِ وَالرُّسُل صَلوٰةُ اللهِ علیهم اجمعین وهؤلاءِ شُفعاءُنا علیهم السّلام

انبیا راستانِ دین بودند ــ خلق را راه راست بنمودند

چون بغربِ فنا فرو رفتند ــ باز خود کامگان برآشفتند

پرده‌ها بست ظلمت از شبِ شرک ــ بوسها داد کفر بر لب شرک

این چلیپا چو شاخِ گل در دست ــ وان چو نیلوفر آفتاب پرست

این صنم کرده سال و مه معبود ــ وآن جدا مانده از همه مقصود

این شمرده ز جهل بی‌برهان ــ بدی از دیو و نیکی از یزدان

خاک یا شان و آتش آشامان ــ آب گویان و باد آرامان

اين چو باده ز مغز عقل زداى	وان چو بنگ از سر عمامه رباى
اين وثن را خداى خود خواند	وآن شمن وار دين برافشاندند
اين يكى سحر و آن دگر تنجيم	اين يكى در اميد وآن در بيم
همه ناخوب سيرتان بودند	همه اعمى بصيرتان بودند
عام قانع شده بر يمين دين	خاص مشغول بر يسار دين
دين حق روى خود نهان كرده	هر يكى دين بدعيان كرده
بدعت و شرك بر بر آورده	زندقه جمله سر بر آورده
اين بتلقين هرزه در بند	وان بتخييل بيهده خرسند
گوش سرشان هوس شنوده زلو	هذيانستان هذى موده زديو
شده نزديك عام و دانشمند	سفه و غيبت و فضولى بند

اين وآن از روى ترصيع و تقابل اشارات است بزنگ تقسيم ترگروهاى باطله از روى تعميم نعوذ بالله من الشيطان الرجيم بادنگيا با دتيزاليانى كه آنرا در هندى صور يا خوانند اگر انصراحت جو بر دبور قهاى پيشينه كه دفتر دفتر گفته آمده ايم از مغز عقل زدودن باده دانسته باشى اگر بتابيت نفس باده را تا لب ماندن توانسته باشى مص ٢ وثن بت هندى صورت شمن خادم بتكده كه آنرا هنديان بوجارى ديبنده خوانند وايشان از اولاد برهما باشند و برها پايه اصل برهم است و برهم اصل مايه است وآن ذات بحت است دگر از برهمن پرس مص ٣ سحر و تنجيم مراد از سحر اهل نيرنج و طلسم اند و از اهل تنجيم مراد اجرام پرستان اند در مصرع تا

٤

خاص در بند شهوت و لذات	عام در بند هزل و ترهات
مندرس گشته علم دين فداى	همگنان ژاژخاى و هرزه دراى
عز خود جسته در بهانه علم	عقل پوشيده در ميانه علم
راستيها ز بيم بند و طلسم	روى پوشيده چون الف در بسم
خاصگان چون بخانه باز شدند	عامه هم با سر مجاز شدند
آن يكى رفته بر ره موسى	وان دگر مقتداى او عيسى
كيش زردشتى آشكاره شد	پرده رحم پاره پاره شد
ملك توران و ملكت ايران	شده از جور يكدگر ويران
جنبشه تاخته سوى يثرب	فيل با ابرهه ز مرغ عرب
خانه كعبه گشته تنها نه	بگرفته بغصب بيگانه

مندرس فرسوده شدن اندراس فرسودن و كهنه شدن و نابود شدن ب ژاژ جز از خج خج هيچ نيست مص ٣ داين علم ظاهر يست كه عقل وآن عقل سليم است وآن عقل حقيقت جوى در ميان علم اصلى پوشيده شده مص ٤ بند و طلسم سحر و نيرنج است كه در زمانه فترت شايع بود الف در بسم نكته اليست از فن حرف چه در اسم الفى كه هست وصلى است چون حرفى بر سر آن آرند الف از ميان افتد كه پيدا نيايند و چون الف راستين است نسبت راستى بالف خوش باشد مص ٥ مجاز كلمه كه مستعمل شود در غير معنى حقيقت و هم جاى عبور گويند و معنى شعر نيكو دانى مص ٦ ره موسى يهود است وآنست تضليل و اقتدا عيسى نصرانيت وآن است

عتبه و شیبه و لعین بوجهل / یکجهان پر زناکس و نااهل

عالمی پر سباع و دیو و ستور / صد هزاران ره و چه و همه کور

بر چپ و راست غول و ببر و نهنگ / راهبر گشته کور و همره لنگ

خفته جهل را ز پر خوابی / کژدم حمق کرده ذنابی

پر جهالت جهان و پر نیرنگ / بر خردمند راه دین شده تنگ

بانگ برداشته سحرگاهان / سگ و خر در جهان گمراهان

ای سنایی چو برگرفتی کلک / در معنی کشیدی اندر سلک

چون بگفتی ثنای حق اول / پس بگو نعت احمد مرسل

چون ز توحید گفته شد طرفی / گفته خواهم ز انبیا شرفی

خاصه نعت رسول باز پسین / آن ز پیغمبران بهین و گزین

احمد مرسل آن چراغ جهان
رحمت عالم آشکار و نهان

تمت

خاتمه طریقه از شارح حدیقه

احمد الله ربی الاعلی | اشکر الله حسبی المولی

مولنا علائی سلمه

گفته شد سر و نکته توحید / نطق و جان یافت دولت تجدید

خامه از سجده ریختن پرداخت / در ره نعت قامتش خم ساخت

از احد تا به احمد ای نادان / نیست راهی دراز تر چندان

چهل پایه بشوق بشتابی / اندر احمد احد همی یابی

گر ببالا شوی بدین پایه / احمدت بخشد از احد مایه

فخر آدم صفی امام بشر / اول اندر شرف بخلق آخر

قندلی سری ز رتبت او / قاب قوسی دمی ز قربت او

ای علائی چو از احد گفتی / در معنی بشرح در سفتی

گفته آید کنون ز نعت نبی / سرور انبیا خلیل و صفی

جان و عالم فدای نامش باد
صرف وقتم به اهتمامش باد

الحمد لله على الاختتام - والشكر لله على ختم الكلام وقد فرغنا من شرح المقصد الاول بالتشريح والتحرير فنشرع في مقصد الثاني في التبيين والتفسير انشاء الله المستعان وهو حسبي وعليه التكلان والسلام على جميع الانبيا وخاصة على نبينا خير المرسلين وآخر دعونا

ان الحمد للہ رب العالمین — تمام شد شرح باب نخستین
از توضیحات علائی بر حدیقہ حکیم سنائی کہ موسوم گشت
بہ طریقہ حدیقہ و ملقب شد بہ نمیقہ انیقہ
والسلام وہو خیر ختام

یلوح الخط فی القرطاس دہراً	وکاتبہ رمیم فی التراب

بقلم فقیر حقیر نجم الدین پنجابی سکنہ موضع نونیکی سندہو
ضلع سیالکوٹ